

DPT: 2544 – ÖİK: 560

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI

KÜRESELLEŞME ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU RAPORU

ANKARA 2000

Ö N S Ö Z

Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında 540 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname, "İktisadi ve sosyal sektörlerde uzmanlık alanları ile ilgili konularda bilgi toplamak, araştırma yapmak, tedbirler geliştirmek ve önerilerde bulunmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı'na, Kalkınma Planı çalışmalarında yardımcı olmak, Plan hazırlıklarına daha geniş kesimlerin katkısını sağlamak ve ülkemizin bütün imkan ve kaynaklarını değerlendirmek" üzere sürekli ve geçici Özel İhtisas Komisyonlarının kurulacağı hükmünü getirmektedir.

Başbakanlığın 14 Ağustos 1999 tarih ve 1999/7 sayılı Genelgesi uyarınca kurulan Özel İhtisas Komisyonlarının hazırladığı raporlar, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmalarına ışık tutacak ve toplumun çeşitli kesimlerinin görüşlerini Plan'a yansıtacaktır. Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarını, 1999/7 sayılı Başbakanlık Genelgesi, 29.9.1961 tarih ve 5/1722 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konulmuş olan tüzük ve Müsteşarlığımızca belirlenen Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Özel İhtisas Komisyonu Raporu genel çerçeveleri dikkate alınarak tamamlamışlardır.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı ile istikrar içinde büyümenin sağlanması, sanayileşmenin başarılması, uluslararası ticaretteki payımızın yükseltilmesi, piyasa ekonomisinin geliştirilmesi, ekonomide toplam verimliliğin artırılması, sanayi ve hizmetler ağırlıklı bir istihdam yapısına ulaşılması, işsizliğin azaltılması, sağlık hizmetlerinde kalitenin yükseltilmesi, sosyal güvenliğin yaygınlaştırılması, sonuç olarak refah düzeyinin yükseltilmesi ve yaygınlaştırılması hedeflenmekte, ülkemizin hedefleri ile uyumlu olarak yeni bin yılda Avrupa Topluluğu ve dünya ile bütünleşme amaçlanmaktadır.

8. Beş Yıllık Kalkınma Planı çalışmalarına toplumun tüm kesimlerinin katkısı, her sektörde toplam 98 Özel İhtisas Komisyonu kurularak sağlanmaya çalışılmıştır. Planların demokratik katılımcı niteliğini güçlendiren Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarının dünya ile bütünleşen bir Türkiye hedefini gerçekleştireceğine olan inancımızla, konularında ülkemizin en yetişkin kişileri olan Komisyon Başkan ve Üyelerine, çalışmalara yaptıkları katkıları nedeniyle teşekkür eder, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın ülkemize hayırlı olmasını dilerim.

Dr. Akın İZMİRLIOĞLU
Müsteşar

İÇİNDEKİLER

SUNUŞ	İV
<i>SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI KÜRESELLEŞME</i>	<i>vii</i>
<i>ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU ÜYELERİ</i>	<i>vii</i>
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
EKONOMİK VE FİNANSAL KÜRESELLEŞME	3
1. GİRİŞ	3
2. KÜRESELLEŞME VE DEVLETİN TEKNOLOJİK GELİŞMEDEKİ STRATEJİK ROLÜ ...6	
2.1. KÜRESELLEŞME, İNOVASYON VE DEVLETİN STRATEJİK ROLÜ.....	6
2.1.1. <i>İnovasyon Sistemlerinin Güçlendirilmesi</i>	7
2.1.2. <i>İnovasyon için Gerekli Şartların Sağlanması</i>	7
2.1.3. <i>İnovasyon Kültürünün Yerleştirilmesi</i>	8
2.1.4. <i>Yeni Teknolojilerin Yaygınlaştırılması</i>	9
2.1.5. <i>Şebekeleşme ve Kümeleşmenin Teşvik Edilmesi</i>	9
2.1.6. <i>AR-GE'nin Artırılması</i>	10
2.1.7. <i>Küreselleşmenin Yarattığı Sorunlarla Baş Etmek</i>	11
2.1.8. <i>En İyi Uygulama Örnekleri</i>	11
2.2. KÜRESELLEŞME VE ŞİRKETLER ARASINDA REKABET.....	12
2.2.1. <i>Birleşme Eğiliminin Türkiye'ye Etkisi</i>	14
2.3. KÜRESELLEŞME SÜRECİNDE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN REKABET GÜCÜ.....	15
2.3.1. <i>Ortaklıklar, Kümeler ve KOBİ'lerin Küreselleşmesi</i>	15
2.3.2. <i>Küresel Ekonomide KOBİ'ler İçin Elektronik Ticaret Potansiyelinin Gerçekleştirilmesi</i> ..18	
2.3.3. <i>Yenileştirme ve Stratejik İşletme Hizmetleri Yoluyla Küreselleşen Ekonomide KOBİ'lerin Rekabet Güçlerinin Arttırılması</i>	18
2.4. KÜRESELLEŞME, DOĞRUDAN YABANCI SERMAYE YATIRIMLARI VE İKİ TARAFLI YATIRIM ANLAŞMALARINI.....	20
3. KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE MAL VE HİZMET TİCARETİ	22
3.1. DIŞ TİCARET VE KÜRESELLEŞME.....	22
3.1.1. <i>Tarihsel Gelişim</i>	22
3.1.2. <i>Uluslar arası Ticaretin Artış Nedenleri</i>	24
3.1.3. <i>Dünya Ticaret Örgütü ve Küreselleşme</i>	26
3.2. HİZMETLER TİCARETİ.....	26
3.2.1. <i>Hizmetler Ticaretinin Gelişimi ve Önemi</i>	27
3.2.2. <i>Hizmetler Ticareti ve Serbestleşme</i>	28
3.2.3. <i>GYÜ'ler ve Hizmetler Ticareti</i>	29
3.2.4. <i>Elektronik Ticaret ve Hizmetler Ticareti</i>	30
3.3. ELEKTRONİK TİCARET.....	30
4. FİNANSAL PİYASALARDA KÜRESELLEŞME VE KRİZ	36
4.1. TARİHSEL GELİŞİM.....	36
4.2. GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELERE YÖNELİK SERMAYE HAREKETLERİ.....	38
4.3. KÜRESEL MALİ KRİZLER VE BULAŞMA ETKİSİ.....	39
4.3.1. <i>1994-1995 Meksika Krizi</i>	39
4.3.2. <i>1997-1998 Küresel Finans Krizi</i>	40
4.3.3. <i>Türev Ürün Piyasaları Kaynaklı Sistemik Krizler</i>	43
4.4. KÜRESELLEŞME, BANKACILIK SEKTÖRÜ VE TÜRKİYE.....	43
4.4.1. <i>Para Piyasaları ve Bankacılık Sektörü</i>	43
4.4.2. <i>Türk Menkul Kıymet Borsası</i>	48
4.5. FİNANSAL KÜRESELLEŞME VE FİNANS KESİMİNDE DEVLETİN DÜZENLEYİCİ ROLÜ.....	48

4.5.1. Teknolojik Gelişme ve Rekabet.....	48
4.5.2 Yasal Düzenleme	49
4.5.3. Finansal Krizlerin Işığında Yeni Denetim Mekanizmaları.....	52
İKİNCİ BÖLÜM	54
SİYASİ VE HUKUKİ KÜRESELLEŞME.....	54
1. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL BOYUTU	54
1.1. GİRİŞ	54
1.2. KÜRESELLEŞMENİN ASKERİ YÖNÜ.....	55
1.3. KÜRESELLEŞMENİN İLETİŞİM İLGİLİ YÖNÜ	56
1.4. NASIL BİR YENİ DÜNYA DÜZENİ?	57
1.5. KÜRESELLEŞMEYE İLİŞKİN GENEL BİR DEĞERLENDİRME.....	59
2. KÜRESELLEŞME VE YEREL YÖNETİMLER	62
2.1. ETKİN YÖNETİŞİM BİRİMİ OLARAK YEREL YÖNETİMLER	62
2.1.1. Ekonomik Kalkınma Aracı olarak Yerel Yönetimler	62
2.1.2. Yerinden Yönetim (Desantralizasyon, Ademi Merkeziyet):	63
2.3. VERİMLİLİK ARTIŞI, TEKNOLOJİ VE KENTLEŞME	64
2.3.1. Metropoller ve Verimlilik	64
2.3.2. İl Stratejileri	64
2.4. YEREL YÖNETİMLERİN KÜRESELLEŞME KARŞISINDAKİ DURUMU.....	65
2.4.1. Kaynak Geliştirme:.....	65
2.4.2. Yerel Birimlerin Küresel Ağ İle Doğrudan Bağlantı Kurmasında Yeni Kuralların Oluşturulması.....	66
2.5. KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE YÖNETİŞİM VE YEREL YÖNETİMLERİN YERİ.....	67
3. KÜRESELLEŞME, İNSAN HAKLARI VE GÜVENLİK SORUNU	68
3.1. GENEL.....	68
3.2. İNSAN HAKLARI VE GÜVENLİK SORUNU.....	69
3.3. KÜRESELLEŞME VE GÜVENLİĞE İLİŞKİN TESPİTLER VE ÖNERİLER.....	71
4. KÜRESELLEŞME VE İNSAN HAKLARI	73
4.1. GENEL.....	73
4.2. İNSAN HAKLARI	73
4.3. İNSAN HAKLARINA İLİŞKİN TESPİT VE ÖNERİLER	77
5. KÜRESELLEŞME VE HUKUK	78
5.1. GENEL.....	78
5.2. ANAYASA İLE İLGİLİ OLARAK	79
5.2.1. Egemenlik.....	79
5.2.2. Karşılıklılık.....	79
5.2.3. Temel Hak ve Hürriyetler.....	80
5.2.4. Siyasi Partilerin Kapatılmasının Sınırlanması.....	80
5.3. İDARE.....	80
5.3.1. İdare Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi	80
5.3.2. Mahalli idareler	80
5.3.3. İdarenin Kararlarının Yerindeliğinin Etkinleştirilmesi.....	81
5.3.4. İdarenin Şeffaflaşması.....	81
5.4. YARGI VE TEŞKİLATI.....	82
5.4.1. Fiziki İmkanlar ve Hizmet İçi Eğitim.....	82
5.4.2. Yargı Denetimi	82
5.4.3. Kişisel Sorumluluk.....	82
5.4.4. Yargı Kolu Farklılıkları ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri	82
5.4.5. Masuniyetin Sağlanması	82
5.4.6. Tahkim.....	83
5.5. GENEL KONULAR.....	83

5.5.1. Tüketicilerin Korunması.....	83
5.5.2. İnsanların Yanılmadan Korunması.....	83
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	85
SOSYAL VE KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME	85
1.ÖNSÖZ.....	85
2. ÇALIŞMA HAYATININ DÜZENLENMESİ.....	85
2.1. SOSYAL GÜVENLİK.....	86
2.2. ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ.....	88
2.3. İŞGÜCÜ VERİMLİLİĞİ	90
2.4. ÇALIŞMA HAYATINDA ESNEKLİK.....	91
3. EĞİTİM	93
3.1. GENEL EĞİTİM.....	93
3.2. MESLEKİ EĞİTİM	95
3.3. SÜREKLİ EĞİTİM	96
3.4. DİL EĞİTİMİ.....	97
4. KİTLE İLETİŞİMİNİN KÜRESELLEŞMEDEKİ ROLÜ	99
5. BİLİM VE TEKNOLOJİ	100
6.ÇEVRE.....	102
6.1. İŞÇİ SAĞLIĞI VE İŞYERİ GÜVENLİĞİ	102
6.2. DOĞANIN KORUNMASI.....	104
6.3. KENTLEŞME VE SAĞLIKLI YERLEŞİM.....	105
7. KÜLTÜREL ETKİLEŞİM VE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK	107
8. KÜRESELLEŞME BOYUTUYLA BÖLGESEL POLİTİKALAR.....	110
KİŞİSEL GÖRÜŞ VE KATKILAR	112

ISBN 975 – 19 – 2574 - 6 (basılı nüsha)

Bu Çalışma Devlet Planlama Teşkilatının görüşlerini yansıtmaz. Sorumluluğu yazarına aittir. Yayın ve referans olarak kullanılması Devlet Planlama Teşkilatının iznini gerektirmez; İnternet adresi belirtilerek yayın ve referans olarak kullanılabilir. Bu e-kitap, <http://ekutup.dpt.gov.tr/> adresindedir.

Bu yayın 2000 adet basılmıştır. Elektronik olarak, 1 adet pdf dosyası üretilmiştir.

SUNUŞ

21. yüzyıla girerken, teknolojide hızlı değişim, uluslar arası mal ticaretinde ve sermaye akımlarında serbestleşme, ekonomide piyasa sistemini esas alan yeniden yapılanmalar, siyasette daha liberal bir demokrasiye yönelik açılımlar ve toplumsal örgütlenme modellerinde yeni arayışlar küresel ölçekte yaygınlaşarak, derin ve kapsamlı bir evrim aşaması niteliği kazanmıştır. Uluslar arası bilgi akımlarının umulmadık ölçüde ve sistemli bir biçimde kolaylaşmasına yol açan bilgi-işlem ve iletişim teknolojilerinde sağlanan yenilikler, küreselleşme olarak adlandırdığımız bu yeni evrim sürecinin başlıca sürükleyici gücünü oluşturmaktadır.

Dünya ticaretinde serbestleşme ve mali piyasalarda tedrici entegrasyon eğilimleri ile birlikte, teknolojinin ülkeler arasında akışkanlık kazanması, ulusal ekonomilerin üretim yapılarını, tüketim kalıplarını ve diğer ekonomilerle bağlantılarını önemli ölçüde etkilemekte ve dış koşullara duyarlılığını arttırmaktadır. Bu bağlamda, devletin ulusal üretimi merkezden yönlendirme kapasitesi azalırken, özel girişimlerin etkinlik alanı genişlemekte ve yerel üretici güçlerin görece önemi büyümektedir.

Bu koşullarda, devletin rolünün yeniden belirlenmesi, piyasa sisteminin optimal ekonomik performansa yol açacak çerçevede düzenlenmesi ve kamusal yetki kurumlarının dengeli bir biçimde yerleşmesi yönünde uygulanacak reformlar dünyanın her bölgesinde hükümetlerin gündemine girmiş bulunmaktadır. Reform süreçlerini etkileyen diğer bir unsur da, etkinlikleri ve çeşitlilikleri giderek artan sivil toplum örgütleridir.

Küreselleşme olgusu, bir yönden ulusal ve ulus-altı düzeylerde yeni yönetim modellerini zorunlu kılarken, diğer yönden ülkelerin ulus-üstü düzeyde ortak çıkarlarını gözetken ve koruyan örgütlenmelere katılımlarını ön plana çıkarmıştır.

Uluslar arası ticaret, yatırım, finansman ve çevre korumacılığı gibi alanlarda oluşturulan ortak kurallar ve kurumlar, ulusal hükümetlerin politika araçlarını çerçeveleyen kısıtlamaları daha belirgin hale getirmiştir. Yoğunluk kazanan ekonomik, bilimsel ve kültürel ilişkiler, ülkelerarası bağlantılarda resmi olmayan kanalların etkinlik kazanmasına yol açmaktadır.

Küreselleşme bağlamında, düşük ve orta gelirli ülkelerin gelişme potansiyelleri son yıllarda görgül (ampirik) araştırmalara konu olmaktadır. Küresel ölçekte gelir dağılımının bozulmakta olduğuna dikkat çeken göstergeler kaygı vericidir. Tarihsel verilere dayalı istatistiksel değerlendirmeler, dışa açık, insan gücü kaynaklarının geliştirilmesine ağırlık veren, adil ve istikrarlı bir hukuk düzenini sürdüren ve makro ekonomik istikrarını koruyabilen ekonomilerin kalkınma başarımlarının yüksek olduğunu ortaya koymuştur. Ülkelerarası karşılaştırmalar, iktisadi büyüme ile birlikte yoksulluğun da azaldığını kanıtlamaktadır.

Ekonomiler arasında teknolojik akışkanlığın artması, nitelikli işgücüne sahip orta-gelirli ülkelerin, dünya ortalamalarından daha yüksek büyüme hızlarını gerçekleştirebileceklerini mümkün kılan bir olgu olarak değerlendirilmektedir.

Gelişmekte olan ülkelere meydan okuyan başlıca sorun, kentlere yığılan genç işgücünün niteliğinin yükseltilmesi, istihdam olanaklarının geliştirilmesi ve insani kalkınma göstergelerinin iyileştirilmesidir.

Son yirmi yılın küreselleşme ortamında, Türkiye'nin bir çok alanda sağladığı kazanımlar umut vericidir. Türkiye'nin dışa açılması, mal piyasalarının ve mali kesimin serbestleşmesi, özel girişimciliğin güçlenmesi, fiziksel altyapıların geliştirilmesi ve eğitim kapasitelerinin yaygınlaştırılması konularında, yeterliliği tartışılabilir olmakla birlikte, önemli adımlar atılmıştır. Avrupa Birliği (AB) ile gümrük birliğine geçiş, sanayi sektörünün genelinde performansı olumsuz etkilememiştir.

Ancak, Türkiye'de makroekonomik istikrarın tesis edilememiş olması ve kronik enflasyon, iktisadi büyüme sürecinde aşırı dalgalanmalara neden olmuş, kaynak kullanımını ve gelir dağılımını olumsuz yönlerde etkilemiştir. Kronik enflasyonun arka planındaki etmenlerin başlıcası, kamu finansmanında gözlenen sürekli dengesizlik ve bunun neden olduğu yüksek enflasyon beklentisidir. Finans kesiminin görece küçüklüğü ve kayıt-dışı ekonominin büyüklüğü, ülkenin mali politika seçeneklerini kritik bir biçimde kısıtlamaktadır.

2000'li ilk on yılın küresel ortamında, Türkiye'nin iktisadi ve sosyal gelişmesini etkileyecek faktörlerden üçünü vurgulamakta yarar görüyoruz:

- 1) AB üyeliğine hazırlık sürecinde AB müktesebatının hukuki ve kurumsal yapıya yansıtılması ;
- 2) 2000 yılında uygulamaya konulan istikrar programının hedeflerine ulaşması ve
- 3) makroekonomik istikrar içinde kalkınmanın sürdürülmesine zemin hazırlayacak yapısal reformların ve projelerin hazırlanıp uygulanması, uzun dönemli amaçlarımıza hizmet edecek başlıca icraat alanlarıdır.

Gerçekçi makroekonomik öngörülerle ve kurumsal reform önceliklerini belirleyerek tamamlanacağını umduğumuz Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının toplumsal barış içinde ve güçlü bir ortak irade ile uygulanması halinde, Türkiye'nin olumlu ve anlamlı ilerlemeler kaydedeceğine inanıyoruz. Toplumsal barışın daha uyumlu siyasal davranışlarla sağlanması durumunda, güvenlik sektörüne tahsis edilen kaynakların, sosyal gelişmeyi güçlendiren programlara dengeli bir biçimde aktarılması mümkündür.

2000'li yıllarda, AB müktesebatının bir ulusal program çerçevesinde hukuki ve kurumsal yapıya yansıtılması sürecinde karşılaşılabilecek risklerin ve fırsatların iyi değerlendirilmesi gerekmektedir.

AB müktesebatı, uzun süreli deneyimler sonunda oluşturulmuş anlayışı, kuralları ve yöntemleri içermektedir. Bunların hızlı bir biçimde Türkiye'nin gelişmişlik düzeyinde tümüyle hayata geçirilmesinin, bazı sektörlerde ve konularda esnek yaklaşımları kısıtlaması ve yeni iş olanaklarının yaratılmasına sınırlamalar getirmesi olasılığı vardır. Bu perspektiften kaynaklanacak riskleri azaltmayı amaçlayan uyum

ve bilgilendirme programlarının tasarımına ışık tutabilecek araştırmalara öncelik tanınmalıdır.

Diğer yünden, AB üyelerinin varolan müktesebatı bazı konularda aşarak, ekonomilerini ve kurumsal yapılarını yeni yönetim anlayışı ve daha ileri iletişim ve bilişim teknolojileri ile donatmaları yönünde başlattıkları çabalar da yakın izlemeye alınmalıdır. Gözardı edilmemesi gereken bir husus, 1990'lı onyılıda AB ekonomilerinde (özellikle kıt'a Avrupasında) gerçekleşen büyüme ve istihdam performansının Amerika Birleşik Devletleri'nin ekonomik başarımının gerisinde kalmış olduğu gerçeğidir.

AB ülkelerinin yönetim, teknoloji ve eğitim alanlarında uygulayacağı yenilikçi reformlara koşut olarak, Türkiye'nin de kapsamlı değişim programlarını oluşturması, kalkınma sürecinde yeni fırsatlar ve olumlu beklentiler yaratabilir. Bu bağlamda, eğitim kurumlarımızda yeni bilişim ve iletişim teknolojilerinin verimli bir biçimde ve ileri düzeyde kullanımının yaygınlaştırılmasında ve üniversitelerimizin temel ve uygulamalı araştırmalarına daha geniş destek sağlanmasında stratejik yarar görüyoruz.

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlıkları bağlamında, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından oluşturulan "Küreselleşme ve Türkiye Özel İhtisas Komisyonu" nun ana raporu, kısa bir genel değerlendirme bölümünü izleyen üç alt komisyon raporundan oluşmaktadır.

Küreselleşmeye uyum, iktisadi, sosyal ve idari sektörlerin tümünü ilgilendiren kapsamlı bir süreç olduğundan, sektörel düzeyde ayrıntılı irdemeler DPT'nin oluşturduğu diğer Özel İhtisas Komisyonlarınca ele alınmıştır. Bu saptamadan hareketle, Komisyonumuzun raporu, küreselleşme bağlamında Türkiye açısından anlamlı ve önemli görülen değerlendirmeleri, görüşleri ve önerileri içermektedir.

Alt komisyonların hazırladıkları bölümlerde yer alan görüşler, komisyon toplantılarına aktif biçimde katılan üyelerin genel değerlendirmelerini ve görüşlerini yansıtmakta ve komisyon üyelerini bireysel olarak hiç bir şekilde bağlamamaktadır.

Bu raporun hazırlanmasında değerli katkıları bulunan ve görüşlerini paylaşan tüm Komisyon üyelerine teşekkür ederiz. Sorumlu oldukları bölümlerin hazırlanmasında büyük emeği geçen Alt Komisyon Başkanlarına, İkinci Başkanlarına ve Raportörlerine şükran borcumuz büyüktür.

Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu'nun yönlendirilmesinde, çalışmaların izlenmesinde ve alt rapor taslaklarının uyumlu bir biçimde düzenlenmesinde üstün ve özverili bir sorumluluk anlayışıyla görev alan ve kendilerinden çok şey öğrendiğimiz Komisyon İkinci Başkanı Fuat Keyman'a, Koordinatörümüz H. Bayram Bulgurlu'ya ve Raportörlerimiz Metin Eker ile Hamit Ersoy'a tüm Komisyon üyeleri adına, en içten teşekkürlerimizi sunuyorum. Yeni kalkınma planımızın ülkemiz insanları için yararlı olmasını diliyorum.

Merih CELASUN
Başkan

SEKİZİNCİ BEŞ YILLIK KALKINMA PLANI KÜRESELLEŞME ÖZEL İHTİSAS KOMİSYONU ÜYELERİ

Başkan:

Prof. Dr. Merih CELASUN

Bilkent Üniversitesi, İİBF Dekanı

II. Başkan:

Doç. Dr. Fuat KEYMAN

Bilkent Üniversitesi

Koordinatör:

H. Bayram BULGURLU

DPT

Raportörler:

Yrd. Doç. Dr. Hamit ERSOY

Atılım Üniversitesi

Metin EKER

DPT

ALT KOMİSYON BAŞKAN, RAPORTÖR VE ÜYELERİ:**I. EKONOMİK VE FİNANSAL KÜRESELLEŞME ALT KOMİSYONU****BAŞKAN**

Hüseyin KIRLIOĞLU

Koç Holding

II. BAŞKAN

Ziya ÖNİŞ

Koç Üniversitesi

RAPORTÖR

Kamil YILMAZ

Koç Üniversitesi

ALT KOMİSYON ÜYELERİ

Ufuk ACAR

KOSGEB

Levent AKPINAR

Dış Ticaret Müsteşarlığı

Mehmet ALTAN

İstanbul Üniversitesi

Serdar ALTINOK

S.Ü. İktisadi Ticari Bilim. Fak.

Atilla ARAS

DPT

Cemil ARIKAN

TÜBİTAK

Cem AYGÜL

TAYSAD

Yavuz BAYAZITOĞLU

T.C. Merkez Bankası

Mehmet CÖMERT

Dış Ticaret Müsteşarlığı

Filiz ÇAKIR

Ankara Valiliği

Cengiz ERDAMAR

İ.Ü. İşletme Fakültesi

Sabahnur ERDEMLİ

TGSD

Nurhan ERKAN

SPK

Engin ERTEKİN

Dış Ticaret Müsteşarlığı

Oğuz ESEN

Gazi Üniversitesi

Pelin GARBİOĞLU

T.C. Ziraat Bankası

Dr. Murat KAYACAN

İMKB

Dicle KORKMAZ

Rekabet Kurumu

Tunay KÖKSAL

Rekabet Kurumu

Halil SARIASLAN

TOBB

Mehmet ŞAHİN

Aydın Ticaret Odası

Ali TANATAR

İMED

Zuhal TEK

Maliye Bakanlığı

A. Haluk GÜMÜŞ

TUYAP

Selahattin SARI

Gazi Üniversitesi

Rıdvan KARLUK

Anadolu Üniversitesi

II. SİYASİ VE HUKUKİ KÜRESELLEŞME ALT KOMİSYONU

BAŞKAN

YRD. DOÇ. DR. Hamit ERSOY

Atılım Üniversitesi

II. BAŞKAN

DOÇ. DR. İhsan ERDOĞAN

Gazi Üniversitesi

RAPORTÖRLER

Ayşe Bahar TURHAN

Atılım Üniversitesi

DR. Kürşat ERDİL

Gazi Üniversitesi

ALT KOMİSYON ÜYELERİ

Prof. Dr. Türkel MİNİBAŞ

İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi

Dr. Hakan TAŞDEMİR

Gazi Üniversitesi

Dr. Cüneyt ÜLSEVER

Hürriyet Gazetesi

Dicle KORKMAZ

Rekabet Kurumu

Yrd. Doç. Dr. Gökhan KOÇER

Karadeniz Teknik Üniversitesi

Doç. Dr. İhsan DAĞI

ODTÜ

Murat DİREN

Eskişehir Büyükşehir Belediyesi

Doç. Dr. Osman Metin ÖZTÜRK

Gazi Üniversitesi

Engin ERTEKİN

Dış Ticaret Müsteşarlığı

Yrd. Doç. Dr. E. Ethem ATAY

Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Hasan TUNÇ

Selçuk Üniversitesi

Dr. Türel YILMAZ

Gazi Üniversitesi

Levent KORKUT

Hacettepe Üniversitesi

Prof. Dr. Mustafa ERDOĞAN

Hacettepe Üniversitesi

Doç. Dr. Şükran ŞAHİN

Marmara Üniversitesi, Tıp Fakültesi

III.SOSYAL VE KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME ALT KOMİSYONU**BAŞKAN**

Doç. Dr. Ali Rıza USLU

TİSK

II. BAŞKAN

Prof. Dr. Suat GEZGİN

İstanbul Üniversitesi

RAPORTÖRLER

Ceyda ILGAZ

İstanbul Üniversitesi

Nazife GÜLGEN

DPT

ALT KOMİSYON ÜYELERİ

Yalçın AKDENİZ

TSE

H. Ezber BODUR

Sütçü İmam Üniversitesi

Bülent DANIŞOĞLU

Denizcilik Müsteşarlığı

Mahmut GÜLER

Ankara Üniversitesi

Yücel GÜRSEL

TMMOB

Tuncay ÖZGÜNEN

Çukurova Üniversitesi, Tıp Fakültesi

H. Nevzat ÖZGÜVEN

TÜBİTAK

Muzaffer ÖZSOY

Trakya Üniversitesi

Niyazi USTA

Atatürk Üniversitesi

Özgül YÜKSEL

DPT

Ahmet ERCILASUN

TDK

GİRİŞ

Yaşadığımız dünya son yıllarda ciddi değişim ve dönüşümlere sahne olmaktadır. Uluslar arası ilişkilerde, ulusal ilişkilerde, toplumlar arası ilişkilerde, hatta günlük yaşam alanlarımızda, bu değişim ve dönüşümlerin ciddi sonuçları doğmakta, yeni oluşumları ortaya çıkarmakta ve bizleri bir zihniyet değişikliğine zorlamaktadırlar. Hem ekonomik, hem de siyasal ve kültürel alanlarda yaşadığımız, karşı karşıya kaldığımız ve bizi belli bir oranda “zihin karışıklığı” içinde bırakan bu değişim ve dönüşümler, en genel anlamları ve nitelikleri içinde, “küreselleşme süreçleri” olarak tanımlanmaktadır.

Bu anlamda, küreselleşme, “yaşadığımız dünyada, uluslar, toplumlar ve yerel gruplar arası karşılıklı ilişkilerin ve etkileşimlerin genişlemesi, derinleşmesi ve hızlanması” ile ilgili tüm eğilimleri ve olguları kapsayıcı bir biçimde simgelemektedir. Ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda yaşanan değişim ve dönüşüm süreçlerinin başlıcası şunlardır:

- Sermayenin küreselleşmesi ve dış ticaretin ekonomik kalkınma için ön koşul konumuna gelmesi;
- Avrupa Birliği gibi, bölgesel örgütlenmelerin ve uluslar arası örgütlerin bir gereklilik haline gelmesi ve ulus devletlerin üstünde/gerisinde bir alana siyasetin taşınması, dolayısıyla siyasal küreselleşme sürecinin hızlanması ve
- Yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin öneminin artması ve katılımcı demokrasi anlayışının yaygınlık kazanması .

Tüm bu süreçler, küreselleşme teriminin toplumsal değişimi simgelediğini ve yaşadığımız dünyanın, toplumun ve günlük yaşamın genişleyen, derinleşen ve hızlanan bir değişim içinde olduğunu bizlere söylediğini göstermektedirler. Ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarda yaşadığımız küreselleşme süreçleri yaşadığımız dünyayı hem genişletmekte, hem de küçültmektedir. Bu genişleme/küçülme süreci artık çok “hızlı” olmakta ve etkileri hızlı bir şekilde hissedilmektedir. Burada iki noktaya değinmekte yarar vardır :

a) İletişim ve bilişim teknolojilerinin itici gücü ile toplumsal ilişkiler ve olaylar alan olarak genişlemekte, dünyanın herhangi bir yerinde olan bir olay diğer bir yerinde de hissedilmektedir.

b) Bu hissedilme yalnızca bilgilenme temelinde gerçekleşmemekte, aynı zamanda hissedildiği yerde “olumlu ya da olumsuz güçlü tepkileri tahrik eden” değişim ve dönüşümlere de yol açmaktadır.

Sonuç olarak, küreselleşme toplumsal ilişkilerin zamansal/mekansal oluşumunda genişleme, derinleşme, küçülme ve hızlanma yaratmaktadır. Bu bağlamda da küreselleşme, değişim ve dönüşümü, değişime olumlu ya da olumsuz tepkileri, dolayısıyla hem aktörler, hem kurumlar, hem de zihniyet düzeylerinde yenilikleri gerekli kılmaktadır. Bu nedenlerle,

- Küreselleşme, olumluluk ya da olumsuzluk atfedilmeden, analitik olarak düşünülmesi ve çözümlenmesi gereken ve “ciddiye alınması gereken” bir olgudur;
- Küreselleşme, bizleri kalkınma süreçlerini ve politikalarını düşünürken alışık olduğumuz “ulus devlet paradigmasının” ötesinde bir alanda düşünmeye zorlayan bir olgudur;

- c) Küreselleşme, yerel yönetimlerin ve sivil toplum örgütlerinin “katılım talepleri” temelinde, planlama olgusuna katılımcı bir nitelik kazandırmakta ve rasyonel yönetimi katılımcı bir tarza dönüştürmektedir ve
- d) Küreselleşme, hem ticaret ve finans akışlarında serbestleşmeyi gerekli kılmakta, hem gelir dağılımı sorununu ön plana çıkarmakta, hem de “sürdürülebilir kalkınma” temelinde gerekli yönetim eylemini sivil toplum örgütlerine açarak daha çoğulcu ve katılımcı yaklaşımlar için uygun bir ortam oluşturmaktadır.

Bu eğilimler ve süreçler küreselleşmenin “niye ciddiye alınması gereken” bir olgu olduğunu bize göstermektedir. Bu anlamda, Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planının küreselleşme/yerelleşme ilişkileri üzerine yoğunlaşması onu daha verimli ve etkili kılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK VE FİNANSAL KÜRESELLEŞME

1. GİRİŞ

Küreselleşme, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel alanlarda bazı ortak değerlerin yerel ve ulusal sınırları aşarak dünya çapında yayılmasını ifade etmektedir. Ekonomik alanda hem gelişmiş, hem de gelişmekte olan ülkelerde benimsenen ekonomik sistem ve buna bağlı olarak uygulanan ekonomi politikaları giderek benzerlik göstermektedir. Sovyet Bloğunun çöküşü ile birlikte dünyada liberal ekonomik düzen, yani serbest piyasa ekonomisi giderek yaygınlaşmaktadır. Tüm dünyada kamu ekonomisinin görev ve fonksiyonları yeniden tanımlanmaya çalışılmaktadır. Devletin sınırlanması ve küçültülmesi ve bu şekilde piyasa ekonomisine daha fazla işlerlik kazandırılması görüşleri önem kazanmaktadır. Dünya ticareti giderek serbestleşme eğilimindedir. Uluslar arası ekonomik ilişkilerde eski korumacılık anlayışının yerine serbest ticaret görüşü benimsenmektedir. Sadece dış ticaret alanında değil, mali ve parasal alanlarda da liberalleşme sürecinin geliştirilmesi gerektiği savunulmaktadır. Devletin vergi, borçlanma, para gibi araçları piyasa ekonomisinin işleyişini bozmayacak şekilde kullanması savunulmaktadır. Özetle, dünyada uygulanan ekonomik sistem ve ekonomi politikaları giderek birbirine yaklaşmaktadır. Kısaca, “küresel ekonomi” nin daha yoğun olarak gündeme gelmesiyle birlikte serbestleşme daha fazla önem kazanmaktadır. Siyasi alanda ise demokrasi küresel bir değer olarak daha fazla ön plana çıkmaktadır. Ekonomik alanda liberal ekonomik düzen, siyasi alanda ise demokrasiye dayalı bir siyasal sisteme bütün dünyada kabul görmektedir. Liberal Demokrasi adı verilen yeni bir siyasi ve ekonomik düzen dünyada hızla yayılmaktadır.

“Serbest ticaret” normlarını bütün dünyada egemen kılmayı amaçlayan ve GATT müzakerelerine taraf ülkelerin onayıyla 1995’te yürürlüğe giren **Dünya Ticaret Örgütü (WTO) Kuruluş Anlaşması** ve eki anlaşmalar (“Uruguay Turu Nihai Senedi”) küreselleşmenin kurumsallaşması yönünde atılan önemli adımlardır.

Uruguay Turu, patent ve benzeri fikri mülkiyet haklarının korunmasını, bütün dünyada güvence altına alan bir hukuk düzenini de beraberinde getirmektedir. Uruguay Turu, aynı zamanda, devletin hangi ekonomik etkinlik alanlarına, ne ölçüde ve hangi koşullarla destek sağlayabileceğinin kurallarını da belirlemekte ve bu kurallara uymayan devletlere uluslar arası düzeyde uygulanacak yaptırımları ortaya koymaktadır.

“Küreselleşme” sürecinin dikkati çeken bir başka yönü ise, üretim faaliyetlerini bütün bir dünya coğrafyasına yayan uluslar üstü (‘Supranational’) ya da çok-uluslu dev firmaların, bu sürecin bir dünya sistemi olarak yerleşmesinde

oynadıkları belirleyici roldür. Önemli olan husus, bilim ve teknolojiye egemen ülke kökenli bu firmaların günümüz teknolojisinin -dünya teknolojisinin- fiili sahipleri olmalarıdır. Patent ve diğer fikri mülkiyet haklarının korunması ile ilgili olarak, yukarıda işaret edilen Uruguay Turu'nun getirdiği düzenlemelerin altını bir kez daha çizmekte yarar vardır. Söz konusu firmalarca sahiplenilmiş olan dünya teknolojisi üzerindeki haklar, uluslar arası bir düzenleme ile de güvence altına alınmıştır. Bütün bunlar, Türkiye gibi ülkeler açısından önemle kaydedilmesi gereken noktalardır. Zira, teknoloji transferi bu tarz çok uluslu dev firmalar tarafından gerçekleştirilecektir.

Bu tür firmaların, ileri sanayi ülkeleri dışında AR-GE birimi kurdukları da zaman zaman görülmektedir; ancak böyle bir eğilimin gerçekleşmesi, her şeyden önce, o ülkenin hem belli bir gelişmişlik düzeyine ulaşmış olması, hem de o ülkedeki beyin gücünün önemli ölçüde ucuz olmasına bağlıdır. Bu durumda bile, kurulan AR-GE birimindeki faaliyet, genellikle ana firmanın belirlediği hedefler doğrultusunda örgütlenmiştir. Yapılan iş bütünü kendisi değil, bir parçasıdır ve bir tür 'araştırma taşeronluğu' olarak tanımlanabilir. Ancak, gerçek anlamda araştırma ve geliştirme yeteneğinin oluşması bu yöntemle mümkün olmayabilir. Gümrük duvarlarının ve geleneksel korumacılığın giderek kalktığı bir dünyada rekabet edebilmek için asıl belirleyici olan, yeni ürün ve üretim yöntemleri, yeni yönetim teknikleri ve yeni teknolojiler geliştirmeye yönelik, bütünsel bir yeteneğin kazanılmış olmasıdır. Üretici firmaların, kısaca **inovasyon yeteneği** olarak anılan yeteneği kazanabilmeleri ise, ancak, kendilerinin de somut bir yeni ürün ya da üretim yöntemi, yeni bir sistem geliştirmek ya da mevcutlarını iyileştirmek üzere AR-GE'ye başlamalarıyla mümkündür. Bunun ön koşulu ise, mensup oldukları ülkenin, ulusal inovasyon sistemini kurmasıdır.

Küreselleşme ile İç İçe Gelişen Bir Başka Süreç: Bölgesel Bütünleşme veya Bölgeselleşme

Dünyada bir taraftan küreselleşme yönünde gelişmeler olurken, öte yandan ilk bakışta küreselleşme ile tezat oluşturan **bölgeselleşme** akımı yaygınlık kazanmaktadır. Dünyada çeşitli ülkeler, başta ekonomik alanda olmak üzere çeşitli alanlarda birbirleriyle işbirliği yapma eğilimleri içersine girmektedirler. Sosyalizmin çöküşü ile birlikte askeri alanda ittifak konusu daha farklı bir boyut kazanmış durumda. Ekonomik alanda ise ülkeler arasında bölgesel entegrasyon hareketleri her geçen gün daha fazla önem kazanıyor. Bugün üç ayrı kıtada bölgesel ticaret blokları oluşmaktadır. Avrupa Kıtasında Avrupa Birliği, Amerika Kıtasında Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması (NAFTA), Asya Kıtasında Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği (APEC) bölgesel ekonomik entegrasyonlara örnek oluşturmaktadırlar. Bir taraftan dünyada küreselleşme ile ticari sınırlar kalkarken diğer taraftan bölgeselleşme ile ekonomik bütünleşme hareketleri veya bloklaşmalar oluşmaktadır.

Küreselleşen bir dünyada, rekabet yeteneklerini tek başlarına sürdüremeyeceklerini gören uluslar, bölgesel bloklaşmaların peşindedirler. Bloklar kendi iç hukuk sistemlerini oluşturup pekiştirme çabasındadırlar. Ve bugün, bir

yanda “küreselleşme” akımı sürüp giderken, öte yanda bloklar arası rekabetin egemen olacağı bir dünya oluşturma sürecine tanık olunmaktadır. Öyle gözükmemektedir ki, bu bölgesel bloklar kendi içlerinde tek bir pazar oluşturmanın siyasi ve hukuki altyapısını tamamladıklarında, bunların dışında kalan ülkelerin neredeyse yaşam hakkı kalmayacaktır. Böylesi bir çözümlemeyi haklı çıkaracak kanıtlar gözler önündedir. Çok açık olarak görülmektedir ki, bloklar, bilim-teknoloji-sanayi üstünlüğüne sahip ülkeler ekseninde ve daha çok bu niteliğe sahip ülkelerin bir araya gelmeleri ve güçlerini birleştirmeleriyle oluşmaktadır. Yine açıkça görülmektedir ki, bloklar dışında kalması söz konusu olan ülkeler bilim-teknoloji-sanayi yeteneğine sahip bulunmayan ülkelerdir ve bölgesel olarak toplulaşmış güç odaklarının denetimindeki bir dünyada, bu ülkelerin ‘tabi ülkeler’ olmaktan başka seçenekleri pek görünmemektedir. Türkiye gibi ülkeler ise, bloklaşan bir dünyada kendilerine yer bulma sorununu en yoğun bir biçimde yaşamaktadırlar.

Küreselleşme: Fırsatlar, Tehditler ve Devletin Değişen Rolü

Küreselleşme süreci, ülkelerin hızlı büyümeleri açısından önemli fırsatlar yaratmaktadır. Ancak küreselleşme sürecinin dengesiz bir şekilde geliştiği gerçeği göz ardı edilmemelidir. İçinde bulunduğumuz neo-liberal küreselleşme süreci gerek ülkeler arasında, gerek aynı ülkede çeşitli sosyal gruplar ve bölgeler arasında önemli gelir farklılaşmaları yaratabilmektedir. Ekonomide küreselleşmenin en yoğun biçimde geliştiği alan finansal küreselleşmedir. Bilgi ve iletişim teknolojisindeki gelişmeler bu süreci son yıllarda giderek hızlandırmıştır. Finansal küreselleşmeyi ‘doğrudan yatırımlar’ alanındaki hızlı küreselleşme izlemektedir. Ekonomilerin birbirleriyle bütünleşmeleri açısından ticaret alanında da önemli gelişmeler olmasına rağmen, bu alandaki gelişme süreci finansal faaliyet ve doğrudan yatırım alanlarındaki kadar yüksek bir hız göstermemektedir. Bu alanda halen önemli sayılabilecek korumacılık eğilimleri mevcuttur. Emeğin dolaşımı konusu ise küreselleşmenin en sınırlı düzeyde gerçekleştiği alan olarak göze çarpmaktadır. Özellikle vasıfsız ya da yarı vasıflı işçilerin dolaşımı ulusal sınırlar içersinde gerçekleşmektedir. Küreselleşme sürecinin dengesiz bir biçimde gelişmesi, önemli ölçüde farklı alanlardaki bütünleşme sürecinin farklı hızlarda ve boyutlarda oluşumundan kaynaklanmaktadır.

Küreselleşme sürecinin olumlu yönlerinden azami derecede faydalanmak ve beraberinde getirdiği tehditleri de sınırlandırmak açısından devlete önemli görevler düşmektedir. Küreselleşme süreci çerçevesinde eskisinden çok farklı, fakat etkin bir devlete özellikle gereksinim duyulmaktadır. Bu çerçevede devletin üç önemli görevi vurgulanabilir.

a) Devletin teknolojik altyapı ve insan sermayesi oluşumu çerçevesindeki stratejik görevi: Küreselleşme sürecinde ülkelerin teknolojik ve insan gücü altyapılarını yenilemeleri ve geliştirmeleri büyük önem kazanmaktadır. Bu doğrultuda, piyasa mekanizmasının içerdiği aksaklıkları giderecek müdahalelere gereksinim duyulmaktadır. Devletin stratejik işlevini ihmal ettiği durumlarda ülkenin küreselleşme sürecinde giderek marjinalleşmesi veya dışlanması gündeme gelmektedir.

b) **Devletin piyasaları düzenleyici ve rekabeti arttırıcı işlevi:** Devletin piyasaları, özellikle banka sistemini ve mali sektörü denetleme ve düzenleme işlevi son dönemde birinci derecede önem kazanmıştır. Son Asya krizinin bize göstermiş olduğu gibi mali sistemleri yeterince denetlenmeyen ancak diğer açılardan güçlü olan bazı ekonomiler küreselleşme sürecinden olumsuz yönde etkilenmekte ve kendilerini ciddi krizlerle karşı karşıya bulabilmektedirler.

c) **Devletin bölüşüm alanındaki rolü:** Küreselleşme sürecinin dengesiz bir şekilde gelişmesi ülkeler arasında olduğu kadar ülke içi gelir dağılımını da olumsuz yönde etkilemektedir. Son dönem küreselleşme sürecinde sık sık ortaya çıkan finansal krizlerin yükünün de büyük ölçüde düşük gelir gruplarının üzerine yüklenmesi dikkat çekici bir gelişmedir. Dolayısıyla, gerek küreselleşmenin olumsuz yanlarının hafifletilebilmesi, gerek küreselleşme sürecinin sürdürülebilirliği açısından devletin sosyal politikalar ve bölüşüm alanlarında da faal bir rol oynamaya devam etmesi kaçınılmazdır. Devletin kendi kaynaklarının kıt olduğu ve küreselleşmenin sınırlar getirdiği göz önüne alınsa bile, en düşük gelir gruplarının refahlarını arttırmaya yönelik bir sosyal politika uygulamasının önemi yadsınamaz.

Raporun daha sonraki bölümlerinde küreselleşme ortamında devletin teknolojik altyapı oluşmasına katkıları ve rekabet ve piyasaları düzenleme işlevleri ayrıntılı bir biçimde ele alınacaktır.

2. KÜRESELLEŞME VE DEVLETİN TEKNOLOJİK GELİŞMEDEKİ STRATEJİK ROLÜ

2.1. Küreselleşme, İnovasyon ve Devletin Stratejik Rolü

Ekonomilerin küreselleşmesi, ülkelerin üretim sistemlerini olduğu kadar inovasyon (yenilik yapma, yaratıcılık) sistemlerini de birbirlerine bağımlı hale getirmektedir. Küreselleşmeyle birlikte artan pazar rekabeti ve bilim ve teknolojiye giderek hızlanan değişim, firmaları, daha hızlı inovasyona zorlamaktadır. İnovasyonun iki farklı boyutu bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla teknolojik ve örgütsel (organizasyonel) inovasyonlardır.

Örgütsel düzeyde firmalar arası şebekeleşme (*'networking'*) ve işbirliği, bugün, rekabet gücü açısından geçmişte olduğundan daha önemli bir konuma gelmiştir. Firmalar arası şebekeleşme, pazar ve üretim gibi bilgilerin paylaşımı ve ortak hareket yeteneği yaratılmasının yanı sıra teknolojik altyapının daha da iyileştirilmesi konusunda işbirliğine olanak sağlamaktadır. Ayrıca, firma-içi (intra-firm) örgütsel yenilikler de teknolojik değişimden rekabet gücünü arttırmaya yönelik fayda sağlama konusunda hayati bir rol oynayabilir.

Teknolojik düzeyde inovasyon açısından baktığımız zaman küçük firmaların, özellikle de teknoloji tabanlı (*"technology-based"*) olanlarının, yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve yayılımında (*"diffusion"*) artan bir rol oynamakta olduklarını görmekteyiz.

Tek başına küreselleşme ulusal inovasyon sistemlerinde bir homojenizasyon sağlamamaktadır. Ülkelerin başlangıç noktaları, teknoloji ve sanayideki uzmanlık alanları, kurum ve politikaları ve değişim karşısında takındıkları tavırlar, küreselleşme ve inovasyon sürecinde onları birbirlerinden farklı kılmaktadır. Bunlara ek olarak, ulusal ekonomilerin diğer karakteristikleri de inovasyonda izlenen yolu etkilemektedir.

Inovasyon performansı, yalnızca belirli aktörlerin (örneğin, firmaların, araştırma kurumlarının, üniversitelerin) nasıl hareket ettiklerine değil; aynı zamanda, inovasyon sisteminin elemanları olarak, yerel, ulusal ve uluslar arası düzeylerde birbirleriyle nasıl etkileştiklerine de bağlıdır. İnovasyon sisteminin etkinliği, kişileri ve firmaları öğrenmeye teşvik eden şartlara, finansman sisteminin etkinliğine, düzenleyici kurallara vb. daha pek çok unsura dayanır. Örneğin, inovasyon sürecinin ulusal ekonomiye olumlu katkıda bulunabilmesinin önkoşullarından birisi, bilimsel araştırma kurumları (üniversiteler ve kamu araştırma kurumlarının oluşturduğu sistem) ile iş dünyası arasındaki etkileşimin iyi işlemesidir. Bu çok boyutlu süreçte devlete önemli görevler düşmektedir.

Yeni teknolojilerin potansiyelinden ekonomik büyüme ve istihdam yaratma alanında yararlanabilmek için, devlete önemli görevler düşmektedir.

2.1.1. İnovasyon Sistemlerinin Güçlendirilmesi

Kaynak sıkıntısının giderek arttığı ve küreselleşmenin bazı ulusal politika araçlarının kullanılmasını sınırladığı bir zamanda, inovasyon sistemlerini güçlendirmek birinci derecede önem kazanmaktadır. Küreselleşme süreci özellikle teknolojik altyapının oluşma sürecinde meydana gelen piyasa mekanizmasındaki aksaklıkları (market failures) ortadan kaldırmamaktadır. Teknoloji kaynaklı piyasa aksaklıkları, firmaların, inovasyon sürecindeki belirsizlikler ya da AR-GE faaliyetlerinin getirisini bütünüyle kendilerine mal edememeleri nedeniyle, toplumsal açıdan gerekli olan optimum düzeyin altında AR-GE yatırımı yapmalarından kaynaklanmaktadır. Söz konusu aksaklıkların düzeltilmemesi halinde küreselleşme sürecinden beklenen faydalar sağlanamayacaktır.

Sanayileşmiş ülkelerde devlet, geleneksel olarak, teknolojik ilerleme hızını etkilemeye çalışır ve piyasa aksaklıklarına karşı, araştırma-geliştirme (AR-GE) hacmini yükseltmeyi amaçlayan önlemlerle, teknoloji arenasına müdahale eder. Müdahale daha çok, AR-GE faaliyetleri ile ilgili olarak, firmalara sağlanan parasal yardımlar, hibeler, vergi ertelemeleri ve altyapı destekleri yoluyla gerçekleştirilir.

2.1.2. İnovasyon için Gerekli Şartların Sağlanması

Devlet, teknoloji ve inovasyon politikasını, bütün bir ekonomi politikasının tamamlayıcı bir parçası haline getirerek, ülke ekonomisinin bütününe kapsayan etkin bir bilgi yönetim sistemi kurulmasında rol almak durumundadır. Bu rol kapsamında inovasyon için gerekli şartların sağlanması önem kazanmaktadır. Bu şartların sağlanması için aşağıdaki politikalara gerek duyulabilir:

- a) İnovasyon üzerine temellenmiş rekabeti teşvik eden; ama, aynı zamanda ortak araştırmayı kolaylaştıran rekabet politikası [rekabet içinde işbirliği politikası];
- b) Beşerî sermayenin oluşmasına katkıda bulunan öğretim ve eğitim politikası;
- c) Bürokratik engelleri ve kurumsal tıkanıklıkları aşmaya yönelik idarî-malî reform politikası;
- d) Küçük firmalara sermaye akışını kolaylaştıran finansman ve maliye politikası;
- e) Emek piyasasında esnekliği arttırmaya yönelik işgücü politikası
- f) Enformasyonun yayılmasını en üst düzeye çıkararak ve elektronik ağların yaygınlaşmasını mümkün kılan bir iletişim politikası,
- g) Küresel düzeyde oluşturulan teknolojinin ulusal sınırlar içinde yayılımını güçlendiren bir yabancı sermaye ve ticaret politikası.

2.1.3. İnovasyon Kültürünün Yerleştirilmesi

Firmalar, iş organizasyonu ve yönetim pratiklerindeki zayıflıkları, yeni bilgi ve teknolojilere nüfuz etmedeki yetersizlikleri nedeniyle, teknik ilerlemelere ayak uyduramamaktadırlar. Bu sorunu çözüme konusunda devlete de bazı görevler düşmektedir. Bu görevleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- Devlet, iş dünyası, araştırma ve öğretimde, inovasyon kültürünün yerleşmesi için, elverişli şartları yaratabilir; büyük-küçük bütün firmaları, inovasyon ve iş yönetimindeki en iyi uygulama örneklerini özümsemeleri konusunda teşvik edici olabilir.
- Devlet, yeni teknolojilerin yayılmasını kolaylaştırmaya yönelik programların kapsamını, firmaları, yeni bilgi ve teknolojileri arayıp bulma, bunlara erişip nüfuz edebilme yeteneklerini geliştirmeye teşvik edecek biçimde genişletebilirler.
- Yeni teknolojilere dayalı firmalar, yeni mal ve hizmetlerin üretilmesi ve yaygınlaşmasına yaptıkları doğrudan katkının ötesinde, inovasyon kültürünün yaygınlaşmasına da yardımcı oldukları için, kendilerine özel bir dikkat gösterilmesini hak etmektedirler.
- Yaratıcı girişimcilerin iş hayatına atılmalarının önündeki mevzuat engellerinin kaldırılması;
- Kamu ve özel sektördeki araştırmacıların girişimciliğini önleyen kuralların gözden geçirilmesi;
- Özel sektöre ait, risk sermayesi yatırım ortaklıklarının geliştirilmesinin teşviki;
- Teknoloji alanında risk almayı zorlaştıran mevzuatın, bu engeli kaldıracak biçimde yeniden düzenlenmesi.

2.1.4. Yeni Teknolojilerin Yaygınlaştırılması

Devlet, imalat sektörünün ‘yüksek teknolojlili’ dallarına verilen destek ile, inovasyon ve teknoloji yayınının bütün ekonomide güçlenmesi amacıyla verilen destek arasındaki dengeyi gözetmek durumundadır. Teknoloji politikalarında, bilgi-yoğun hizmet sektörlerinin büyümelerine ve gereksinmelerine yeterli dikkat gösterilmemektedir. Oysa, OECD ülkelerinde, üretimin üçte ikisi ve istihdamın yüzde yetmiş hizmet sektörlerindedir. Teknoloji yayını mekanizmalarının güçlendirilmesi, teknoloji politikalarında öncelik verilmesi gereken bir konu olmalıdır. Devlet, yalnızca ileri teknolojileri kullanan ya da yeni sanayi dallarındaki firmalara değil; teknolojiye daha az yetkinliğe sahip ya da geleneksel sektörlerdeki firmalardan hizmet sektörlerindeki firmalara ya da farklı gelişme evrelerinde olan firmalara kadar, bütün firmalara, teknoloji yayını konusunda gereken önemi vermelidir.

Hükümetler, teknoloji yayını için, bireysel olduğu kadar kurumsal bağların da gelişmesini teşvik etmelidirler. Beyinlerdeki kapalı bilgi (*tacit knowledge*) etkileşim ve uzman transferi yoluyla çoğaltılabilir. Öğretim politikası, çok disiplinlilik ve yaşam boyu öğrenmeye gereken önem ve ağırlığı vermelidir. Bu politika, takım çalışması, personel arasındaki ilişkilerin sürdürülmesi, etkin iletişim, şebekeleşme ve değişime uyum gibi, yeni yetkinlik alanları üzerinde de odaklanmalıdır. Teknoloji yayını politikaları, çalışanların eğitimi, kamu ve özel sektör arasında eleman dolaşımı konularını da kapsamalıdır.

2.1.5. Şebekeleşme ve Kümeleşmenin Teşvik Edilmesi

Ağlar üzerinde toplanmış -şebekeleşmiş- firmalarla bilgi tabanlı organizasyonlar arasındaki etkileşim inovasyon sürecinin başlıca kaynağı haline gelmiştir. Bu durum, iş ilişkilerinin, enformasyon teknolojilerindeki ilerlemelerin de etkisiyle, giderek, ağlar üzerinden kurulmasına olanak veren yeni bazı biçimler almasından kaynaklanmaktadır. Bu ağlar, aynı zamanda, günümüzdeki teknik değişimin temelinde yatan çok disiplinliliğe gidişi de yansıtmaktadır. AR-GE masrafları arttıkça ve ne kadar büyük olurlarsa olsunlar, firmalar, bu masrafların altından tek başlarına kalkamaz, ihtiyaç duydukları bilgileri ve uzmanları kendi bünyelerinde ya da ülkelerinde bulamaz duruma düştükçe, araştırma ve teknoloji geliştirmek için kendi aralarında kurdukları stratejik ittifakların sayısı da artmaktadır. Firmalar, inovasyon sürecinde, tamamlayıcı uzmanlık kaynakları olarak, çoğunlukla, yan sanayileri, müşterileri ve hatta rakipleriyle kurdukları ilişkilere dayanmaktadır.

Pek çok ülkede, yenilikçi firma kümeleşmeleri, ekonomik büyüme ve istihdamın sürükleyici unsurları olarak ortaya çıkmaktadır. Yenilikçi ekonomik faaliyet kümeleşmeleri, yeni teknolojiler, yetenekli insanlar ve araştırma yatırımları için cazibe merkezleri haline gelmektedir. Bu kümeleşmeler, daha çok, ölçek ve kapsam ekonomilerine (*“scale and scope economies”*) izin veren kritik firma kitlesinin oluştuğu, güçlü bir bilim ve teknoloji tabanına, inovasyon ve girişimcilik için gerekli kültür birikimine sahip bölgelerde ortaya çıkmaktadır. Kümeleşmeler,

aynı zamanda, doğal kaynaklar ve coğrafi üstünlükler gibi faktörlere de dayanmaktadır.

Bununla birlikte, kümelenmelerin inovasyon üzerindeki etkileri, ülke farkları ve aynı ülke içinde de, bölge farklarına göre değişmektedir. Henüz, bu kümelenmelerin nasıl oluştuğu ya da firmaları inovasyona yönlendirmedeki etkileri konusunda tam bir açıklığa kavuşulamamıştır. Ama hükümetler, uygulayacakları bölgesel ya da yerel politikalar ve geliştirme programlarıyla; ayrıca, öğretim, finansman, rekabet, idarî ve malî düzenlemeler ve benzeri alanlarda alacakları uygun önlemlerle yenilikçi kümelenmeleri destekleyebilirler. Bu amaçla, belirli bölge ve/veya teknoloji alanlarına odaklanmış AR-GE programları, yenilikçiliği teşvik eden kamu tedarik politikaları, aynı bölge ve/veya teknoloji alanlarına münhasır yatırım teşvikleri ve “mükemmeliyet merkezlerinin kurulması” gibi, dolaysız politika araçları da kullanılabilir. Kümelenmeler konusunda yapılacak çözümler, hükümetlerin, kümelenmeleri teşvik için kullanılabilecekleri yeni araçlar ortaya çıkarabilir.

2.1.6. AR-GE'nin Artırılması

Araştırma harcamalarındaki durgunluğun, bazı ekonomilerin inovasyon kapasiteleri üzerinde uzun dönemli etkileri olabilir. Hükümetler, araştırma ve inovasyon yatırımlarındaki azalmayı önleyerek bu riski ortadan kaldırmalıdır. Finlandiya ve Japonya'da olduğu gibi, bazı hükümetler, AR-GE'de kamu yatırımlarını artırmışlardır; diğer bazı hükümetler ise, kamunun sağladığı desteğin etkinliğini artırmışlardır.

Pazar yönelimli, yenilikçi süreçler, her şeyden önce, ülkenin kendi ulusal bilim sisteminde bulunabilecek olan sağlam bir bilgi temeline -üniversitelerde ve kamu araştırma kurumlarında yapılan ve büyük ölçüde kamu kaynaklarından desteklenen temel araştırmalara- dayandırılmalıdır. Kamu kurumları eliyle yürütülen bilimsel faaliyet, sağlığın, çevrenin ve ulusal güvenliğin geliştirilmesine olduğu kadar, bilgi birikimindeki genel artış ve yaşam kalitesindeki yükselmeye de katkıda bulunur. Bilimsel ilerlemeler, teknik inovasyonun da başlıca kaynağıdır. Üniversiteler ve kamu kurumlarınca yürütülen araştırmalardan, sanayi, ya ortak araştırmalar ya da patent ve lisans alımları yoluyla doğrudan ya da bu araştırmaların sonuçlarından dolayı olarak yararlanır. Firmalar, yetişmiş eleman temini konusunda da aynı bilimsel temele dayanmak durumundadırlar. Giderek artan sayıda sanayi patentinin, temel bilim literatürünü, konu ile ilgili bilgi kaynağı olarak gösterdiğine tanık olunmaktadır. Biyo-teknoloji gibi, bilim ve teknoloji arasındaki ayrımın belirsizleştiği alanlarda bilimsel araştırma, zaten inovasyonun ana kaynağıdır. Ve bütün sektörlerde, yenilikçi süreçler, bilim temeliyle teknoloji geliştirme ve ticarileştirmenin farklı kademeleri arasındaki geri beslemelerle şekillenmektedir.

Merak güdüsüyle yapılan araştırmaların sürdürülmesi, elbette gündemdeki önemini korumaktadır. Ama bunun yanında, hükümetler, bilgi üretimi ve kullanılmasına dayalı girişimcilik modeli ekseninde yeniden şekillenen üretim sisteminin bilgi talebine, ülkenin bilim sisteminin yanıt verebilmesi için gerekli önlemleri de almak durumundadırlar.

Bütün OECD ülkelerinde, firmaların, AR-GE için, gerekenin altında yatırım yapmalarının doğurduğu sakıncayı gidermek için, toplumun genel yararı da gözetilerek, ticarileştirme-öncesi AR-GE faaliyetleri de kamu fonlarından desteklenmektedir. Bu desteğin amacına ulaşabilmesi, inovasyon sisteminin aktörleri arasında işbirliğinin güçlendirilmesi, devletin belli misyonlarına (savunma, sağlık ve çevrenin korunması gibi) yönelik AR-GE ile pazar şartlarının yönlendirdiği AR-GE arasındaki sinerjinin artırılması için, devlet mevcut finansal destek programlarının daha etkin kılması, kamu-özel sektör araştırma ortaklıklarından daha çok yararlanılmasını sağlamalı ve araştırma sonuçlarının kolayca ticarileştirilmesine uygun bir ortam yaratmalıdır.

2.1.7. Küreselleşmenin Yarattığı Sorunlarla Baş Etmek

Ülke dışında araştırma birimi kurmak ya da bir dış firmayla teknoloji evliliği yapmak, firmaların fevkalâde işine gelebilir; ama, pek çok hükümet, bu durumda, kendi ülkelerinin araştırma yeteneğinin kaybolmasından ve bunun, uzun vadede, ülkenin inovasyon kapasitesi üzerinde yaratacağı olumsuz etkilerden endişe etmektedir. Buna karşılık, yabancıların ileri düzeydeki araştırma birimlerine ev sahipliği yapan ülkelerin hükümetleri de, bu durumun, bilgi ve teknolojinin dışarıya kaçması ve sonuçta, yerli pazarda artan rekabete uyum gösterme sorunlarına yol açmasından çekinmektedirler.

Hem yurtiçi hem de yurtdışı AR-GE yatırımları ile küresel ölçekteki diğer teknoloji evliliklerinden fayda sağlamayı mümkün kılacak politikalara ihtiyaç vardır; ama, bu tür girişimlerden karşılıklı olarak yarar sağlanabilmesi, oyunun kurallarına bağlıdır. Yurtiçi üretimin teknoloji tabanının çağın teknoloji düzeyine eriştirilmesi ve ulusal ekonominin kendi içindeki bağların geliştirilmesi, araştırmalardan, hangi coğrafyada gerçekleştirilirse gerçekleştirilsinler, fayda sağlayabilmenin ön koşuludur. Yabancı AR-GE yatırımlarını ve yabancı araştırmacıları cezbetmek için, yerel, yenilikçi firma kümelenmelerini ve uzmanlık merkezlerinin oluşmasını teşvik etmek gerekir. Bir diğer koşul, uluslar arası AR-GE işbirliğinin artırılmasıdır.

2.1.8. En İyi Uygulama Örnekleri

Küreselleşen ülkeler, bazı sorunlarda, esas itibariyle, benzer şartlarla karşılaşılıyor olmakla birlikte, ulusal politikalarını, birbirinden önemli ölçüde farklı bağlam ve sistemlere oturtmak durumundadırlar. Dolayısıyla, ulusal politikaların getirdiği çözümler de, bir ölçüde, ülkeye-özgü olmakta; mevcut ekonomi ve inovasyon sistemlerinin özelliklerine olduğu kadar, ülkenin tarihsel mirasına da bağlı kalmaktadır. Keza, ülkeler arasında, bilim ve teknoloji politikalarının tasarımı yapan kurumlarının kapasiteleri ve gelenekleri; sorumlulukların merkezî ve yerel yönetimler arasında bölünmesi; farklı bakanlıklarının rol ve güçleri; hükümet-sanayi ilişkilerinin doğası; ve kamu-özel sektör ortaklıklarının kapsamı açısından önemli farklar vardır. Araştırma, teknoloji geliştirme ve inovasyon faaliyetlerinin niteliği ve derecesi de pazar koşullarına göre, ülkeden ülkeye değişir. Örneğin, bazı ülkeler (Japonya gibi) bilim temelinin güçlendirilmesine önem verirken; diğer bazı ülkeler

(ABD gibi) kamu araştırma kurumlarının belirli misyonlara yönelik AR-GE faaliyetine ya da (muhtelif Avrupa ülkelerinde olduğu gibi) inovasyon kültürünün, özellikle de küçük ölçekli firmalarda, yükseltilmesine önem vermek durumundadırlar.

Teknoloji politikasının izlenen yola bağımlı olma (“*path-dependency*”) karakteri, etkin olmayan hükümet girişimlerine yol açma riskini artırır; ama bu, aynı zamanda, ülkenin inovasyon yeteneğinde benzersiz üstünlükler yaratılmasını da sağlayabilir.

OECD’nin yeni üyeleri, ulusal inovasyon sistemlerini, bazı durumlarda, mevcut ama kırık dökük unsurları yan yana getirerek kurma sorunuyla karşı karşıyadır. Yine bu ülkeler, etkin bir ulusal inovasyon sistemi kurmak için gerekli olan, temel bazı kurumları da yoktan var etmek zorundadırlar (Meksika). Yerel firmaların, taklitçilikten yaratıcılığa geçmek zorunda kaldıklarında, gereksinim duydukları teknolojiye nüfuz etmedeki yetersizlikleri, ana sorun olarak, aynı ülkelerin gündemindedir. Bununla birlikte, bu ülkeler, önde olanları yakalayabilmek için, sonradan gelmenin avantajlarını kullanabilirler; başkalarının deneyimlerinden kendileri için önemli paylar çıkartabilirler. Ama, asla unutulmamalıdır ki, kalıcı bir teknoloji performansı kazanılmasında, ithal teknoloji, hiçbir biçimde, ülkenin kendisinin, sağlam bir bilim temeli ile belirli bir inovasyon kapasitesine sahip bulunmasının yerini tutamaz. Önem verilmesi gereken husus, yaparak öğrenme ve araştırarak öğrenme yoluyla, “know-how”ın özümsemesidir.

OECD, küreselleşmenin giderek büyüyen etkisi dahil, bilimsel ve teknolojik ilerlemenin doğası ve rolündeki temel değişikliklerin çözümlenmesi; bu değişikliklerden ekonomik ve toplumsal ilerleme yönünde yararlanabilmenin yollarının bulunması; bunun için en uygun politikaların geliştirilmesi; ve uluslar arası işbirliğinden tam anlamıyla yararlanma imkânlarının araştırılmasında önemli bir forumdur. Ama, sonuçta, ülkeler, kendi inovasyon sistemlerinin doğasını ve politika uygulama kabiliyetlerini hesaba katarak, gerekli değerlendirmeyi yapmak ve kendi politikalarını kendileri üretmek durumundadırlar.

2.2. Küreselleşme ve Şirketler Arasında Rekabet

Ticaretin serbestleşmesi ve sınırların kalkması, firmalar için coğrafi pazarı dünya pazarı haline getirmiştir. Coğrafi pazar dünya pazarı olunca, rekabet küresel düzeyde gerçekleşmektedir. Küreselleşme rekabeti artırdıkça şirketler yeni ürünler geliştirip ayakta kalabilmek için konularında uzmanlaşmış diğer şirketlerle birleşmeyi tercih etmektedirler. Daha büyük sermaye, daha büyük borçlanabilme kapasitesini ve daha fazla yatırımı beraberinde getirmekte bu da yeni şirketin küresel arenadaki rekabet gücünü artırmaktadır. Bir başka deyişle, küresel rekabetin gelişimi, pazar beklentilerinin gerçekleşmemesi ve kâr marjlarının düşmesi firmaları uluslar arası işbirliğine, başka firmalarla birleşmeye veya ortak girişimler kurmaya itmektedir. Firmalar, birleşmeden teknolojik gelişim sağlamayı, ortaklık yapılarını güçlendirmeyi, kurumsallaşma yolunda gelişim sağlamayı, aşırı kapasite ve durgunluğu aşmayı beklemektedirler.

Bazı firmalar dünya pazarında yer alabilmek için organizasyon yapılarını değiştirerek küresel kimlik kazanırken bir kısmı, özellikle ulusal dilin ve kültürün önem kazandığı durumlarda ve ürünlerde ulusal kimliklerini muhafaza etmektedirler.

Küreselleşme, iki farklı şirket evliliğine neden olur: Birden fazla ülkede faaliyet gösteren herhangi bir firmanın rekabetine karşılık yerli firmalar kendi aralarında birleşebilirler. Burada amaç, yabancı rekabete dayanabilmek ve faaliyetleri dışa açabilmektir. Bu amaç, yerli firmaları birleşmeye güdülenmiştir. Böyle bir durumda ulusal rekabet otoritesi devreye girerek durumu inceler. İkincisi, birden fazla ülkede faaliyet gösteren firmaların kendi aralarında birleşmeleridir. Sınır aşan birleşmeler, farklı ulusal pazarlarda farklı etkiler doğurabileceği için birden fazla rekabet otoritesinin onayını almalıdır. Rekabet otoriteleri, her birinin mevzuatındaki usule ve esasa ilişkin farklılıklar nedeniyle farklı kararlar verebilirler. Ülkelerin bildirim mevzuatları dahi birbirinden farklılık göstermektedir. Aynı zamanda bu birleşme, uluslar arası arenada rekabete aykırılık taşımazken bir ulusal pazarda hakim durum yaratabilmektedir. Ulusal rekabet otoritesinin, rekabeti engellediği gerekçesiyle birleşmeye izin vermemesi durumunda birleşen firmaların ürünlerinin ulusal pazara girişinin engellenmesi gerekmektedir. Ama yöntem nasıl olacaktır?

Sadece şirket birleşmelerinde değil, rekabete aykırı anlaşma, karar ve uygulamalar ile hakim durumun kötüye kullanılması konularında da sorunlar çıkabilmektedir. Örneğin; bir ülkenin ulusal pazarında rekabeti engelleyen yabancı bir firmanın rekabete aykırı anlaşma, karar ve uygulamalarında ulusal rekabet otoritelerinin yabancı firmayı soruşturma yetkisi konusunda veya ulusal pazarda değil ama yabancı bir pazarda hakim durumda olan ve bunu kötüye kullanan bir firmaya uygulanacak kurallar konusunda benzer sorunlar yaşanabilecektir.

Bu sorunlar, uluslar arası işbirliği, ikili anlaşmalar veya eşitlik ve şeffaflık prensibine dayalı OECD veya DTÖ bünyesinde çok taraflı bir forum oluşturulması yollarıyla çözümlenebilir.

Seattle'da 30 Kasım-3 Aralık 1999 tarihleri arasında yapılan DTÖ III. Bakanlar Konferansı'nda ülkemiz, uluslar arası rekabet kurallarının DTÖ'nün çatısı altında belirlenmesi ile her ülkenin en azından DTÖ çerçevesinde belirlenen kapsamda asgari rekabet kurallarını hayata geçirmesi ve uygulaması gerektiği görüşünden hareketle, küreselleşen dünya ekonomisinde rekabet konusundaki uluslar arası bir yaklaşımın DTÖ'nün amaçlarına ulaşmasına yardımcı olacağını vurgulamıştır.

Ayrıca, rekabet kurallarının doğası gereği, bu alanda çok taraflı bir çerçeve anlaşmanın etkin bir şekilde işleyebilmesinin bütün üye ülkelerin çok taraflı seviyede ulaşılan ortak bir anlayışa dayalı ulusal rekabet mevzuatlarına sahip olmalarıyla mümkün olduğunu, bu durumun rekabet hukukunun etkin bir şekilde uygulanması hususunda rekabet otoriteleri arasında varolan işbirliğini güçlendireceğini de ifade edilmiştir. Bu amaçla, rekabet konusunda gelecekte yapılacak çalışmaların, bu konuda ortak bir anlayışa ulaşmayı hedeflemesi ve ayrımcı muamelede bulunmama, öngörülebilirlik ve şeffaflık prensiplerine dayalı ulusal rekabet kanunlarının yürürlüğe

konulmasını teşvik etmesi, ayrıca ulusal mevzuatlar arasındaki farklılıkları dikkate alması gerektiği vurgulanmıştır.

2.2.1. Birleşme Eğiliminin Türkiye'ye Etkisi

Şirket evlilikleri Türkiye'ye de yansımıştır. 05.11.1997-04.11.1999 tarihleri arasında Rekabet Kurumu'na yapılan 129 başvurunun sermaye yapıları itibariyle dağılımı şöyledir: yerli-yerli 50, yerli-yabancı 31, yabancı-yabancı 26. 129 birleşme ve devralma başvurusuna konu olan 153 firmanın 61'inin merkezi yabancı ülkededir.

Uluslar arası ekonomiye giderek daha fazla entegre olan Türk ekonomisinin büyüme isteği, bu tür bir tablonun ortaya çıkmasında önemli etkenlerden biridir. Türkiye'de yerleşik teşebbüslerin gerek kendi finansal kaynaklarını aşan yatırımlarda, gerekse pazar paylarını artırmak ya da yeni pazarlara girmek konusunda yabancı sermayeye ihtiyaç duymaları, uluslar arası şirketlerle ortaklıklara gidilmesinde itici bir güç olmuştur. Söz konusu uluslar arası şirketlerin Türkiye'yi yeni pazar arayışları açısından cazip görmeleri de kuşkusuz dikkate alınması gereken diğer bir unsurdur.

Global ekonomik gelişmeler, yabancı sermayenin birleşme ve devralmalardaki payının belirlenmesinde özel bir rol oynamıştır. Asya'da başlayan mali kriz, giderek tüm dünyada etkisini göstermiş, bir süre sonra da uluslar arası ticaret ve üretim koşullarını da derinden etkileyerek reel ekonomilerde global krize dönüşmüştür. Bölgesinde önemli bir ticaret hacmine sahip Türkiye de bu krizden kaçınılmaz olarak etkilenmiştir. Talepte önemli ölçüde daralmalar, üretimde büyük düşümlere ve bazı küçük ve orta ölçekli işletmelerin batarak piyasa dışına çıkmalarına neden olmuş, büyük ölçekli teşebbüslerin de ciddi maliyet sorunlarıyla karşı karşıya kalmalarına neden olmuştur. Çok sayıda birleşme ve devralmanın arkasında kriz koşullarının hafifletilmesinin yattığı, krizin, en azından söz konusu birleşme ve devralmaların gerçekleştirilmesinde etkenlerden biri olduğu düşünülmektedir. Ekonomideki durgunluk özellikle rekabetin yoğun olduğu piyasalarda teşebbüsleri fiyat indirimine zorlamış, düşük kâr marjlarıyla çalışmak durumunda kalan yerli şirketler bir de mali krizin getirdiği borçlanma maliyetleriyle karşı karşıya kaldıklarından risklerini dağıtmak ve üretimde yeni teknolojileri kullanarak maliyetlerini düşürmek amacıyla birleşmelere, özellikle yabancı ortaklıklara yönelmişlerdir. Yabancı sermayeyle yoğun bir şekilde birleşme ve devralmalara gidilmesinin reel üretime dönük bu nedeninin yanı sıra işletme faaliyetlerinin ve yatırımların finansmanına ilişkin mali bir niteliği de söz konusudur.

Türkiye'ye yabancı sermaye girişi yerleşik teşebbüslerin ortaklık paylarının kısmen ya da tamamen devralınması veya bu teşebbüslerle bir ortak girişim kurulması şeklini almaktadır. Bu gözlem, zaten kısıtlı miktarda Türkiye'ye giriş yapan yabancı sermaye'nin ülke ekonomisine katkısı konusunda bazı soru işaretleri olduğunu göstermektedir.

2.3. Küreselleşme Sürecinde Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Rekabet Gücü

Bugün dünyadaki tüm hükümetler, KOBİ'lerin öneminin ve bu işletmelerin ekonomiye, istihdama, bölgesel ve yerel kalkınmaya katkılarının farkına varmış durumdadırlar. Küreselleşmeyle birlikte KOBİ'lerin bu katkılarının daha da artması mümkün olabilir. Küreselleşme ve teknolojik değişim KOBİ'lere yabancı pazarlara girmek ve işletme maliyetlerini düşürmek konusunda yeni fırsatlar getirmektedir. Ancak, aynı zamanda ulus ötesi maliyetleri, yeni rekabet mücadeleleri ve riskleri de vardır. Bu bağlamda, işletme grupları; kümeler veya sınai bölgeler şeklinde organize olmuşlardır (örneğin; İtalyan Sanayi Bölgesi gibi). Bu bölgeler; KOBİ'lerin yerel düzeydeki güçlerini işletmelerini devam ettirirken uluslar arası düzeyde de küreselleşmeleri ve başarılı bir şekilde rekabet edebilmelerine yardımcı olmak konusunda önemli bir rol oynayabileceklerdir.

Türkiye'nin dinamik küçük işletmeler sektörünün gelişmesinden ve uluslar arası düzeyde rekabet gücünü artırmasından elde edeceği önemli kazanımlar olacaktır. Bugün Türkiye imalat sanayinde hem üretim hem de istihdam anlamında KOBİ'lerin önemli bir yeri vardır. Ancak, KOBİ'ler için, küreselleşme baskılarından oluşan yeni bir duruma uyum sağlamak için *teknolojik ilerleme, sosyal ve çevresel değişim ile politik çerçevenin de değişme zorunluluğu* vardır. Zira, günümüze kadar ekonomi ve kalkınma politikaları büyük ölçekli ve uzun yıllar üretime katkıda bulunan firmaların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde belirlenmiştir.

Küresel ekonomide KOBİ'lerin rekabet edebilirliğine ilişkin konuların ve politikaların anlaşılmasını sağlamak ve kolaylaştırmak gereklidir. KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmak ve küreselleşmelerini teşvik etmek için, mücadele alanlarını ve fırsatları analiz etmek, "en iyi uygulamaları" belirlemek ve önemli olarak belirlenen alanlarda politika tavsiyeleri geliştirmek zorunludur.

Ancak bu çabaların uzun vadede başarıya ulaşabilmesi için KOBİ'lere yönelik politika girişimleri üzerinde ilgili çevrelerce mutabakata varılmalıdır. Öyle ki, bu politikalar bir hükümetten diğerine değiştirilemeyecek şekilde, hem sanayi çevrelerinin hem de bürokrat ve siyasi çevrelerin geniş çapta katılımı ve uzlaşmasıyla belirlenmelidir.

Bu bölümde, KOBİ'lerin küresel pazarlara girişinde önemli olduğunu düşündüğümüz aşağıdaki temel alanlar ayrıntılı bir şekilde incelenmektedir:

2.3.1. Ortaklıklar, Kümeler ve KOBİ'lerin Küreselleşmesi

Çok çeşitli ortaklıklar yoluyla aynı zamanda yerel ve uluslar arası düzeylerde sanayi, rekabet gücünü artırmak için fırsatların kullanımı vasıtasıyla KOBİ'ler giderek yerel ve bölgesel düzeydeki güçlere katılım sağlamaktadır.

Bunlar da kümeler (clusters) ve sınai bölgeler kanalıyla sağlanabilir. Aslında; son yıllarda, aynı iş koluyla ilgili alanlarda coğrafi olarak konsantre olmuş iş kollarına işletmelerin gözle görülür ilgisi artmıştır.

Küme; bir ürünün üretilmesinden satılmasına kadar geniş bir süreçte yer alan sektör ve şirketlerin varlığıdır. Eğer bir ülkede üretimden müşteriye giden zincirde yer alan ilgili kesimlerin sayısı çoksa bir kümeden söz edebiliriz.

Örneğin bir tişört üretiyorsanız ve bu alanda başarılıysanız, bu başarı sadece tişört imalatçısına mal edilmemeli. Tarlasında pamuk üreten çiftçiden, diğer malzeme tedarikçilerine; tekstil boya üreticilerinden tasarımcılara; nakliye şirketlerinden perakendecilere, hatta ilgili üniversitelere kadar geniş bir kesimin başarıda rolü vardır.

Bir başka deyişle rekabet avantajının oluşturulması bu kümelerin varlığına ve etkin çalışmasına bağlıdır. Eğer bunlar arasındaki ilişki güçlü ise, bu sektörlerin uluslar arası arenada rekabet avantajı yakalama imkanları daha yüksektir. Türkiye’de belli derecelere kadar bazı kümelerin varlığından söz edilebilir. Bazı ürün ve sektör kümelerinin örnek alınarak, bunların rekabet avantajlarının nasıl artırılabilceği üzerinde çalışılması gerekmektedir. Bu kümeleri belirlerken de Türkiye’nin ihracatında önemli payı olan ürünler üzerinde odaklanılması gerekmektedir.

Küme perspektifinden sanayinin yapısına baktığımızda, sanayideki ihtisaslaşmaya geleneksel sektörel yaklaşıma baş kaldıracı bir nitelik taşımaktadır.

Kaliforniya’daki Silikon Vadisi, İngiltere’deki Silikon Fen, Cambridge ve İtalya’daki sınai bölgeleri gibi ileri teknoloji “kümeler”in başarısı bu ilgiyi daha da artırmıştır.

Kümeler; ilgili firmalar arasında değişen derecelerde etkileşimi içermektedir. Gevşek birliklerden, işbirliği ve rekabetin her ikisini birden içeren çoklu ilişkileri kapsamaktadır.

Uluslar arası rekabete açık, yan sanayi ve ilgili sanayilerin bir arada bulunması ve bu sanayi yapısına destek oluşturacak sanayiler, bilgi birikimi ve altyapı, sanayi kümelerinin oluşumunu sağlamakta, böyle bir sanayi yapısı da belirli bir ürün grubunda rekabet avantajı oluşturmaktadır.

Bu çerçevede;

- Ana sanayi-yan sanayi işletmelerinin ortak sorunlarını beraberce belirleyebilme ve bu sorunların çözümüne müşterek çözüm arayışları geliştirebilme gücü,
- İşletmelerin karşılıklı işbirliği içinde, teknoloji, üretim yöntemleri veya imalatın değişik parçalarını karşılıklı olarak kullanabilme, ihtiyaçları karşılıklı olarak sağlayabilme, geliştirilecek yeni ürünleri imalat hatlarında daha kolay deneyebilme imkanları,
- Bilgi, teknolojik yeniliklerden daha hızlı bilgilenebilme, analiz, test imkanlarından karşılıklı olarak faydalanabilme olasılığı,
- Benzer veya ilgili sanayi sektörlerinin bir arada bulunabilmesi sonucunda üretim zincirinde birbirini tamamlayarak yeni ürün, yöntem veya hizmetleri geliştirebilme özelliği ve

- Benzer veya destekleyici imalatları gerçekleştiren firmaların aynı dağıtım kanallarını kullanabilme veya ortak dağıtım kanalları oluşturabilme imkanları

rekabet avantajı elde edilmesinde en önemli faktörler olarak görülmektedir.

Ülkemiz açısından tekstil sektöründe sanayi kümelerinin oluşmaya başladığını, aynı şekilde otomotiv yan sanayi konusunda benzer yapıların oluşturulabilmesi için birikimin bulunduğu ve Gebze’de gerçekleştirilen Taşıt Araçları Yan Sanayi Organize Sanayi Bölgesi’nin önemli bir başlangıç oluşturabileceği düşünülmektedir.

KOBİ’lerin küresel pazarlara erişimlerini sağlamak amacıyla özel sektör kaynaklı ortaklıklar kurulmasında kamu sektörünün hem doğrudan, hem de dolaylı bir rol üstlenmesi söz konusudur. Bir yandan nasıl ve hangi koşullar altında önemli bir rol üstlenecektir? Bu konu oldukça önemlidir.

Çok geniş kapsamlı gözlenen bir olay şudur ki; ekonomik faaliyetin küreselleşmesine rağmen, aynı iş alanında çalışan firmalar için yakın olarak yerleşmek ve fiziksel olarak yakın bir şekilde faaliyet göstermek güçlü bir rekabet eğilimidir. Bu durum hatta “mekansız” olarak faaliyet gösteren firmalar açısından da çok önemlidir (bilgi işlem ve veri girişi gibi). Fiziksel olarak yakın bir şekilde faaliyet gösteren firmaların rekabet avantajları vardır.

Aslında, çok sayıda bilinen kümeler de (Kaliforniya’daki Silikon Vadisi, İngiltere’deki Silikon Fen ve Cambridge ve İtalya’daki çok sayıdaki sanayi bölgelerindekiler vb.) yüksek düzeylerde yatırım yapılmakta, işsizlik düşük ve ortalama ücretler yüksek seyretmektedir.

Sonuç olarak; çok sayıdaki OECD ülkesinde merkezi ve ulusal alt otoriteler; tecrübelerinden yola çıkarak, işletmelerin bu şekilde kümeler oluşturmadaki başarılarını sürekli olarak dile getirmektedirler.

Bu bağlantıda; yerel ve bölgesel otoritelerin faaliyet göstereceği bir dizi konu bulunmaktadır. Ancak; ekonomik açıdan konuya yaklaştığımızda; yeni firma devleri yaratma politikaları bazen bu alanda kamu politikaları için uygun bir yaklaşım gözetilmeden yanlış ekonomik tedbirlere dayanmaktadır.

Kamu politikasının kümelerin birleştirilmesi ve geliştirilmesinde ve küreselleşme çerçevesinde küçük işletmelerde oluşan gruplara yeni fırsatlar ve mücadele alanlarının yaratılmasında optimal rolü belirlenmeli ve bu rol çerçevesinde hızla harekete geçilmelidir. Kamu politikasının optimal rolünün belirlenmesi için, aşağıdaki konulara özellikle dikkat edilmesi gerekmektedir:

- Politikalardan kaynaklanan pazardaki başarısızlıkların bildirilmesi,
- Muhtemel benzer küme stratejilerini takip eden çok sayıda yere sahip olmanın ekonomik belirtilerinin dikkate alınması,
- Yakın yerleşmiş firma gruplarıyla çalışırken, işbirliğinden kaynaklanan başarısızlıkları giderme ve işbirliği davranışlarının daha iyi nasıl destekleneceğinin bilinmesi,

- Özel sektör sahipli ortaklıkların kurulmasında, KOBİ'lerin küresel pazarlara erişimlerini teşvik bakış açısıyla, kamu sektörünün nasıl ve hangi koşullar altında, katalitik bir rol oynayacağını tespit edilmesi ve
- Politika yapıcılarının, mevcut veya kurulma aşamasında olan kümelere uygun kurumsal şartlar sağlayarak olumlu yönlerini artırmaya çalışmaları gerekmektedir.

Bu önemli boyutların yanı sıra, firma kümelerinin başarısını alttan destekleyen sosyal oluşumların varlığının belirlenmesi de önemlidir. Bu tür oluşumlarda zaman içinde meydana gelebilecek değişikliklerin, KOBİ'lerin ülke içindeki ve dışındaki performanslarını doğrudan etkilemesi beklenir. Bu yüzden, KOBİ'lere yönelik politikalar bu sosyal değişimleri mutlaka dikkate almalıdır.

2.3.2. Küresel Ekonomide KOBİ'ler İçin Elektronik Ticaret Potansiyelinin Gerçekleştirilmesi

Elektronik ticaretin KOBİ'lere potansiyel faydaları çok önemli olduğundan, KOBİ'lerin küreselleşmesi yönünde güçlü bir vektör olabilir. Elektronik ticaret şirketlerin rekabet güçlerini arttırabilmeleri için yepyeni fırsatlar yaratmaktadır. Ancak, bu işletmeler bu potansiyelin farkında değillerdir. Bu nedenle; yeni bir işletme aracı ve yeni bir tedarik şekli olan elektronik ticaretin KOBİ'ler açısından faydaları analiz edilmelidir.

KOBİ'lerin yerel ve küresel pazarlarda rekabet güçlerini arttırmak için elektronik ticaret uygulamalarının bu işletmeler tarafından kullanılabilme boyutunun çok iyi araştırılması gerekmektedir. KOBİ'lerin elektronik ticaretin faydalarından niçin tam anlamıyla yararlanamadıkları konusuna açıklık getirilmelidir.

KOBİ'lerin gelişimlerini sağlayacak elektronik ticaretin hem işletmeden-işletmeye hem de işletmeden-müşteriye kullanımında önemli hususların tanımlanması ve analiz edilmesi gereklidir (örneğin; elektronik pazarlara erişim, teknolojilerin benimsenmesi ve belirli beceri ve bilgilerin kazanılması, ilgili konuların finansmanı, firmaların elektronik pazara giriş ve elektronik pazardan çıkış şartlarını kontrol edebilme yeteneklerindeki asimetrik problemler).

2.3.3. Yenileştirme ve Stratejik İşletme Hizmetleri Yoluyla Küreselleşen Ekonomide KOBİ'lerin Rekabet Güçlerinin Arttırılması

Yenileşme; hem hızlı büyüyen yüksek teknolojilere haiz sektörlerde hem de daha geleneksel sektörlerde rekabet gücünün temel bir faktörüdür. Yenileştirme; hem yerel hem de küresel düzeylerde yeni ve hala gelişen rekabet şekilleri ile ilgili olarak tespit edilen faktörlerin en önemlilerinden birisi olarak görülmektedir. İşletmeler, önceliklerini durağanlıktan yenileşmeye doğru değiştirmektedirler. "Bilgiden bilgiye uygulama" da yaşanan evrim; işletmelerin sürekli gelişim için kendilerini yeniden keşfetmeleri gerektiğini göstermektedir. Fakat bu kurumsal

yenileşme yaratma yeteneği bazen ürün teknolojisi ve pazar yenileşmeleri yaratma yeteneğinden daha önemli olabilir.

Küçük fakat önemli bir grup olan yenilikçi teknoloji-bazlı KOBİ'ler, yeni sanayilerin ve teknolojilerin gelişmesinin ön sırasında bulunmakta ve hızlı bir şekilde uluslar arasılaşmaktadır. KOBİ'lerin dünyasının karmaşık olması ve bu işletmelerin faaliyet gösterdikleri pazarların büyük ölçüde farklılık arz etmesinden dolayı, çeşitli yollarla yenileşme yapmaktadırlar. Bunların bazıları, pazar yerlerini geliştirmekte ve sonrasında küresel pazarlara erişmektedirler.

Ancak, uzun vadede, çoğu KOBİ'ler için, yeni ürün ve süreç çeşitlerini tahmin etme ve bunlara uyum sağlama olasılıkları; küresel ekonomi çerçevesinde rekabet stratejilerinde teknolojik değişimleri ve yenilikleri geliştirme yetenekleri ile daha etkin bir şekilde özümseme yeteneklerine bağlıdır.

AR-GE'nin küreselleşmesi KOBİ'leri nasıl etkiliyor gibi soruların cevaplandırılması gerekmektedir. Bu nedenle, KOBİ'lerin küreselleşme sürecine katılımları üzerine daha fazla veri toplamak gereklidir.

İhtiyaç duyulan miktarlarda ve uygun koşullar altında öz sermaye ve kredinin güvenceye alınması gereklidir. Bunun yanı sıra, sınai ve teknolojik mülkiyet haklarının korunması konularında önlemler alınmalı, böylece teknoloji üretebilen şirketlerin bu faaliyetlerini daha çok teşvik etmek mümkün olacaktır.

Bu konudaki stratejik işletme hizmetleri aşağıdaki şekildedir;

- Bilgisayar yazılımı ve bilgi işlem hizmetleri,
- AR-GE,
- Pazarlama,
- İşletme organizasyonu ve
- İnsan kaynakları gelişimi vb.

KOBİ'ler yukarıdaki hizmetlerin hem tedarikçisi, hem de tüketicisidirler. Bu hizmetler; firmaların maddi olmayan duran varlıklarını oluşturmalarına ve rekabet güçlerini artırmalarına yardımcı olmaktadır.

KOBİ'lerin ihtiyaç duydukları belirli hizmetlerin tanımlanması ve bunların KOBİ'lerin küreselleşmelerindeki rolleri ve etkinliklerinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Örneğin; uluslar arası ticareti gerçekleştirmek için ihtiyaç duyulan hizmetler, ortak yatırımlar vb.).

Eğer yenileşmenin KOBİ'lerin küreselleşme sürecindeki rekabet güçleri açısından stratejik önemi varsa, bu konuda KOBİ'ler üzerinde en büyük etkisi olduğu düşünülen politikaların neler olduğu netleştirilmelidir. Küreselleşen yenilikçi KOBİ'lere kaynakları ulaştıracak uygun ekonomik, kurumsal ve hukuki çerçevenin oluşturulması gerekmektedir.

KOBİ'lerde yenileşme ve AR-GE çalışmalarını artırmaya ve KOBİ'lerin uluslar arası düzeyde rekabet gücünü arttırmaya yönelik tedbirler (Örneğin; AR-GE personeli için maaş sübvansiyonları, risk sermayesi garantileri, kamu araştırma

merkezlerinin oluşturulması, ağların etkin hale getirilmesi, araştırma merkezleri firmalar arasındaki işbirliğinin artırılması, yurtdışındaki yatırımlar için sübvans krediler, ihracatla ilgili konularda eğitim vb.) geliştirilmelidir.

KOBİ'lerin küreselleşme süreçlerinde ihtiyaç duydukları hizmetleri etkin ve etkili bir şekilde işletme hizmetleri tedarik endüstrisinden nasıl alabilecekleri hususundaki en etkili yöntemlerin neler olabileceği konusu da önemlidir. KOBİ'lerin bu hizmetlerin farkında oldukları ve bu hizmetlere ulaşabilmelerini garanti eden en etkili yollar nelerdir ?

Teknolojiye dayalı KOBİ'lerin küçük fakat önemli bir grubu; yeni sanayilerin ve teknolojilerin hızlı gelişiminin önünde yer almaktadır. Bunların uluslar arasılaşmış ağlar içinde yenilik yapmaları; başarı için zorunluluktan daha öte bir durumdur. Fakat var olma nedenidir.

Daha iyi kurulmuş pazarlarda faaliyet gösteren KOBİ'lerin çoğu için yenileşme; ürün kalitesi, pazarlama, yönetim ve teknolojik yenileme (güncelleştirmek, düzeltme ve eklemeler yapmak) ve buna bağlı organizasyonel değişimler yoluyla lojistikte sürekli bir iyileşme aracıdır.

Gerçekte, küçük işletmelerin önemli bir oranı, özellikle hala parçalara ayrılmış ve korumalı pazarlarda faaliyet gösterenler henüz bir yenileşme kültürü geliştirememişler, rekabetle ilgili mücadelelerde daha yaratıcı yeteneklerden ve teşviklerden yoksundurlar. Pazarların ve büyük işletme stratejilerinin küreselleşmesinin ekonomik faaliyetlerin artan çeşitliliğinde; rekabet şekillerinin dönüştürülmesinde teknik gelişmelerin etkisini artırmaktadır.

Uzun vadede, çoğu KOBİ'lerin hayatta kalabilme ve iş yaratabilme olasılıkları; işletme stratejilerinin temeline yenileşmeyi oturtabilme yeteneklerine bağlıdır. Bu; KOBİ'lerdeki teknolojik gelişme ve yenileşmenin desteklenmesi konusunda mevcut hükümet politikalarıyla bir mücadele alanı yaratmaktadır.

2.4. Küreselleşme, Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımları ve İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları

Küreselleşen dünyada, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının önemi her geçen gün artmaktadır. Yerküremizin üç kutbundan her biri, belirli bir grup gelişmekte olan ülkeyle doğrudan yabancı sermaye yatırımları yolu ile iktisadi ilişkilerini yoğunlaştırma eğilimi göstermektedir. Bu çerçevede yatırımların gerek korunması gerek teşviki aşamalarında iki taraflı yatırım anlaşmaları karşımıza çıkmaktadır.

Birçok gelişme yolundaki ülke, tedrici olarak ekonomilerini dışa açarken, yabancı teknoloji ve yönetim becerileri de elde etmek amacıyla yabancı sermaye yatırımlarını ülkelerine çekebilme yolları aramışlardır. Yatırımları güvence altına alma ihtiyacı ülkeden ülkeye farklılık gösterir. Güçlü makro ekonomik parametrelere ve iyi bir politik sisteme sahip bir ülke için yatırım akımlarının ülkeye girişinde yatırımların korunması önemli bir faktör değilken, zayıf bir ekonomiye ve güvenilir olmayan politik bir sisteme sahip bir ülke için, yatırımları güvence altına alan bir

mevzuat kaçınılmaz olmaktadır. Dolayısıyla, yatırımcının haklarını güvence altına alan, bu konuda yasal bir alt yapı oluşturan iki taraflı yatırım anlaşmaları bir çok ülke tarafından imzalanmaktadır.

Yaklaşık 40 yıldır, ülkeler yabancı yatırımları korumak ve teşvik etmek amacıyla iki taraflı anlaşmalar yapmaktadırlar. Akit taraflara yabancı sermaye konusunda yükümlülükler yükleyen ve bu yükümlülükler konusunda anlaşmazlıklara çözüm mekanizmaları oluşturan anlaşmalar, iki taraflı yatırım anlaşmaları olarak adlandırılmaktadır.

Çok taraflı düzeyde yatırım anlaşmalarının zorluğu ve evrensel bir yatırım anlaşmasının olmaması, bir çok ülke için iki taraflı yatırım anlaşmalarının bu konuda en iyi ikinci çözüm olarak görülmesine sebep olmuştur.

Genel olarak, doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına (DYSY) kaynak olan (home country) ülkeler (genellikle gelişmiş ülkeler) iki taraflı yatırım anlaşmalarını gelişme yolundaki ülkelerdeki yatırımlarını koruma mekanizması olarak görürlerken, gelişme yolundaki ülkeler iki taraflı yatırım anlaşmalarına DYSY'yi ülkelerine çekebilmek amacıyla imza atmaktadırlar. Bu arada, bazı gelişme yolundaki ülkeler, DYSY'ye kaynak olan ülke statülerini kazandıkça, iki taraflı yatırım anlaşmaları müzakerelerinde, DYSY'yi hem teşvik etme, hem de koruma amacı güder hale gelmişlerdir. İki taraflı yatırım anlaşmaları genellikle gelişmiş ülkeler arasında müzakere edilmez.

İki Taraflı Yatırım Anlaşmaları müzakerelerinde genel olarak yabancı yatırımların teşvikine ve bu anlaşmaların kalkınma boyutu üzerindeki etkilerine dikkat edilmektedir. İki taraflı yatırım anlaşmaları akit taraflar arasında, DYSY'yi teşvik ederken, temel varsayım; İki taraflı yatırım anlaşmalarının varlığının, açık, basit ve zorlayıcı bir takım kurallarla yabancı yatırımcıları koruması ve yatırımcıların güvenini artırmasıdır. Bu arada, yatırımcıların karşılaşılabilecekleri politik risklerin azalması da yatırımları teşvik etmektedir. İki Taraflı Yatırım Anlaşmalarının, kalkınma üzerinde kabul edilen etkisi, yabancı yatırımların korunmasının gelişme yolundaki ülkelerde yatırım akımlarını artırması ve bu sürecin sonuçta gelişme yolundaki ülkelerin iktisadi kalkınmalarına katkıda bulunmasıdır. Bu meyanda, bir ülkenin uluslar arası üretim ve dağıtım ağına entegrasyonu açısından DYSY; sermaye, teknoloji ve idari beceriler şeklinde kaynakların transferinde önemli rol oynamaktadır.

Türkiye, 1980lerin ikinci yarısından itibaren; ekonomik transformasyonunun bir parçası olarak, iktisadi gelişmesini hızlandırmak amacıyla yabancı yatırımları ülkeye çekebilmek için iki taraflı yatırım anlaşmaları müzakerelerine başladı. Türkiye, 18 Eylül 1998 tarihi itibariyle, 53 tane iki taraflı yatırım anlaşması imzalamış, bunlardan 28 tanesi yürürlüğe girmiştir. Zamanla, Türkiye'nin iki taraflı yatırım anlaşması müzakere etme amacı da değişmiştir. Türk firmalarının yabancı ülkelerdeki yatırımları arttıkça, iki taraflı yatırım anlaşmaları Türk Yatırımcıları için yatırımlarını güvence altına alan en temel enstrümanlardan biri olmuştur. Zira birçok ülke, hala şeffaf yatırım rejimine sahip değildir. Şu anda, 10 ülke ile bu konudaki müzakereler devam etmektedir.

Türkiye açısından, iki taraflı yatırım anlaşmalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarını ülkeye cezbetmesi hakkında hala çok az şey bilinmektedir. Zira, iki taraflı yatırım anlaşmaları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarına ev sahipliği yapan ülkedeki yatırım ortamına güven duyulmasını sağlayan önlemlerden sadece bir tanesidir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının bu yatırımlara kaynak olan ülkelere göre sınıflandırmasında, iki taraflı yatırım anlaşmalarının doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının büyüme oranı üzerinde gözle görülür bir etkisi olmadığı görülmektedir.

İki taraflı yatırım anlaşmalarının yatırımlar üzerinde sağladığı koruma standardı hususunda ise, Türkiye'nin çok az deneyime sahip olduğu görülmektedir. Fakat, iki taraflı yatırım anlaşmaları maddelerinin anlaşmazlıkların çözümü konusunda müzakereler vasıtasıyla başarılı olduğu görülmekte; anlaşmazlıkların büyümesini önlediği gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak, Türkiye'nin iki taraflı yatırım anlaşmalarındaki deneyimi, bize iki taraflı yatırım anlaşmalarının otomatik olarak doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ülkeye girişini hızlandırmadığını göstermektedir. Fakat bu anlaşmalar, yabancı yatırımcıların bir ülkede yatırım yapmak için en azından başlangıç açısından vazgeçemediği enstrümanlar olarak görülmektedir.

3. KÜRESELLEŞME ÇERÇEVESİNDE MAL VE HİZMET TİCARETİ

3.1. Dış Ticaret ve Küreselleşme

Küreselleşmenin en çok etkilediği alanlardan biri –belki de en önemlisi- dış ticarettir. Dış ticaret küreselleşmenin en önemli aracı olduğu gibi, onun aynı zamanda bir sonucudur da.

3.1.1. Tarihsel Gelişim

Tarihsel gelişimi itibarıyla incelendiğinde, bugünkü bölgesel ve küresel entegrasyonların büyük ölçüde ticarete dayanan ve başlangıcı hayli geçmişe giden bir sürecin devamı olduğu ortaya çıkar. Şöyle ki, Ortaçağ Avrupasında “burg” denilen kasaba ölçeğindeki coğrafi alanlarda küçük egemenlik birimleri olarak varlığını sürdüren derebeylikleri zamanla ekonominin gelişmesi, burg sınırlarının ticarete dar gelmesi ve tüccarların burgların dışına çıkmak istemeleri sonucu yıkılarak yerlerini krallıklara terketmişlerdir. Derebeyliklerin yerini alan krallıklar, belli bir dönem daha geniş bir coğrafi alana yayılan, ticaret için daha belirgin kurallar koyan, dolayısıyla daha fazla ve rahat ticarete elverişli siyasi ve ekonomik birimler olmuştur. Ancak, ticaret erbabının zamanla krallık sınırlarının dışındaki kişilerle giderek büyüyen ticari ilişkiler içine girmesi, krallık yapısının da bir süre sonra ekonomik ve ticari faaliyetler için ideal olmaktan çıkıp yetersiz kalmasına yol açmıştır. Bilindiği

gibi, krallıklar da nihayet yıkılmış ve yerlerine üst bir siyasi ve ekonomik birim olan “ulusal devletler” kurulmuştur. Nihayet Avrupa’daki ulus-devletler de 20 yy’ın ortalarından itibaren ortaya çıkıp gelişen uluslar üstü nitelikteki Avrupa Birliği’ne birçok yetkilerini terketmişlerdir.

Bazı ekonomi tarihçilerinin görüşü o ki, siyasi ve ekonomik birimlerin küçükten büyüğe doğru olan bu evrimi büyük ölçüde ekonomik ve özellikle de ticari arzu ve ihtiyaçların bir gereği ve sonucudur. Üretim, tüketim ve ticaret için en uygun ölçü olmaktan çıkan yapı, yerini daha büyük ve gelişmiş olana terketmektedir. Yerelden küresele doğru olan bu eğilim, bugün de tüm hızıyla devam etmektedir. Bölgesel entegrasyonlar ve bu arada Avrupa Birliği bu sürecin en iyi örneği olarak gösterilmektedir. Bu yaklaşım, küresel gelişmeyi kaçınılmaz bir olgu, ekonomi ve ticareti de bu olgunun motoru olarak kabul etmektedir.

Dünya nüfusunun artışı, ulaşım ve iletişimi kolaylaştıran bilimsel ve teknolojik gelişmeler, soğuk savaşın sona ermesiyle planlı ekonomi sistemine tabi birçok ülkenin serbest piyasa ekonomisine yönelmesi gibi gelişmelere bağlı olarak uluslar arası ticaret de önemli artışlar kaydetmiştir. Öyle ki, son yıllarda dünya ticaretindeki artış dünya ekonomisinde (GSMH) sağlanan artışın daima önünde seyretmiştir.

Tablo 1: Dünya Mal Ticareti (Milyar Dolar)

İhracat (FOB)				İthalat (CIF)			
Değer	Yıllık değişim %			Değer	Yıllık değişim %		
1997	1990-97	1996	1997	1997	1990-97	1996	1997
5,300	6.8	4.3	3.2	5,470	6.8	4.9	3.0

Tablo 2: Dünya mal ticaretindeki ve GSMH’deki değişim (%)

	1990-97	1995	1996	1997
Mal ihracatı	6.5	9.0	5.5	10.0
Mal üretimi	2.0	3.0	3.0	3.5
GSMH	2.0	2.0	2.5	3.0

Tablo 3: Türkiye'nin dış ticareti (Milyar Dolar)

Yıllar	İthalat	Değişim%	İhracat	Değişim%	Denge	İhr/İth %
1994	23.270	20.9	18.106	18.0	-5.164	77.8
1995	35.709	53.5	21.637	19.5	-14.072	60.6
1996	43.627	22.2	23.225	7.3	-20.402	53.2
1997	48.559	11.3	26.261	13.1	-22.298	54.1
1998	45.921	-5.4	26.974	2.7	-18.947	58.7
1999	40.692	-11.3	26.588	-1.5	-14.104	65.3

Savaş sonrası dönemi izleyen son 50 yılda uluslar arası ticaret belirgin bir marjla dünya hasılasının önünde artıp önemli bir büyüme ve istihdam kaynağı olmuştur. Dünya reel üretimi 1948'den 1997'ye kadar ortalama % 3.7 artarken dış ticarete artış oranı %6 olmuştur. Diğer bir ifadeyle, anılan dönemde ticaret 17 kat artarken hasıla artışı 6 kat olmuştur. Bu arada, ithalat ve ihracatın GSMH'ye oranı 1985-97 döneminde sanayileşmiş ülkeler için %16.6'dan %24.1'e, GYÜ'ler için de % 22.8'den % 38.1'e yükselmiştir. (Kaynak: DTÖ)

3.1.2. Uluslar arası Ticaretin Artış Nedenleri

1. Gümrük Tarifeleri İndirimi: İkinci Dünya Savaşı'na kadar inişli-çıkışlı bir gelişme gösteren gümrük tarifeleri ve korumacılık, savaş sonrası dönemde yavaş ama genelde süreklilik arz eden bir düşme eğilime girmiştir. ABD, 1934'de Karşılıklı Ticaret Anlaşmaları Kanunu' nun çıkışıyla daha liberal bir sistemi önceden haber vermişti. 1945'den beri çok taraflı tarife indirimleri konusunda GATT bünyesinde 8 round yapıldı. 1947'de Cenevre'de yapılan ilk round ve 1960'larda yapılan Kennedy Round, Uruguay Round'dan önceki en önemlileridir. Bunlar koruma oranlarını önemli ölçüde azaltmışlardır. Bu önemli tarife indirimleri, uluslar arası ticarete bugün de devam eden bir artışa neden olmuştur. Dış ticaret artışının en fazla olduğu iki alan ise gelişmiş sanayi ülkeleri arasındaki ticaret ile firma-içi (intrafirm trade) ticaret olmuştur.

GATT/DTÖ ve Dünya Ticareti: II. Dünya Savaşı sonrasında Uluslar arası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın kurulmasıyla aynı dönemde imzalanan Ticaret ve Tarifeler Genel Anlaşması (GATT) şemsiyesi altında yapılan tarife indirimleri de dünya ticaretinin artış eğilimine ivme kazandırmıştır. Yapılan bazı hesaplara göre, dünya genelinde, dış ticarete uygulanan gümrük tarifeleri son 50 yılda % 90 oranında azalma kaydetmiştir.

2. Göreceli üstünlükler: David Ricardo'nun öncülük ettiği ve ülkeler arasında üretim faktörlerinin eşitsiz dağıldığı tespitine dayanan bu görüşe göre, sahip olunan mukayeseli üstünlük veya yoksunluk (dezavantaj) nedeniyle her ülke her malı aynı maliyette ve yeterli miktarda üretemez. Bu üstünlüğün veya yoksunluğun

nedeni günümüzde doğal kaynakların dağılımı, işgücü, teknoloji, parasal sermaye, girişimcilik gibi bütün üretim faktörleri olabilmektedir. Küresel düzeyde toplumların refahını maksimize etmek için her ülkenin göreceli üstünlüğe sahip olduğu alanda üretim yapması, üstünlüğe sahip olmadıklarını da başka ülkelerden temin etmesi gerekir. Bu ise, ancak dışa açık ekonomiler sayesinde, başka deyişle, dış ticaret ile mümkündür. Günümüzde giderek artan çevre sorunları ve doğal kaynakların tahribi de ekonomik kaynakların optimal kullanımını zorunlu kılmaktadır.

3. Uzmanlaşma: Uzmanlaşma, göreceli üstünlüklerin bir sonucu olarak ortaya çıkabildiği gibi, bazen sadece tarihsel gelişmeler, sosyal koşullar veya doğrudan doğruya bir tercih veya tesadüf sonucu da olabilmektedir. Dolayısıyla, göreceli üstünlüklerin sonucu olandan daha farklı bir uzmanlaşma da söz konusu olabilmektedir. Bu tür uzmanlaşmanın olduğu bir ekonomide üretilenler dış ticaret yoluyla başka toplumların ihtiyaçlarına sunularak dünyada genel refah düzeyinin yükseltilmesi mümkün olabilmektedir.

4. Toplumsal, kültürel tercihler: Ulaşım imkanları sayesinde günümüz insanı her zamankinden daha fazla gezme, dolaşma, farklı yer ve ülkelerde yerleşme eğilimi göstermektedir. Ancak böylesine mobil kitleler kendileriyle beraber birçok alışkanlık ve tercihlerini de götürmekte, bunların tatmini de genellikle terk ettikleri yerlerden sağlanan mal ve hizmetlerle mümkün olabilmektedir. Bu tür ihtiyaçlara cevap verilebilmesi için dış ticaretin de aynı oranda artması gerekmektedir.

5. Ortaya çıkan yeni alışkanlık ve beğeniler: Günümüzün bilgi ve iletişim çağında başka yerlerdeki tüketim kalıpları, beğeniler, alışkanlıklar ve moda hakkında bilgi sahibi olmak oldukça kolaylaşmıştır. Edinilen yeni bilgiler mevcut alışkanlıkların kendilerinin veya giderilme biçiminin değişmesine yol açmakta, bu da yeni veya değişen tercih ve tüketim kalıplarına uygun mal teminini gerektirmektedir. Bu işlevin yerine getirilmesi de dış ticaret yoluyla sağlanmaktadır.

6. Ödeme şekli kolaylıkları ve bankacılık sisteminin gelişmesi: Geçmişin daha az güvenilir ve kolaylıktan uzak ödeme şekilleri (aynı ödeme, takas, vs.) günümüzde iyice azalmış veya tamamen ortadan kalkmıştır. Giderek artan daha şeffaf, homojen ve yaptırıma dayalı kurallarla beslenen uluslar arası ödeme şekilleri ve gelişkin bankacılık ve sigortacılık sistemi, uluslar arası ticarete risk faktörünü küçülterek ticaret artırıcı bir etken olmaktadır. Ayrıca, mal ithal edebilmek için gerekli kaynakların yine dış ticaretle (mal satarak) sağlanması gereği de ticareti besleyen başka bir etkidir.

7. Diğer ekonomik faaliyetler: Önceden bir ülkeye ithal edilmiş malların yol açtığı alışkanlıklar veya bu malların bakım, onarım ve yedek parça gibi ihtiyaçları, aynı veya benzer mallara olan bağımlılığı canlı tutmakta ve dış ticaretin sürekliliğini gerekli kılmaktadır. Keza, giderek artan yabancı sermaye hareketleri, yabancı ülkelerde üstlenilen projeler, çokuluslu şirketlerin firma-içi ticaretleri vs. gibi gelişmeler de uluslar arası ticareti artıran önemli faktörlerdir.

Dış ticaretin gereğini ve artma eğilimlerini açıklamak için yukarıdaki bir dizi unsura yenileri de eklenebilir. Ancak burada ortaya çıkan gerçek şu ki, günümüzün gelişmiş işbölümü ve bunun uluslara arasında yol açtığı karşılıklı bağımlılık dış

ticaretin giderek artması yönünde bir baskı yaratmaktadır. Diğer taraftan, dış ticaret arttıkça bağımlılık da artmaktadır. Diğer bir ifadeyle, dış ticaretle küreselleşme arasında birbirlerini besleyen bir etkileşim, biri arttıkça ötekini de arttıran bir bağ mevcuttur.

3.1.3. Dünya Ticaret Örgütü ve Küreselleşme

GATT Uruguay Round'un küreselleşme yönündeki en belirgin katkısı çok taraflı işbirliği kapsamına yeni alanların özellikle tarım, hizmetler ve yabancı yatırımların da dahil edilmesi olmuştur. Ancak, bu alanlarda genel çerçeve belirlenmiş ve ayrıntılar daha sonraki müzakerelere bırakılmıştır. Bu tür müzakereler telekomünikasyon alanında (Bilgi Teknolojisi Anlaşması-ITA) sonuç vermiş; doğrudan yabancı yatırımlar konusunda da devam etmektedir. 1996 yılı Aralık ayında Singapur'da imzalanan Bilgi Teknolojisi Anlaşması başlangıçta Türkiye'nin de aralarında bulunduğu 28 ülke tarafından imzalanmıştır. ITA'ya taraf ülkeler 300 kadar bilgi/iletişim teknolojisi üründe dünya pazarının %95'inden fazlasını ellerinde bulundurmaktadır. Bu ürünlerde, öngörülen takvime uygun olarak gümrük vergileri 1997'den 2000 başına kadar 4 dilimde sıfırlanmıştır. ITA kapsamına giren ürünlerin dünya pazarındaki yıllık cirosunun 600 milyar doların üzerinde olduğu hesaplanmaktadır.

Küreselleşmenin en büyük etmenlerinden birinin bilişim-iletişim teknolojileri olduğu dikkate alındığında, bu alanda dünya ticaretinin hızla serbestleştirilmesi pek manidar olmaktadır. Diğer taraftan, bilgi teknolojisi anlaşmasının etkin yürürlüğü için hizmet ticareti ve fikri mülkiyet hakları alanlarında da önemli adımların atılması beklenmektedir.

3.2. Hizmetler Ticareti

Uruguay Round'u tamamlayan Marakeş Protokolü hizmet ticaretini özellikle mali hizmetler, deniz taşımacılığı ve temel telekomünikasyon-geliştirilmesi için ileride görüşmeler yapılmasını öngörmüştür. Doğası gereği, hizmetler ticareti mal ticaretine benzemediğinden hizmet ticareti büyük hassasiyet göstermekte ve sadece tarifelerin düşürülmesi yetmemektedir. Burada sorun, daha çok pazara giriş ile ilgilidir. Bu nedenle yerel pazarın daha fazla rekabete açılması –monopollerin kırılması- ve şeffaflığın sağlanması büyük önem arz eder. Birçok sanayileşmiş ülke ve bazı gelişme yolundaki ülkeler (GYÜ'ler) şimdiden serbestleşme yönünde ciddi adımlar atmış bulunmaktadır. Finansal hizmetler (bankacılık, sigortacılık, borsa işlemleri, mülkiyetin işletilmesi vs.) halen en önemli hizmetler alanı olma niteliğini sürdürmektedir. Zira, bu alanda 1.5 trilyon dolardan daha fazla bir pazar söz konusudur.

Tablo 4: Dünya Hizmetler Ticareti (Milyar Dolar)

İhracat				İthalat			
Hacim	Yıllık değişim %			Değer	Yıllık değişim %		
1997	1990-97	1996	1997	1997	1990-97	1996	1997
1,310	8.0	7	3	1,295	7	5	2

Araştırmalar, ticaret politikalarının ticari büyümenin arkasındaki en büyük faktör olduğunu göstermiştir. Bütün dünyada son on yıl önemli serbestleşme adımlarının atıldığı bir dönem olmuştur.

DTÖ raporlarına göre, dışa açık ekonomilerde yeni teknolojiler sayesinde verimlilik artmakta ve yabancı sermaye akışı hızlanmaktadır. Ancak, dışa açık ticaret sistemi kalkınma ve büyümeyi gerçekleştirmek için tek başına yeterli değildir; tersine, bunun sağlam bir makro ekonomik ortam, kurumsal güven ve siyasi istikrarla desteklenmesi gerekir. Diğer taraftan, ticaretin yararları sadece ekonomik bir perspektiften görülmemelidir. Zira ticaret içeride siyasi istikrara, dışarıda ise karşılıklı çıkara dayalı uluslar arası ilişkilerin geliştirilmesine katkıda bulunur.

3.2.1. Hizmetler Ticaretinin Gelişimi ve Önemi

Geçmişte, herkes gibi uluslar arası ticaretle ilgilenen kişiler tarafından da hizmetler ticareti göz ardı edilmişti. Günümüzde ise hizmetleri daha da ticari hale getiren telekomünikasyon ve bilgi teknolojilerindeki gelişmeler ve GATS (General Agreement on Trade in Services) çerçevesinde ticaret ve yatırım rejimlerindeki serbestleşmeler ve bölgesel anlaşmalar, diğer bir anlatımla, uluslar arası ticaret alanında yapılan müzakereler ve ulaşılan çok taraflı anlaşmalar, hizmetler ticaretini ve bunun liberalizasyonunu önemli bir politika konusu olarak ortaya koyarak hizmetler ticareti üzerine ilgiyi yoğunlaştırmıştır..

Hizmetler ticareti ile ilgili rakamlar da hizmetler ticaretinin gelişimini ve önemini göstermektedir. Hizmetler ticareti 1980'ler boyunca mal ticaretinden daha hızlı büyümüş ve 1998 yılında 1.32 trilyon dolara ulaşmıştır. Hizmetler ticareti, dünyadaki toplam çıktının % 60'ını oluşturmasına rağmen bazı hizmetlerin uluslar arası ticarete konu olamaması ve ticaretin önünde bulunan engeller nedeniyle dünya ticaretinin % 20'sini oluşturmaktadır. İletişim endüstrisindeki hızlı teknolojik gelişme hizmetler ticaretinin hızlı yayılmasını devam ettireceği gibi bilgi yoğun hizmet aktivitelerinin - araştırma, geliştirme, yazılım, muhasebe, pazarlama, tanıtım vb.- üretim ve tüketimini kolaylaştırdığı ölçüde hizmetlerin ticarileşmesine katkıda bulunacak ve hizmetler ticaretinin dünya ticaretindeki payını artıracaktır.

Hizmetler ticareti sadece dünya ülkeleri için olduğu gibi ülkemiz için de önem taşımaktadır. Hizmetler sektörü, Türkiye dış ticaretinde hatırı sayılır bir yer almaktadır ve ödemeler dengesi bilançosu Türkiye'nin hizmetlerde net ihracatçı olduğunu göstermektedir. Hizmetler sektörü, Ülkemiz GSYİH'sının ve ihracat

gelirlerinin yaklaşık yarısını oluşturmaktadır. Toplam iş gücünün üçte biri hizmetler sektöründe yer almaktadır. Hizmetler sektöründeki en önemli gelir kaynağımızı ise turizm oluşturmaktadır. 1998 yılında turizm gelirimiz 7.2 milyar \$'a ulaşmıştır. Ülkemizde kamu sektörü; bankacılık, limanlar, hava ve demiryolu ulaşımında ve telekomünikasyonda ağırlıklı olarak yer almaktadır. Bu hizmetlerin bazılarında dünya ile rekabet edebilmek; bazılarında da dünya standartlarında hizmet sunabilmek için özelleştirmenin yapılmasının gerekliliği ifade edilmektedir. Dikkat edilmesi gereken husus özelleştirmenin kurumsal düzenlemelerinin eksik bırakılmamasıdır.

Ülkemizin mal ticareti ile ilgili olarak dönüşüm gerçekleştirmesinde etken olan Gümrük Birliği Kararında hizmetler ticareti ile ilgili görüşmelerin ileri bir tarihte yapılacağı belirtilmiş ve Gümrük Birliğine dahil edilmemiştir. AB ile hizmetler ticaretine yönelik görüşmelerin 2000 yılı başlarında başlatılması ve bir yıl içinde sonuçlandırılması öngörülmektedir. Görüşmeler neticesinde ulaşılabilecek anlaşma hizmetler sektörümüzün yeni bir ivme kazanmasına yol açacaktır.

3.2.2. Hizmetler Ticareti ve Serbestleşme

Ülkeler dünya hizmetler ticaretinin serbestleşmesi yönünde ticaret anlaşmaları bağlamında önemli adımlar atmıştır. Bu adımlar çoğu ülkeye, benzer ekonomik yapıya sahip olduklarından ve yapılacak ortak düzenlemelere daha kolay uyum sağlayabileceklerini düşündüklerinden çok taraflı anlaşmalardan daha çekici gelmiştir. Bununla beraber mevcut bölgesel anlaşmaların yanında ileri safhada bir serbestleşme ve çok taraflı düzenlemelere olan ihtiyaç bu alandaki çabaların devam etmesine neden olmaktadır. GATS hizmetlerin serbestleşmesi yönünde ve -eksiklikleri olmasına rağmen- yeknesak düzenlemeleri barındırması nedeniyle önemli bir boyut teşkil etmektedir. Bazı ekonomistler "Uruguay Round neticesinde azaltılan tarifelerden elde edilen refah artışının hizmetler sektöründeki bariyerler % 25 azaltılıysaydı 3 kat daha fazla olabilecekti" demektedirler.

Hizmetler ticaretinde çoğu ülke çeşitli engellemelere başvurmaktadır. Bazen dış rekabet yasaklanmaktadır. Bazen de yabancılar pazara girmek için parasal bir bedel ödemek durumunda kalmakta veya pazar paylaşımı yoluna gitmektedirler. Mal ticaretinde karşılaşılan sübvansiyonlar, tarifeler, vergiler, kotalar, teknik standartlar ve farklı düzenleyici kurallar hizmet ticareti önündeki bariyerlerdir. Bu hususların giderilmesi için GATS çerçevesinde önemli çabalar harcanmıştır. Hali hazırdaki sorunlar için GATS çerçevesinde yeni görüşmeler 2000 yılı başında başlatılacaktır. Görüşme konuları üzerinde işin doğası gereği GYÜ'ler ve gelişmiş ülkeler arasında farklılıklar mevcuttur. GYÜ'ler tarafından GATS gelişmiş ülkeler tarafından kendilerine karşı oluşturulmuş bir anlaşma olarak değerlendirilmemektedir. Ancak, GYÜ'ler Anlaşmada gerçek kişilerin dolaşımının düzenlenmemiş olmasını önemli bir eksiklik olarak görmektedirler. İkinci olarak korunma önlemleri konusunun problem teşkil edeceği belirtilmekte ve bu konunun çözülmesinin GYÜ'lerin gelecek rounda katılmaları için yaşamsal önemde olduğu ifade edilmektedir.

Avrupa Birliği yeni Roundla ilgili olarak müzakereler çerçevesinde pazara giriş koşullarının iyileştirilmesi için net taahhütler verilmesi, taahhütlerdeki dengesizliklerin giderilmesi için GATS kurallarının güçlendirilmesi ve ayrıca mevcut GATS kurallarının korunma önlemleri, sübvansiyonlar ve hükümet alımları gibi sorunlu alanlarının gözden geçirilmesi ve GYÜ'lerin hizmet ticaretine katılımı için uygun tedbirlerin alınması gerektiğini belirtmektedir.

Türkiye GATS çerçevesinde 72 aktivitede taahhütte bulunmuştur. GYÜ'lerin ortalama olarak 23 aktivitede taahhütte bulunduğu göz önüne alınırsa Türkiye'nin hizmetler ticaretinde kendine yeterince güvenen bir ülke olduğu anlaşılabilir. Yeni Roundla ilgili olarak Türkiye'nin yaklaşımı görüşmelerin hizmetlerin serbestleştirilmesi yönünde mümkün olduğunca geniş tutulması, tüm taraflarca pazara giriş taahhütlerinin geliştirilmesi ve gelişmekte olan ülkeler ile az gelişmiş ülkeler için özel değerlendirmelerin araştırılması ve MFN kuralındaki sınırlamaların yeniden gözden geçirilmesi şeklinde özetlenebilir. Türkiye GATS'ı desteklemektedir ve gerçekleşecek olan görüşmelerin GATS çerçevesi içinde yapılmasını istemektedir.

3.2.3. GYÜ'ler ve Hizmetler Ticareti

Hizmetler sektöründe gelişme yolundaki ülkelerin dünyaya entegre olmaları istenmektedir. GYÜ'lerin dünyaya entegre olabilmeleri, kendi hizmetler sektörünün uluslar arası alanda rekabet edebilirliğine ve bu alanda ihracatlarını artırıp artıramayacaklarına bağlı görülmektedir. Serbestleşme çabaları sonucunda, GYÜ'lerin hizmetler sektöründe yer alan firmaları çok uluslu ve güçlü finansal yapısı olan, son teknolojiye ulaşabilen, dünya çapında irtribat ağı, gelişmiş bilgi teknolojisi ve alt yapısı olan firmalarla rekabet etme veya edememe durumunda kalacaktır.

GYÜ'lerin hizmetler ticaretinin serbestleşmesinden azami fayda sağlayarak hizmetlerin kalkınma çabalarına katkıda bulunabilmesi için GYÜ'lerin teknolojik ilerlemeyi gerçekleştirmeye çalışmaları, uluslar arası hizmet kalitesi standartlarını yakalamaları ve bunu aşmaları gerekmektedir. GYÜ'lerin hizmetler sektöründe kazançlarını artırabilmeleri yukarıda sayılanların yanında ülkelerin iletişim alt yapısına ve gelişen pazarlardaki fırsatlardan yararlanabilecek olan müteşebbis gücüne de bağlıdır. Diğer bir husus hukuksal çerçevedir. Hizmetler ticaretini artırmak için hükümetlerin mallar ve hizmetler, ticaret ve yatırım gibi konularda birbiriyle bağlantılı olarak düzenlemeler yapması gerekmektedir. Rekabet ortamının sağlanması ise, ayrı bir önemde olan konudur. GYÜ'lerin hizmetler sektörünün uluslar arası alanda rekabet edebilmesi için, vergi ve gümrük gibi teşviklerin verilmesi yanında firmaların finansal yönden de desteklenmesi sağlanmalıdır. Firmaların ortak hareket etmesi, standartların oluşturulması ve yeni kuralların konması için hizmetler sektörü birliklerinin kurulması özendirilmelidir. Hizmetler sektörünün ekonomik yapısını değiştirecek olan internet temelli elektronik ticaret, GYÜ'lerin en önem vermesi gereken konuların başında gelmektedir.

3.2.4. Elektronik Ticaret ve Hizmetler Ticareti

3.3. Elektronik Ticaret

Son 10 yılda bilgi ve iletişim teknolojilerinde meydana gelen hızlı gelişmenin yanı sıra, toplumların tüm kesimlerinde, günlük yaşamın her alanında bilgisayar kullanmanın çağın gereği olduğu bilincinin oluşması, ekonomik gelişmenin ve toplumsal refahın sağlanmasında elektronik ticarete stratejik bir önem kazandırmıştır. 2000 yılında hacminin 300 milyar dolara ulaşacağı tahmin edilen elektronik ticaretten beklenenler, bilgi ve iletişim teknolojileri aracılığı ile, küreselleşme, rekabet üstünlüğü, uluslar arası ticaretten daha çok pay ve sürdürülebilir sosyal ve ekonomik kalkınmaya katkı olarak özetlenebilir.

Elektronik ticaret konusunda hukuksal yapısını tamamlamış örnek bir ülke olmadığı gibi, uluslar arası platformlarda, sorun yaşanan bir çok alanda yapılan tartışmalar da devam etmektedir. Bu nedenle, Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere göre geride kaldığı söylenemez. Ancak, elektronik ticarete yaşanan hızlı gelişme, ülkemizde, fiziki alt yapı eksikliklerinin hızla tamamlanmasını ve gerekli hukuksal yapıya ilişkin çalışmaların bir an önce başlatılmasını zorunlu kılmaktadır.

Zaman, yer ve personel tasarrufu sağlaması nedeniyle firmaların serbest rekabet gücüne önemli katkı sağlaması beklenen elektronik ticaret konusunda, devletin düzenleyici rolünün içerik ve boyutunun belirlenmesi önem taşımaktadır. Elektronik ticarete devletin müdahalesinin sınırları VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda benimsenen, devletin, ekonomi ve piyasalara müdahalesinin en az düzeyde olması yaklaşımı çerçevesinde çizilmelidir. Refah düzeyini artırmak, kaynakların etkin kullanımını sağlamak, pazarı açık tutmak ve belirsizlikleri önlemek için kuralların konulması ve uygulamanın bu kurallara uygun olarak yürütülmesi, elektronik ticaret açısından da geçerli olacaktır.

Devlet, yukarıda sözü edilen yaklaşım çerçevesinde düzenlemeler yaparken, özel sektörün de kendi oto kontrol mekanizmasını ve ilkelerini saptayarak uygulaması, elektronik ticaretin, güvenli ve sağlıklı işleminde önemli bir etken olacaktır.

Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu'na göre ülkemizde elektronik ticaretin geliştirilebilmesi için devletin öncelikle aşağıda sıralanan dört ana görevi yerine getirmesi gerekir.

a) Gerekli Teknik ve İdari Alt Yapının Kurulması

- Ülke genelinde kurulacak altyapının, elektronik ticaret ile ilgili gereksinimleri karşılayabilecek nitelik ve standartta olması için devlet tarafından gerekli önlemlerin alınması ve düzenlemelerin yapılması; herkesçe, her yerden, her

zaman güvenli, hızlı ve ödenebilir ücretle erişilebilir böyle bir yapının sürekliliğinin sağlanması,

- Rekabetin kalite ve maliyet üzerindeki olumlu etkisi nedeniyle, veri iletişim alt yapısının ulusal ve uluslar arası rekabete açılması,

- Elektronik Ticaret Koordinasyon Kurulu' nun İnternet Üst Kurulu ve KAMU-NET gibi kurullarla bağlantı kurarak, ilke ve standartların işbirliği içinde saptanması,

- Elektronik kimlik belgesi hazırlayacak onay kurumlarınca kullanılacak standartları saptayacak yetkili bir merciinin belirlenmesi,

- Elektronik ticaret uygulamaları geliştiren ülkelerin deneyimleri göz önünde bulundurularak kişilerin gizlilik haklarını koruyan, onay kurumu yetki ve sorumluluklarını belirleyen yasaların hazırlanması,

- Türkiye'de, gerekli standartlar oluşturulmadan şifreleme ile ilgili uygulamalara başlanması yarar sağlamayacağından, Japonya, Kanada, Singapur gibi ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de şifreleme altyapısının kurulup elektronik ticarete denemesi amacıyla pilot projelerin ivedilikle üretilmesi ve sonuçlarının değerlendirilmesi,

- Elektronik ticaretin gerek teknik gerek hukuki yapısının zorunlu kıldığı, onay kurumları dışındaki diğer kurumların kurulması, bu kurumlar arasındaki hiyerarşi ve/veya işbirliği hususlarının irdelenmesi teknik ve idari alt yapının kurulmasında gözetilmesi gereken önemli noktalardır.

b) Hukuki Yapının Oluşturulması

Hukuksal kuralların ve kurumların, elektronik ticarete güvenliği ve güvenilirliği, şeffaflığı, ucuzluğu ve kolay erişilebilirliği sağlayacak biçimde tesisi devletin ikinci önemli rolünü oluşturmaktadır. Bu konu ile ilgili olarak;

- Elektronik ortamda elde edilen veya muhafaza edilen *delillerin tanınmasının* Usul Hukuku açısından değerlendirilmesi,

- Gönderilen bilginin gizliliği, bütünlüğü ile kimlik doğruluğunu sağlayan elektronik imzanın, ayrı bir mevzuatta düzenlenmesi hususunun tartışılması,

- Servis sağlayıcıların sorumluluğu ve bunun kapsamı ile ilgili (özellikle aldatıcı içerik, pornografi, ırkçı ve şiddete yönelik muhteva, hakaret, telif ve komşu haklar ve haksız rekabet açısından) şartların ve ilkelerin belirlenmesi,

- Elektronik ortamda gerçekleştirilen veri iletişimi ile ilgili olarak, Ceza Kanunu' nun *genel hükümleri* arasında yer alan, "Türkiye'de işlenen suç", "yabancı ülkede işlenen suç" kavramlarının yeniden tartışılması; sanığın başka ülkede olması halinde dava açma, sorgulama, delil toplama hususları, eylemin her iki ülkede de suç sayılmasını gerektirdiğinden, elektronik suçlarda ülkeler arasında asgari uzlaşma ortamının yaratılması ve bu konudaki uluslar arası çalışmalara ülkemizin aktif biçimde katılması,

➤ Ceza Kanunu ile ilgili olarak hazırlanan ve TBMM'ye sunulan yeni tasarının *özel hükümleri* arasında yer alan; bilişim sistemlerine karşı suçlar ile ilgili hükümleri yeterli olmakla birlikte, sırrın masuniyeti, pornografi, hakaret, kumar gibi hükümlerinin, elektronik ortam dikkate alınarak, yeniden gözden geçirilmesi,

➤ Yürürlükte olan özel kanunlarda, elektronik veri iletişimine konu olabilecek cezai hükümlerin saptanması; ayrıca yeni hazırlanacak olan onay kurumları mevzuatı, servis sağlayıcıları ve elektronik imza ile ilgili mevzuatta idari ve cezai yaptırımların gözetilmesi,

• Elektronik işlemler sırasında açıklanan, kişisel verilerin gizliliği ve korunması konusunu da içeren ve Adalet Bakanlığı tarafından hazırlanan, "Kişisel Verilerin Korunması Kanun Tasarısının" bir an önce yasalaşması,

• Tüketicinin Korunması ile ilgili mevzuatın elektronik ticaret açısından yeniden gözden geçirilmesi; uyuşmazlıklar ile ilgili elektronik ombudsman ve tahkim konuları üzerinde durulması; sanal ürünlerde ürün sorumluluğu; aldatıcı, yanıltıcı, istismar edici, mal ve can güvenliğini tehlikeye atıcı reklamlara karşı tüketicinin korunması; satış sonrası servis, teslim, sipariş gibi kavramların irdelenmesi, OECD'de tartışılan ve sipariş-ödeme ile ilgili charge-back sistemlerinin incelenmesi,

• Elektronik ödeme araçları arasında yer alan elektronik parayı çıkaracak olan kurum veya kurumlar ve bunlarla ilgili hukuki çerçeve ile elektronik paranın ihracına ilişkin koşulların belirlenmesi,

• Elektronik ödeme sistemlerinde faaliyet gösterecek operatörlerin saptanması, bu operatörler arasında yapılacak sözleşmeler açısından, Rekabet Kanunu'ndaki ilkeleri dikkate alan hukuki kuralların saptanması,

• Elektronik ödeme araçlarını verenler ile kullananlar arasındaki sorumluluk dağılımının, hukuken ve adil bir orantı gözetilerek tesisi; bu araçların çalınması veya kaybedilmesi halinde sorumluluk ve ispat yükü konularının düzenlenmesi,

• Elektronik ortamda güvenli ödeme yöntemleriyle ilgili (SSL-Secure Socket Layer ve SET-Secure Electronic Transactions gibi) sistemlerin irdelenmesi,

• Telif hakları ve komşu haklar ile ilgili Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'nda yer alan çoğaltma, umuma arz, dağıtım yetkilerinin elektronik iletişim açısından yeniden gözden geçirilmesi; bu konuda WIPO (Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı) tarafından hazırlanan iki uluslar arası Antlaşmaya (Telif Hakları Sözleşmesi ile İcracı Sanatçı ve Fonogram Yapımcıları Antlaşması) taraf olunması; kopyalamayı önleyici teknolojik araç ve bilgiler ile ilgili hükümlerin yukarıda sözü edilen Kanuna ilavesi, halen yürürlükte olan 70 yıllık genel koruma süresine nazaran, daha kısa süreli koruma sağlayan, *sui-generis* (kendine özgü) nitelikli bir *veri tabanı* korumasının gerekliliğinin tartışılması,

• Elektronik ticaret ortamında, haksız rekabet, aldatıcı içerik ve reklamların irdelenmesi,

• Vergileme ilke ve kurallarının elektronik ticaret dikkate alınarak gözden geçirilmesi; ancak, vergileme konusundaki yaklaşımın, elektronik ticarete ilişkin ulusal politikanın belirlenmesinden sonra saptanması, elektronik ticaret ortamının

vergi denetimini güçleştirmesi nedeniyle, muhtemel vergi geliri kayıplarının telafisi için, iletişim teknolojisinin sunduğu olanaklardan da yararlanılarak yeni denetim yöntem ve tekniklerinin geliştirilmesi,

- İşyeri muhasebe kayıtlarında, elektronik ticaretin ayrı bir kalem olarak tutulmasını sağlayıcı düzenlemeler yapılması,

- Gümrüklerle ilgili olarak, fiziksel teslimin ucuz, kolay ve zamanında yapılmasını sağlayan tedbirlerin üzerinde durulması; Kyoto Sözleşmesi (Uluslar arası Gümrük İşlemlerinin Basitleştirilmesi ve Uyumlaştırılması Sözleşmesi) ile ilgili çalışmaların yakından izlenmesi,

- Ürünlerin sanal teslimi konusunda DTÖ (Dünya Ticaret Örgütü) nezdinde başlatılan elektronik ticaret ve gümrükleme çalışmalarının yakından izlenmesi,

- İnternette kullanılan, birinci derece jenerik ve ülkeler ile ilgili alan isimlerinde uluslar arası düzeydeki gelişmelere uyumlu temel ilkelerin saptanması, bu ilkelerin, ikinci derece alan ismi tahsisi yapan kurum veya kuruluşlar tarafından gözetilmesinin temini,

- İkinci derece alan isimlerinin tahsisi konusunda serbest rekabet ilkesinin benimsenmesi halinde, isim tahsisleri ile ilgili ilkelerin belirlenmesi, ikinci derece alan isimlerinin marka olarak tescili hususu ve bu tescilin tâbi olacağı şartların belirlenmesi,

- Marka ve ticaret adları ile ikinci derece alan isimleri arasında çıkacak uyuşmazlıkların çözüm yeri, şekli ve ikinci derece alan isimlerinin devri ile ilgili kuralların belirlenmesi; marka, işletme adı ve unvanına ait veri tabanlarının kamuya açılması; özellikle markalar konusunda uluslar arası bir çözüm arayışının gerekliliği ve ülkemizin bu hususu yakından izlemesi,

- Kamu alımlarında elektronik ortamın kullanımı ve kapsamı konusunda yasal ilkelerin saptanması,

- Geleneksel ticarete taraf olan kişi, kurum ve kuruluşların mevcut yasal statüleri ve fiili durumlarının, elektronik ticaret gerekleri çerçevesinde yeniden düzenlenmesi hususlarının dikkate alınması gerekmektedir. Teknik yapılanma ve bu konudaki gelişmeler hukuki düzenlemelerin alt yapısını oluşturduğundan; teknolojik açıdan ulaşılan düzeye bağlı olarak kuralların tespiti ve bu tespitin durağan olmayan bir biçimde yapılması, hukuki çalışmaların sürekliliğine temel oluşturacaktır. Devlet tüm bu hukuki düzenlemeleri yaparken, özel sektörün de, kendi otokontrol mekanizmasını ve ilkelerini saptayarak uygulaması, elektronik ticaretin güvenli ve sağlıklı işleminde önemli bir etken olacaktır.

c) Elektronik Ticaretin Özendirilmesi

Devlet tüm kamu kurumlarında elektronik alt yapıyı kurma yükümlülüğünü üstlenmiştir. Bu bağlamda, idare etme ve hizmet verme fonksiyonlarını icra ederken, elektronik ticaret alt yapısı ve araçlarının (bilgi iletişimi anlamında) devletin kendisi tarafından kullanılması teşvik politikasının en önemli unsurunu oluşturacaktır. Bunun yanında;

- Hedef kitle KOBİ'ler olmak üzere, elektronik ticaretle ilgilenen kişi ve kuruluşlar için, ilgili merciler tarafından, elektronik ticareti tanıtıcı eğitim programlarının hazırlanarak uygulanması,
- Elektronik ticaretin gerektirdiği bilgisayar yazılım ve donanımını edinmek isteyen kişi ve kuruluşlara, KOBİ'ler öncelikli olmak koşuluyla, gerekli finansman desteğinin sağlanması,
- Dış ticaretle ilgilenen kuruluşlara iş ve pazar olanakları yaratan, diğer ülkelerin mevzuatına ilişkin bilgi sunan ve küresel bilgi ağlarına giriş kapısı olan ticaret noktalarının ülkemizde de hızla geliştirilmesi için gerekli fiziki ve hukuki çerçevenin oluşturulması,
- Sunulan iletişim hizmetleri için alınan ücretlerin olabildiğince düşük seviyede tutulması ile ilgili ilkelerin gözetilmesi,
- Belirlenecek bir geçiş dönemi içinde, kamu kuruluşlarında gerekli teknik ve idari düzenlemeler yapılarak, kamu alım ve satım işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesi ve böylece devletin her konuda olduğu gibi elektronik ticarete de öncülük görevini yerine getirmesi ve
- Servis sağlayıcılara rekabet kuralları gözetilerek özendirici olanakların sağlanması elektronik ticaretin gelişmesinde özendirici unsurlar olacaktır.

d) Ulusal Politika ve Uygulamalar ile Uluslar arası Politikalar ve Uygulamalar Arasında Uyum Sağlanması

Bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan olağanüstü gelişmelerin ve dünya ekonomisindeki küreselleşme eğilimlerinin sonucunda gündeme gelen elektronik ticaret uygulamalarının dışında kalınmaması amacıyla, oluşturulacak ulusal politikaların ve uygulamaların uluslar arası politikalar ve uygulamalarla uyumunun sağlanması gerekmektedir. Bunun gerçekleştirilebilmesi için;

- Fiziki alt yapının oluşturulmasında uluslar arası standartlara uyum sağlanması,
- Yasal yapı oluşturulurken, ulusal politikalarımız gözetilerek uluslar arası kurallara uyumlu düzenlemeler yapılması,
- Uluslar arası kuruluşlarda ve entegrasyonlarda (BM, DTÖ, AB, OECD, Dünya Bankası gibi) sürdürülen çalışmalara konunun uzmanlarının katılımı sağlanarak, karar sürecinde etkin olunması büyük önem taşımaktadır.

4. FİNANSAL PİYASALARDA KÜRESELLEŞME VE KRİZ

4.1. Tarihsel Gelişim

Finansal piyasalarda küreselleşme olarak nitelendirebileceğimiz uluslar arası finansal entegrasyon süreci 1980'li yıllarda ivme kazanmıştır. Uluslar arası entegrasyonun hızlanmasına neden olan başlıca faktörleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

- Başlangıçta sanayileşmiş ülkelerin, daha sonraki yıllarda da gelişmekte olan ülkelerin dış ticaret ve sermaye hareketlerini düzenleyen kuralları zaman içinde serbestleştirmeleri,
- İletişim ve bilgisayar teknolojilerindeki hızlı gelişmeler ve bankacılık endüstrisinin bu teknolojileri yoğun biçimde kullanması,
- Bankalara rakip diğer mali kuruluşların da uluslar arası mali piyasalara katılmaları.

İkinci dünya savaşından 1970’li yıllara kadar geçen zamanda uluslar arası sermaye hareketlerinin önemli bölümünü; Dünya Bankası gibi resmi nitelikteki kurumların desteklediği projelerin finansmanı için açılan krediler, ülkeden ülkeye sağlanan krediler ve çok uluslu şirketlerin yatırımlarının gerektirdiği sermaye hareketleri oluşturmaktaydı.

Bretton Woods sisteminin sona ermesi ve petrol krizi ile başlayan 1970’li yıllarda uluslar arası bankacılık faaliyetleri önemli gelişmeler göstermiştir. Bretton Woods sisteminin sona ermesi ile birlikte bir çok ülke sabit kur rejiminden esnek kur sistemine geçmiş ve kambiyo rejimlerini gözden geçirerek sermaye hareketlerini kısıtlayan düzenlemeleri yumuşatmıştır. Petrol fiyatlarında dört kata yaklaşan artış ise petrol ihraç eden ülkelerin (OPEC) elinde çok önemli meblağlara ulaşan fonların birikmesine yol açmıştır. OPEC üyesi ülkeler atıl fonlarını özellikle sanayileşmiş ülkelerin bankalarına yöneltmişler ve söz konusu bankalar OPEC fonlarını uluslar arası piyasalarda yeniden dağıtma işlevini üstlenmişlerdir. Öte yandan bir çok ülkede, mali piyasalarda etkinliği artırmak amacıyla, bankacılık faaliyetlerinde deregülasyona gidilmiştir. Bütün bu faktörler 1970’li yıllarda uluslar arası finans piyasalarının hızla derinleşmesine katkıda bulunmuştur.

1980’li yıllarda bilgisayar ve iletişim teknolojilerinde gerçekleşen gelişmeler bankacılık işlemlerinde maliyet düşüşlerine yol açmıştır. Yine gelişen teknolojinin sunduğu imkanlarla bankalar, türev işlemleri de dahil olmak üzere yeni mali araçları devreye sokmuşlardır. Öte yandan kontrol ettikleri büyük ölçekli fonlar için alternatif yatırım alanları arayan emeklilik fonları, sigorta şirketleri, ortak yatırım fonları gibi kurumsal yatırımcılar uluslar arası piyasalardaki faaliyetlerini artırmıştır.

1980’lerden itibaren bankalarımız ulusal platformda yeniden yapılanma sürecine girmişlerdir. Günümüzde dünya pazarları ile bütünleşme çabasında en başarılı sektörlerin başında bankacılık gelmektedir. Bu sektörün uluslar arası finansal sistemle entegrasyonunda önemli mesafe aldığını söylemek mümkündür.

Aynı yıllarda bir çok yabancı bankanın Türkiye’de faaliyete başlaması, bu bankaların Batı teknolojisi ve know-how sistemleriyle sektöre girmeleri bankacılık sektörünü bir çok yönden batı normlarını yakalamasına aracılık etmiştir. Bu gelişmeler bankaları rekabet ortamına iterken bir çok bankanın teknoloji kullanımı, ürün portföyü, hizmet kalitesi ve yönetim ve mali yeterliliği bakımından batı bankacılığının düzeylerine ulaşmasına olanak tanımıştır.

Bankalar, ilerleyen yıllarda uluslar arası piyasalara açılmak ve hizmetlerini bu piyasalarda sunmak amacıyla yurtdışı muhabirlik ilişkilerinin yanı sıra, yerli ve yabancı ortaklarla yurtdışında banka kurma faaliyetlerine girmişlerdir.

Dünya ile entegrasyon çabaları içerisinde, Türk bankalarının yurt dışında açtığı şubeler, satın alma yoluyla sahip olunan bankalar genellikle Avrupa'nın değişik merkezlerinde yoğunlaşmıştır. Bunun temel nedeni ise, 1993 yılında gerçekleştirilen Avrupa tek pazarında kabul edilen İkinci Bankacılık Direktifinde yer alan karşılıklı tanıma ilkesi ile üçüncü ülkelerin bankalarına tanınan haklardan faydalanabilmektir. Bu sayede, Türk bankaları tek pazar çapında tescil edilip "Single Licence" adı verilen geniş kapsamlı bir lisans ve AB sınırları içerisinde istediği ülkede büro ya da şube açma hakkına sahip olmuştur.

Yukarıdaki kısaca özetlenen gelişmeler sonucu uluslar arası mali piyasalar süratle büyümüş ve 1998 yılında günlük ortalama işlem hacmi yaklaşık 1,5 trilyon ABD dolarına ulaşmıştır.

4.2. Gelişmekte Olan Ükelere Yönelik Sermaye Hareketleri

Uluslar arası mali piyasalarda 1990'lı yıllarda yaşanan en önemli gelişme, gelişmekte olan ülkelere yönelik yabancı sermaye akımlarının önemli ölçüde artması olmuştur. Çok sayıda gelişmekte olan ülke 1980'li yılların başlarından itibaren ekonomilerinin dünya ekonomisi ile entegrasyonunu sağlamak için özellikle dış ticaret ve kambiyo rejimlerinde liberalleşmeye gitmişlerdir. Bu ülkelere daha sonraki yıllarda Doğu Avrupa Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nden ayrılan Cumhuriyetler de eklenmiştir. Gelişmekte olan ülkelere gerçekleşen bu değişiklikler uluslar arası mali piyasalarda faaliyet gösteren bankalar ve kurumsal yatırımcılar için risk-getiri planlarını yaparken göz önünde bulunduracakları yeni yatırım alanları oluşturmuştur. Son on yıllık dönemde gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye hareketlerindeki artış, özel yabancı sermaye akımlarındaki hızlı büyümeden kaynaklanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. Gelişmekte Olan Ükelere Yönelik Sermaye Akımları (Milyar Dolar)

	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Toplam net özel sermaye girişleri	48	124	119	182	153	193	212	149	64
Net doğrudan Yabancı yatırımlar	18	31	36	57	83	97	115	140	131
Net portföy yatırımları	17	37	51	114	106	41	81	67	37
Banka kredileri ve diğer	12	56	33	12	36	55	16	58	-104
Toplam resmi sermaye akımları	27	37	22	20	2	26	-1	24	41

Kaynak: International Monetary Fund, International Capital Markets, September 1999

Gelişmekte olan ülkelere yönelik özel yabancı sermaye akımlarını: a) Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, b) Portföy yatırımları ve c) Banka kredileri ve diğer yatırımlar olmak üzere üç ana grup altında toplamak mümkündür.

Gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımları istikrarlı bir artış trendi göstermektedir. Daha uzun vadeli finansman imkanı sağlaması yanında, beraberinde teknoloji, çağdaş yönetim teknikleri, eğitim programları getirmesi nedeniyle gelişmekte olan ülkeler açısından en avantajlı sermaye girişi biçimi olarak kabul edilebilir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının hizmetler sektöründe yoğunlaşmakta olduğu görülmektedir.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, istikrarlı makroekonomik politikalar izleyen, kapsamlı özelleştirme programları uygulayan, mali sistemleri belirli bir gelişmişlik düzeyine ulaşan ve yabancı sermayeyi özendirici yasal düzenlemelere sahip ülkeleri tercih etmektedir. Gelişmekte olan ülkelere yönelik doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının Brezilya, Meksika, Tayland ve son yıllarda Çin gibi sınırlı sayıda ülkede yoğunlaştığı görülmektedir.

Uluslar arası mali piyasalardaki genel eğilime paralel olarak, gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımları içinde banka kredilerinin payı azalırken portföy yatırımlarının önemi artmıştır. Portföy yatırımları gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanması açısından yarar sağlamakla birlikte, genellikle kısa vadeli olma özellikleri ile söz konusu ülkelerde istikrarsızlık yaratma ihtimali de bulunmaktadır. Tablo 5'den gelişmekte olan ülkelere yönelen portföy yatırımlarının ciddi dalgalanmalar gösterdiği izlenmektedir. 1990-1994 döneminde hızla artan portföy yatırımları Meksika krizinin etkisi ile 1995 yılında önemli ölçüde daralmıştır. Portföy yatırımları 1996 yılında tekrar yükselmiştir. Ancak tüm dünyayı etkileyen 1997-1998 krizleri esnasında gerek portföy yatırımları, gerek banka kredileri tekrar ciddi boyutlara ulaşan düşüşler göstermiştir.

4.3. Küresel Mali Krizler ve Bulaşma Etkisi

Küreselleşmenin etkisiyle dünya çapında yaşanan krizler sonrasında yapılan akademik çalışmalarda 'sistemik risk ve kriz' tanımları ile 'bulaşma etkisi (contagion effect)' finans literatüründe yer almıştır. Son yıllarda uluslar arası mali piyasalarda özellikle gelişmekte olan ülkeleri olumsuz yönde etkileyen iki önemli kriz dalgası yaşanmıştır.

4.3.1. 1994-1995 Meksika Krizi

Meksika, 1980'li yılların sonlarına faiz dışı bütçe fazlası vererek kamu kesimi borç stokunu düşürmeyi ve parasal genişlemeyi sınırlandırmayı içeren bir anti-enflasyonist program uygulamaya başlamıştır. Program süresince döviz kuru nominal çıpa olarak kullanılmıştır. 1987 yılında yüzde 159 olan tüketici fiyatları artış hızı 1994'te yüzde 7'ye gerilemiştir. Ancak bu süre boyunca Meksika Pesosu reel olarak değerlendirilmiş ve cari işlemler dengesi giderek artan ölçülerde açık vermiştir. 1994

yılında önceki yıllara göre hızlı bir parasal genişleme yaşanırken kur politikasında değişikliğe gidilmemiş ve cari işlemler açığı GSMH' nın yüzde 8'ine ulaşmıştır.

Finans çevrelerinde, Meksika'nın bu boyutlara ulaşan cari işlemler açığı ile kur rejimini uzun süre birlikte yürütemeyeceği kaygısı 1994 yılı sonlarında yaygınlaşmış ve ülkeden yoğun biçimde sermaye çıkışları başlamıştır. Meksika Pezo üzerinde yaratılan bu baskıya uzun süre direnememiş ve kur politikasını değiştirmek zorunda kalmıştır.

Meksika krizi sırasında başta Güney Afrika ülkeleri olmak üzere gelişmekte olan ülkelere sermaye çıkışları gözlenmiştir. Kriz en çok Güney Amerika'yı etkilemiştir.

Pezonun yüzde 30 dolaylarında devalüasyonunun ardından 1995 yılı başlarında Meksika yeni bir istikrar programını devreye sokmuştur. Uluslar arası finans çevrelerinin de desteklediği bu program Meksika ekonomisinde istikrar kısa sürede sağlanmıştır. Uluslar arası mali piyasalar ise 1996 yılında kriz öncesi seyrine dönmüştür.

4.3.2. 1997-1998 Küresel Finans Krizi

1997 yılı ortalarında Tayland para birimi Bahtın baskı altında kalmasıyla ortaya çıkan kriz kısa sürede Güneydoğu Asya ülkelerinin çoğunu etkisi altına almıştır. Başlangıçta Asya krizi olarak nitelendirilen kriz 1998 yılında tüm uluslar arası piyasalara yayılmıştır.

Krizin Tayland'da ortaya çıkmasının nedeni cari işlemler açığının GSMH'ya oranının 1996 yılında yüzde 7,9'a ulaşmasıdır. Krizden en çok etkilenen Güney Doğu Asya ülkelerinde de cari işlemler hesabı açık vermiştir. 1996 yılında cari işlemler açığının GSMH'ya oranı; Kore'de yüzde 4,9, Endonezya'da yüzde 3,3, Filipinler'de yüzde 4,7 ve Malezya'da yüzde 4,9 olmuştur. Söz konusu ülkelerin cari işlemler açığı vermelerinin temel nedeni kriz öncesi yıllarda ulusal para birimlerinin değerlenmiş olmasıdır. 1990'dan itibaren bu ülkelere yönelen ve büyük tutarlara ulaşan sermaye girişleri ulusal para birimlerinin değerlenmesine yol açmıştır.

Devalüasyon beklentileri ve spekülasyon baskıları üzerine 1997 ortalarında Tayland'da döviz kuru rejimi değiştirilmiş ve baht dalgalanmaya bırakılmıştır. Benzer baskılar bölgenin diğer ülkelerinde de görülmüş, yılın son aylarında Güneydoğu Asya ülkelerinden önemli boyutlara ulaşan sermaye çıkışları gerçekleşmiştir. Haziran 1997-Mart 1998 döneminde Kore, Tayland, Endonezya, Filipinler ve Malezya para birimleri A.B.D. doları karşısında yüzde 31 ile yüzde 74 arasında değer kaybetmişlerdir.

Yeterince şeffaf olmayan, iyi denetlenemeyen ve mali bünyeleri zayıf bankaların hatalı uygulamaları krizin Güneydoğu Asya'da derinleşmesine katkıda bulunmuştur. Bankalar uluslar arası piyasalardan sağladığı yabancı para cinsinden kaynaklarla iç piyasada, konut sektörü gibi döviz getirisi yaratmayan alanlara, görece olarak uzun vadeli ve yerli para cinsinden krediler kullandırmıştır. Varlık ve

yükümlülük yapıları arasında gerek vade gerek para birimi açılarından uyumsuzluklar bulunan bankalar, sermaye çıkışı süresince güçlüklerle karşılaşmışlardır.

Sermaye çıkışları nedeniyle döviz rezervleri kısa sürede kritik düzeylere gerileyen Kore, Tayland ve Endonezya Uluslar arası Para Fonu'ndan destek istemek zorunda kalmıştır. Başta Kore ve Tayland olmak üzere bölge ülkeleri iç talebi daraltıcı politikalar uygulayarak cari işlemler hesaplarında iyileşme sağlamışlar ve kriz döneminde uğradıkları rezerv kayıplarını, kısmen, bu yolla telafi etmişlerdir. Ayrıca, Uluslar arası Para Fonu'nun gerek bizzat açtığı krediler, gerek uluslar arası finansal sistemde öncülük ederek krizden etkilenen Asya ülkeleri için yarattığı finansman olanakları, krizin zaman içinde hafiflemesine katkıda bulunmuştur.

Asya krizi dünyanın diğer bölgelerine başlıca iki kanalla yayılmıştır. Yatırımcılar riskli buldukları gelişmekte olan piyasalardan çekilerek görece olarak düşük getiriye razı olmuşlar ve güven duydukları gelişmiş ülkelere yönelmişlerdir. Büyük ölçekli sermaye çıkışlarına maruz kalan ve yeni finansman olanakları bulamayan gelişmekte olan ekonomiler ciddi sarsıntılar geçirmiştir.

Krizden etkilenen Asya ülkelerinin iç taleplerini kısımları ve gerçekleşen devalüasyonlar sonucu rekabet avantajı sağlamaları, diğer ülkelerin ihracat gelirlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

Güneydoğu Asya'da başlayan kriz, 1998 yılında bölgelerinde önemli ağırlıkları bulunan Rusya ve Brezilya'ya sıçrayarak küresel bir nitelik kazanmıştır.

Kriz öncesi yıllarda yabancı sermayenin ilgisini çeken Rusya, uluslar arası piyasalardan kolayca sağladığı finansman olanaklarının verdiği rahatlıkla yapısal reformlarını geciktirmiş ve kamu kesimi açıklarını küçültememiştir. Krizin Rusya üzerinde ilk etkisi ülkeden yoğun sermaye çıkışları olmuştur. Küresel krizin bir başka boyutu ham madde fiyatlarındaki düşüşler olmuştur. Rusya'nın başlıca ihraç kalemleri olan petrol ve gaz fiyatlarındaki düşüşler cari işlemler açığının büyümesine yol açmıştır. Sonuçta dalgalanmaya bırakılan Ruble kısa süre içinde önemli ölçüde değer kaybetmiştir. Rusya'nın Ağustos 1998'de kısmi moratoryum ilan etmesi krize yeni bir boyut kazandırmıştır.

Rusya'nın ilan ettiği moratoryum uluslar arası piyasalarda yeni bir panik ortamı yaratmıştır. Yatırımcılar, gelişmekte olan ülkelere açtıkları pozisyonları yeniden değerlendirme yoluna gitmişlerdir. Gözler bu kez Brezilya üzerine çevrilmiştir.

Dış borç stoku en yüksek ülkelerden biri olan Brezilya, kriz dönemine cari işlemler ve bütçe açıkları ile girmiştir. Rusya moratoryumundan sonra uluslar arası piyasalarda Brezilya'nın da krize gidebileceği kaygısı yaygınlaşmıştır. Yoğun sermaye çıkışları Brezilya'nın büyük tutarlara ulaşan döviz rezervlerinin erimesine neden olmuştur. Sonuçta Brezilya'da diğer ülkeler gibi Uluslar arası Para Fonu'ndan destek istemek durumunda kalmıştır. 1998 yılı sonlarında bir stand-by anlaşmasına varılması dalgalanmaları bir süre için durdurmuştur. Ancak, Ocak 1999'da yapısal önlemler programının Brezilya Paramentosunda dirençle karşılaşması ve bir eyalet yönetiminin Federal yönetime olan borçlarını yeni bir ödeme planına bağlamak

istediğini açıklaması krize yeni bir ivme kazandırmıştır. Yeniden başlayan sermaye çıkışları karşısında Brezilya Reali dalgalanmaya bırakılmıştır. Real kısa bir süre içinde yüzde 40 oranında değer kaybına uğramıştır.

Uluslar arası mali piyasalardaki çalkantıların 1999 yılı ortalarında durulmaya başladığı görülmektedir. Bu gelişmede Uluslar arası Para Fonu yanında sanayileşmiş ülkelerin de sağladığı mali destek programlarının önemli rolü olmuştur. Ancak kriz riskinin tam olarak sona erdiği ifade edilememektedir.

Teknolojik gelişmeler ve dünya genelinde ülkelerin sermaye hareketlerini liberalleştirmeleri, uluslar arası mali piyasaların 1980'li yıllardan itibaren hızla derinleşmesine ve entegrasyonuna neden olmuştur.

Sermaye hareketlerinin çok büyük bölümü sanayileşmiş ülkeler arasında olmakla beraber, 1990'lı yılların başından itibaren gelişmekte olan ülkelere yönelik sermaye akımlarında önemli artışlar olmuştur.

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, uzun vadeli ve istikrarlı niteliği, beraberinde teknoloji ve başka yenilikler getirmesi itibariyle gelişmekte olan ülkeler açısından en yararlı sermaye girişi biçimidir.

Portföy yatırımları gelişmekte olan ülkelerin finansman ihtiyaçlarının karşılanmasında yardımcı olmaktadır. Ancak, son derece süratle hareket etme yeteneğine sahip olmaları gelişmekte olan ülkelere sıkıntılar yaratabilmektedir. Büyük ölçekli sermaye girişleri bir ülkenin para biriminin aşırı değerlenmesine neden olabilmektedir. Ayrıca, sermaye girişlerinin ekonomide yarattığı parasal genişlemenin sterilizasyonu para politikası uygulamalarını olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Sermaye çıkışları ise, kurları yükseltici yönde baskı yaratarak, ekonomide likidite sıkışıklığına ve dolayısıyla faiz oranlarının artmasına neden olarak olumsuz sonuçlar doğurabilmektedir.

1997 yılında başlayan küresel finans krizinden bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür:

- Bankacılık sistemlerinin önemi ortaya çıkmıştır. Krizin başlamasında Güneydoğu Asya ülkeleri bankacılık sistemlerindeki zaafırlar başlıca rolü oynamıştır. Uluslar arası Para Fonu ve Dünya Bankası, bankacılıkta şeffaflığı sağlayıcı, gözetim ve denetimin etkinliğini artırıcı ve mali bünyelerini güçlendirici standartlar geliştirmek üzere çalışmalar yürütmektedir.

- Ekonomilerinde büyük cari işlemler ve bütçe açıkları gibi makro ekonomik dengesizlikler bulunan ülkeler krizden en çok etkilenen ülkeler olmuşlardır.

- Makro ekonomik dengelerle uyumlu olmayan kur politikaları, spekülâtif ataklara hedef olarak krizin yayılmasına katkıda bulunmuştur.

-Son tahlilde; ekonomilerinde dengesizlik, kur politikalarında uyumsuzluk bulunmayan ülkelerin bile finansal krizlere karşı tamamen güvence altında bulunmadıkları anlaşılmıştır. Yatırımcıların beklentileri ve davranışları krizin bu ülkelere de yayılmasına neden olabilmektedir.

4.3.3 Türev Ürün Piyasaları Kaynaklı Sistemik Krizler

Küreselleşmenin mali piyasalar için bir diğer doğrudan sonucu ise farklı coğrafyalardaki ekonomik birimlerin birleşmelere giderek sınır ötesi pazarlarda daha etkin ve rekabetçi olmaya çalışmaları olmuştur. Öte yandan, artan teknoloji yatırımları ve bu alanda atılan adımların hızlandırdığı bahsi geçen bütünleşme süreçlerinde başarılı olunduğunun belgesi ise çok hızlı bir bulaşma (contagion) etkisi gösteren mali krizler olmuştur. Özellikle de türev piyasalar kaynaklı krizler sonrasında etkin ve saydam piyasa yapıları ile kriz yönetimine olan ihtiyaç çok açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Günümüzde türev ürün piyasalarının sadece organize olmuş piyasalarda ulaştığı 14 trilyon ABD doları işlem hacminin de açıkça ortaya koyduğu gibi mali piyasalarda küreselleşmenin doğrudan etkisi etkinliğin ve dolayısıyla işlem hacminin artışı olmaktadır.

Söz konusu türev ürün piyasalarında yaşanan krizlerin bulaşma özelliği ile bir anda birden çok coğrafyada kendini göstermesi ve sistemde yarattıkları büyük tahribat da küreselleşmenin mali piyasalara doğrudan bir etkisi olarak kabul edilmektedir. Özellikle Ekim 1987'deki ABD hisse senetleri piyasası krizinde, kısmen de olsa vadeli piyasaları kullanmış olan portföy sigorta stratejisinin suçlanması ve ayrıca türev ürün kullanımları nedeniyle büyük zarara giren Procter&Gamble (157 milyon dolar), Metallgesellschaft (1.3 milyar dolar), Barings Futures (1.4 milyar dolar) ve Sumitomo Bank (1.8 milyar dolar) gibi şirketler ve bankalar, ABD'nin Kaliforniya eyaletindeki Orange County (1.7 milyar dolar) gibi kamu kurumlarının yaşadıkları, bazı piyasa katılımcılarında türevlerin alım satımının geniş bir şekilde finansal sistemin tahribine neden olabileceği korkusunu yaratmıştır.

4.4 Küreselleşme, Bankacılık Sektörü ve Türkiye

4.4.1. Para Piyasaları ve Bankacılık Sektörü

2000'li yıllara girilirken finans sektörü önemli bir değişim süreci yaşamaktadır. Bu değişimi zorlayan etkenlerin başında globalleşme akımı ve teknolojik gelişmeler gelmektedir. Piyasaların liberalizasyonu küreselleşmeyi artırmakta ve dünya tek bir piyasa olgusuna doğru gitmektedir. Küreselleşme finansal kuruluşlarla birlikte artan rekabeti ve daralan kar marjlarını da getirmiş, bu da finansal kuruluşların yapılarını gözden geçirmelerini gerekli kılmıştır. Teknolojik gelişmeler bu değişime önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Telekomünikasyon alanındaki ilerlemeler banka ve kurumsal yatırımcıların dünyanın belli başlı sermaye piyasalarında on line alım satım yapabilmelerini mümkün kılmaktadır. Bu gelişmelere ilişkin back-office operasyonları da gitgide artan bir şekilde bilgi işlem ortamında gerçekleşmektedir. Bireysel bankacılık alanında da teknolojik gelişmeler hızla

sürmekte, böylece banka şubeleri gibi geleneksel dağıtım kanallarının göreceli öneminin azalmasına neden olmaktadır. Geçtiğimiz on yıl içerisinde otomatik para makinaları ve borçlanma kartları günlük hayatın ayrılmaz parçası haline gelmiştir. İnternet de sanal bankacılık yolunda müşterilerin bilgisayarlarından veya evdeki çeşitli telekomünikasyon araçlarını kullanarak bankacılık operasyonlarını gerçekleştirebilmesi için önemli bir adımdır. İnternet bankacılığı muhtemelen önümüzdeki yüzyılın en önemli bankacılık hizmeti olacaktır.

Teknolojinin gerektirdiği büyük yatırım maliyeti finans sektöründe konsolidasyona yönelmeye neden olmuştur. 1988-1995 yılları arasında teknolojiye yapılan yatırımlar Avrupa'daki bankacılık maliyetlerini yıllık %53 azaltmıştır. Teknolojik gelişmeler yoluyla maliyetlerde sağlanan kazancın, daha düşük maliyetli donanım ve yazılımların piyasaya çıkmasıyla daha da artması beklenmektedir.

Bu gelişmeler finansal kuruluşları verimliliklerini artırmaya, sermaye ve diğer kaynaklarını en doğru şekilde kullanmaya, risk yönetimi sistemleri geliştirmeye, karlılıklarını artırmaya odaklanmaya itmiştir. Pazarlama alanında ise bu gelişmeler finansal kuruluşların pazarlama stratejilerini, müşteri portföy dağılımlarını, hizmet alanlarını ve dağıtım kanallarını tekrar değerlendirmelerini zorunlu kılmıştır.

Finansal kuruluşların bu değişen şartlara stratejik tepkileri her pazarda her ürünü sunmaktan, özellikle pazar payı elde etmeye kadar değişiklik arz etmektedir. Her pazarda ve bankacılığın gerektirdiği her ürünle faaliyet göstermek çabasında olan bankalar müşterilerin ihtiyaçlarını tek bir aracı ile karşılamayı tercih edeceklerini varsayarak özellikle pazar payı stratejileri geliştirmektedirler.

Bu yaklaşımların sonucunda sektörde satın almalar ve birleşmeler sonucunda mega banka denilebilecek finansal kurumlar oluşmuştur. Birleşmelerin başlıca olumlu etkisi maliyetlerin düşürülmesi sonucu operasyonel etkinlik sağlanması olacaktır.

Avrupa Birliği küreselleşmenin bir parçasıdır. Özellikle geçtiğimiz günlerde Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin de aday ülke konumuna gelmiş olmasından kaynaklanacak önemli gelişmeler önümüzdeki yıllarda gündeme gelecektir. Avrupa Birliği finansal hizmet alışverişini Birlik içerisinde tüm dünyaya kıyasla çok daha liberal kılmaktadır. 1999 yılında ortak para biriminin de gündeme gelmesiyle birlikte bu olgu daha da ivme kazanmıştır. En önemli etkilerin sistemde mevcut fazla kapasiteyi azaltma, kar marjlarını daraltma, Birlik dışındaki ülkelere yayılma, birleşme ve satın almalar olacağı beklenmektedir. Genellikle Avrupa Birliği üyesi ülkeler bankacılık sisteminde rekabetin önemli ölçüde artacağı, ancak rekabet artışının kurumsal ve bireysel bankacılık alanlarında farklı derecelerde olacağını beklemektedirler.

Yakın geçmişte Avrupa bankacılık sisteminin yaşadığı karlılık ortamı bankaların bu değişim sürecine güçlü girmelerini sağlamıştır. Ancak küresel ekonomide yaşanan gelişmelerin etkileri göz ardı edilmemelidir.

Asya ve Rusya krizleri ve Latin Amerika ve diğer gelişmekte olan piyasalardaki dalgalanmalar önümüzdeki dönemde de bankacılık sektörü için bir tehlike oluşturabilecektir. Bu durum uluslar arası finansal krizden etkilenen ülkelerde yatırımları bulunan Avrupa Birliği bankalarının gelecekteki karlılıklarını belirsiz kılmaktadır. Özellikle tahsili gecikmiş alacaklar sebebiyle artan kredi provizyonlarının karlılığı nasıl etkileyeceği henüz kesinlik kazanmamıştır.

Avrupa ülkelerinde azalan kamu borçlarına karşın artan özel kesim borçları da dikkati çekmektedir. Bu durum kredi kuruluşlarının daha riskli aktif yapılarla sahip olmaları sonucunu yaratmıştır.

Avrupa Birliği bankacılık sistemindeki birleşme ve satın almalar ise, tüm dünyada ve sektörlerde yaşanan bu yöndeki gelişmelerin bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı sınır ötesi birleşme ve satın almalar yaşanmıştır.

Avrupa para birliğinin bankacılık ürünleri açısından önemli gelişmelere yol açması beklenmektedir. Global değişimler içerisinde ele alınması gereken Euro ise, Avrupa'da daha büyük ve daha likit bir sermaye pazarının büyümesine yol açacaktır. Bu ağırlıklı olarak kredi sunan bankaların gücünü azaltacaktır. Euro aynı zamanda bir ölçüde bankalar arası rekabeti de artırabilecektir. Özellikle tek bir para birimi banka müşterilerinin davranışlarını etkileyebilecektir. Parite farkları ile uğraşmadan, oran ve fiyatları sınır ötesi karşılaştırabilme imkanı tüm ürünler için rekabeti artıracaktır. Aynı şekilde uluslar arası firmaların hazine operasyonlarını konsolide etme arayışları da rekabeti etkileyecektir.

Tek bir para birimi finansal kuruluşların, kendi davranış biçimlerini de değiştirmelerini zorunlu kılacaktır. Bu kuruluşların artık rekabeti sadece kendi ülkeleriyle sınırlı kalmayarak Avrupa çapında düşünmeleri gerekecektir. Döviz kurları hareketleri üzerindeki spekülasyonlardan sağlanan kazançların azalması bankaların kar kaynağı olarak kredi risklerine yönelmelerine yol açacaktır.

Avrupa sermaye piyasalarındaki özelleştirme ve varlığa dayalı menkul kıymet arzı süreci bankaların ve kurumsal yatırımcıların farklı yatırım araçlarını da göz önünde bulundurmalarını gerektirecektir. Geçmişte yerel bankaların monopolü altında olan kamu borçlanma piyasaları uluslar arası rekabete açılacak ve kar marjları daha da düşecektir. Bankalar artık yeni gelir yaratma yönünde çalışmalar yapmak zorunda kalacaktır. Avrupa kıtasındaki kurumsal yatırımcılar ise, öz sermaye analizi, değerlendirme ve araştırma becerilerini ulusal sınırların dışına taşımak zorundadırlar.

Ayrıca Avrupa Birliği'ne üye ülkelerde bankaların ekonomideki borçlanma ve tasarruf ihtiyaçlarından aldıkları pay düşmeye başlamıştır. Kurumsal yatırımcılar bankaların geçmişteki pazar paylarının önemli bir kısmını ele geçirmeye başlamışlardır. Avrupa Birliği bankacılık sistemi ortak para biriminin bu gelişmeyi hızlandıracağına inanmaktadır.

Avrupa para birliğinin getireceği artan rekabet ortamına karşılık Birliğin bankacılık sisteminde gözlenen ana stratejiler ise;

- i) hizmetlerin ve prosedürlerin geliştirilmesi,
- ii) ürün yelpazesinde değişimler ve
- iii) birleşmeler, stratejik ortaklıklar ve birlikleri içermektedir.

Bankacılık sektörü dünyada büyük bir değişim içindedir. Türk bankacılık sisteminin de giderek küreselleşen bu sektördeki değişimlerden etkilenmemesi mümkün değildir.

2000’li yıllarda Avrupa’da ve dünyada beklenen bu gelişmelerin benzer şekilde ülkemize de yansması kaçınılmaz olacaktır. Türk Bankalarının gerek ortak banka ve şubeler ile gerekse muhabir ilişkileri ile özellikle Avrupa’daki bankalarla yakın ilişkiler içinde olmaları önümüzdeki dönemde Türk finans piyasalarının da Avrupa Birliği içindeki her akımdan etkilenmelerine yol açacaktır.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak Türk bankacılık sektörüne pozitif yönde etki etmesi beklenen en önemli değişimler teknoloji alanında yaşanacaktır. Teknolojiye bağlı olarak gelişmesi beklenen hizmet çeşitliliğinin de sektörü olumlu yönde etkilemesi beklenmektedir.

Bireysel bankacılık alanında banka dışı finans kuruluşlarının da sektöre girme olasılığı bankalar için önemli bir rekabet unsuru yaratacaktır. Bankacılık sektörünü olumsuz yönde etkilemesi beklenen en önemli unsur gelişmekte olan yabancı finansal piyasalardaki muhtemel dalgalanmalar olacaktır. Birleşme ve satın almalar ise, Türk finans piyasalarında muhtemelen olumlu etki yapacak, aktif yapısı ve öz kaynakları açısından daha güçlü bankaların doğmasına yol açacaktır.

Türk Bankacılık sektörü için önem arz eden iki temel sorun ise yüksek enflasyon ve politik istikrarsızlıktır. Bu iki sorunun ortadan kaldırılabilmesi bankalarımızın daha istikrarlı bir ortamda faaliyet gösterebilmelerinin ve uzun vadeli stratejiler oluşturabilmelerini sağlayacaktır.

Gelecek dönemlerde sağlanması beklenen ekonomik ve politik istikrar, Türk Bankacılık sektörünün çok daha etkin ve verimli çalışmasını sağlayacaktır.

Bunların ötesinde, Türk ve AB bankacılık sektörlerinin kısa ve analitik bir karşılaştırması aşağıda sunulmaktadır:

- Avrupa Birliği Bankacılık Mevzuatı’nda banka yerine mali kurum tanımı yapılarak kamudan mevduat toplayarak kendi hesabına kredi veren bütün işletmeler mali kurum olarak kabul edilmiştir. Türkiye’de ise 4389 sayılı Bankalar Kanunu, ‘banka’ adı altında Bankalar Kanunu’na uygun olarak kurulan işletmeleri banka olarak kabul etmiştir.

- AB’de banka kurmak için asgari 5 milyon euro (yaklaşık 2,8 trilyon TL) özkaynak gerekirken Türkiye’de bir banka kurmak için en az 20 trilyon TL özkaynak gerekmektedir.

- AB Bankacılık Mevzuatı’na göre banka yönetimi en az iki kişiden oluşurken Bankalar Kanunu’na göre bu sayı en az beş kişi olarak belirlenmiştir.

• AB Bankacılık Mevzuatı açısından banka şubelerinin kuruluşu ve faaliyete geçmeleri için ilke olarak izin gerekmemektedir. Sadece menşe ülke bankacılık otoritesine bildirim zorunluluğu olup anılan otoritenin de misafir ülke bankacılık otoritesine bildirimde bulunması gerekmektedir. Misafir ülkenin kamu menfaatinin korunması gerekçesinin dışında başvuruyu reddedebilme imkanı bulunmamaktadır. Türkiye’de ise 4389 sayılı Bankalar Kanunu’na göre şubenin kurulması ve faaliyete geçebilmesi için Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’ndan izin alınması gerekmektedir.

• AB’de bir kredi kuruluşunun ihtiyatlı denetiminden kendi üye devletinin yetkili makamları sorumludur. Kısacası mevduat garantisi menşe ülkesinde saklanmaktadır. Türkiye’de ise % 5’i faaliyete başlamadan önce ve kalan % 5’i de faaliyete geçiş tarihinden itibaren bir yıl içinde olmak üzere Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na belirli miktarda katkıda bulunulması şarttır.

• AB Bankacılık Mevzuatı kapsamında kredi kurumları büyük riskleri, bankacılık otoritesine yılda dört kez veya gerçekleştikleri zaman kaydedilmek suretiyle, yılda bir kez bildirmekle yükümlü tutulmuşlardır. 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nda ise bir bankanın dolaylı kredi ilişkisi içinde bulunan gerçek veya tüzel kişilerin tümüne açacağı krediler için bir sınırlama getirilmiş ve bu krediler toplamının öz kaynakların yarısını aşamayacağı belirtilmiştir.

• AB bankalarının şubelerinin faaliyetlerine son verilmesi konusunda misafir ülkenin bankacılık otoritesi menşe ülkenin bankacılık otoritesi ile işbirliğinde bulunmakla yükümlendirilmiştir. Ancak yabancı şubelere verilen kuruluş ve faaliyet izninin geri alınması kararının gerekçeli olması gerekmektedir. 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamında ise banka şubelerinin faaliyetlerine son verilmesi yalnızca Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’nun tasarrufundadır. Kurulun önerisiyle Bakanlar Kurulu bu konuda karar alabilmektedir.

• AB bankacılık uygulamalarında mevduat sahiplerinin korunması amacıyla asgari güvence 20.000 Euro (yaklaşık 11 milyar TL) iken Türkiye’de mevduata sınırsız güvence tanınmaktadır.

• AB’deki banka şubeleri menşe ülkesindeki mevduat sigortası sisteminin garantisi altındadır. Türkiye’de ise mevduat kabul eden bütün bankalar, Türkiye’de faaliyet gösteren AB bankalarının şubeleri de dahil olmak üzere kabul ettikleri tasarruf mevduatını Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu’ nun önerisiyle Bakanlar Kurulu’nca belirlenecek kapsam ve şartlar dahilinde sigorta ettirmek zorundadır.

• AB mevduat sigortası sistemleri çerçevesinde şubenin veya bankanın faaliyetlerini durdurması halinde mudilere ödeme bankanın menşe ülkesinde dahil olduğu mevduat garanti sistemi tarafından yapılacaktır. Türkiye’de ise yabancı bir bankanın iflas veya şubesinin bankacılık işlemleri yapma ve mevduat kabul etme yetkilerinin kaldırılması halinde, banka şubesinin yönetimi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu’na geçmektedir.

• AB sistemi, kara para ile mücadele konusunda kimlik belirlenmesi şartının, bir işlemin ya da bağlantılı görülen işlemler toplamının 15.000 ECU taban miktarını aşmasıyla geçerli olacağını hükme bağlamıştır. Türkiye’de ise aynı şart ilgili işlemler toplamının 2 milyar TL taban miktarını aşması ile geçerli olacak şekilde hükme

bağlanmıştır. Yine AB uygulamalarında duyurulan şüpheli işlemlerin yetkili makamların oluru alınmaksızın yürütülmemesi esas teşkil etmekte iken, Türkiye uygulamasında işlemin kabul edilip kimlik tespiti yapıldıktan sonra bildirimini öngörülmüştür.

4.4.2. Türk Menkul Kıymet Borsası

İşlem hacmi, yabancı sermayenin portföy yatırımları vasıtasıyla yaptığı sermaye girişleri itibariyle ulaştığı noktada, İMKB küreselleşme sürecine uyum sağlamış olan ulusal sermaye piyasamızın tek organize pazarıdır. İMKB, uluslar arası platformlarda etkinlik ve rekabet gücünü artırmak için gerek sunduğu ürün ve hizmet gerekse saydamlık açısından önemli adımlar atmaktadır. Örneğin "uzaktan erişim" projesi ile uluslar arası planda muadilleri ile rekabet etmeye çalışmakta, öte yandan AB'de para birliğinin sağlanması ile baş gösteren borsalarda birleşme ve ortak platformlarda işlem yapma eğilimini yakalamaya çalışmaktadır.

Öte yandan, uluslar arası gelişmelere paralel olarak çevre ülkelere piyasa ve takas süreçlerine ilişkin bilgi ve teknoloji aktarımı ve karşılıklı mevzuatların uyumlaştırılması için hukuki destek verilmesi konularında İMKB önemli bir adım atmıştır. Başkanlığı ve sekretaryasını üstlendiği FEAS (Federation of Euro-Asian Stock Exchanges) adlı örgüt bünyesindeki teknik eğitim, toplantı ve diğer temaslarla bu yönde çevre ülkelere destek vererek merkez rolü oynamaktadır. Genel olarak gelişmekte olan çevre ülkeler sermaye piyasalarının gelişimi için FIBV ya da OECD gibi kurumlarla eğitim ve teknik destek hususlarında işbirliği yapmaktadır.

4.5. Finansal Küreselleşme ve Finans Kesiminde Devletin Düzenleyici Rolü

4.5.1. Teknolojik Gelişme ve Rekabet

Küreselleşme kapsamında reel'den sanal'a geçiş süreci de başlamıştır. Bu süreç sermaye piyasalarının gelişmesi için uygun bir ortam yaratmaktadır. Diğer taraftan, ağırlıksızlığın önemi artmakta, fiziki varlık yerine dijital kayıt (dematerialisation) sistemi ön plana çıkmaktadır. Sermaye Piyasası Kanunu'nda değişiklik yapan 4487 sayılı Kanun ile verilen yetki çerçevesinde, Sermaye Piyasası Kurulu' nun gerçekleştirmeyi planladığı, menkul kıymetlerin fiziken basımı yerine bilgisayar kayıtlarında izlenmesini öngören kaydi değer sistemi de bu gelişmenin sermaye piyasasındaki yansımasıdır. Fiziki sisteme oranla daha ekonomik, daha hızlı ve daha güvenli olan kaydi değer sisteminin ilk aşaması, Kurul ve Takasbank tarafından ortak çalışmalar sonucunda uygulamaya konmuş olan Müşteri İsmine Saklama'dır.

Küreselleşmenin neden olduğu rekabet artışı karşısında şirketler, ölçek ekonomisinden yararlanabilmek amacıyla birleşmeye başlamışlardır. Buna paralel

olarak, borsalar arasında da birleşme veya stratejik iş birliği oluşturma eğilimleri gözlenmektedir. Takas ve saklama kuruluşlarının da entegrasyonu söz konusudur. NASDAQ, AMEX ve Philadelphia borsaları ile Londra ve Frankfurt borsaları arasında iş birliği anlaşmaları vardır. Amerika Birleşik Devletleri'nin en büyük türev araç borsası olan CBOT ile Avrupa'nın en büyük türev araç borsası olan Eurex arasında yapılan iş birliği anlaşması ise kıtalararası nitelik taşımaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu, İzmir'de kurulacak olan vadeli işlem ve opsiyon borsasının CBOT-Eurex iş birliği çerçevesinde gerçekleştirilmesi yönündeki çalışmalarını yürütmektedir.

Bu alanda geleneksel borsalardan dijital borsalara; üye tabanlı borsalardan kar amaçlı borsalara doğru da bir değişim yaşanmaktadır. Bunu, şirket formunda örgütlenen borsaların halka açılma aşaması izlemektedir.

Dünyada hem şirketler hem de borsalar düzeyinde yaşanmakta olan bu gelişmelerin gerisinde kalınmaması için, gerekli yasal ve/veya uygulamaya yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Sermaye Piyasası Kanunu'nda yapılan değişiklik çerçevesinde, hakkında tedrici tasfiye veya iflas kararı verilen aracı kuruluşların müşterilerine karşı yükümlülüklerini yerine getirmek ve tasfiye giderlerini karşılamak amacıyla **Yatırımcıları Koruma Fonu** kurulması çalışmaları devam etmektedir.

Küreselleşme ve teknolojik gelişmenin bir sonucu olarak, yatırımcıların elektronik ticaret açısından da korunması gündeme gelmiştir. Bu çerçevede, elektronik imza ve elektronik ticareti düzenleyen mevzuatın kısa süre içinde hazırlanması yararlı olacaktır. Sermaye Piyasası Kanunu'nda değişiklik yapan 4487 sayılı Kanun ile Kurul'a elektronik imza kullanım esaslarını düzenleme ve denetleme yetkisi verilmiştir.

4.5.2 Yasal Düzenleme

Küreselleşmenin piyasaların düzenlenmesi alanındaki etkisi, serbesti, yasal arındırma ve merkezi düzenlemeden öz-düzenlemeye kayma biçiminde olmuştur. Sermaye Piyasası Kurulu bu eğilime uygun olarak, düzenleme alanındaki belirli yetkilerini öz-düzenleyici kurumlara devretmeyi planlamaktadır. Sermaye Piyasası Kanunu'nda yapılan değişikliklerle, Türkiye Sermaye Piyasası Aracı Kuruluşları Birliği'nin kurulması öngörülmektedir.

Sermaye piyasalarında şeffaflık çok önemlidir. Şeffaflığın sağlanabilmesi, piyasalara yeterli, güvenilir ve doğru bilgilerin sürekli olarak ve zamanında iletilmesine bağlıdır. Bunun için de uluslar arası kamuyu aydınlatma ve muhasebe standartlarına uyum kaçınılmazdır. Bağımsız denetimin önemi de büyüktür. Sermaye piyasası mevzuatı hazırlanırken Avrupa Birliği'nin konu ile ilgili düzenlemeleri ve uluslar arası standartlar sürekli dikkate alınmıştır ve alınmaktadır. Küreselleşme kapsamında ulusal sınırlar dışında yatırım yapan tasarruf sahiplerinin, farklı ülkelerde

birbirine oldukça yakın mevzuat ve hukuki uygulamalarla karşılaşmaları, güveni ve buna bağlı olarak yatırım potansiyelini artırmaktadır.

Sermaye Piyasası Kurulu, üyesi olması nedeniyle, Uluslar arası Sermaye Piyasası Kurulları Birliği (IOSCO)'nin tavsiye ve kararlarını da göz önünde bulundurmaktadır. IOSCO'nun Menkul Kıymetler Düzenlemelerine ilişkin prensiplerinin temelindeki amaçlar: yatırımcıların korunması; piyasaların adil, etkin ve şeffaf olmasının sağlanması; sistemik risklerin azaltılmasıdır.

Bu amaçlara ulaşılmasını kolaylaştıracak olan IOSCO'nun 30 prensibi Düzenleyici; Öz-düzenleme; Düzenlemelerin Uygulanması; Düzenleme Alanında İş Birliği; İhraççılar; Kurumsal Yatırımcılar; Aracı Kuruluşlar; İkincil Piyasa başlıkları altında toplanmaktadır.

4.5.3. Finansal Krizlerin Işığında Yeni Denetim Mekanizmaları

1997 yılının ilk yarısında Güneydoğu Asya ülkelerinde başlayan finansal kriz küreselleşmenin etkisiyle tüm dünyaya yayılmıştır ve sonuçları daha tahripkar olmuştur. Kriz, söz konusu ülkelerde izlenen katı döviz kuru politikaları, artan cari açıklar, ülkelerin kapasitelerinin üzerinde kısa vadeli dış borç almaları, spekülative amaçlı yoğun yabancı sermaye girişi, riskli ve aşırı yatırım yapılması, konjonktürel gelişmeler, finansal sistemlerin zayıf olması, ekonomiye yoğun kamu müdahalesi ve aşırı dışa bağımlılık gibi nedenlerden kaynaklanmıştır.

Tam anlamıyla entegre piyasalarda volatilité ve sistemik riskler artmış, ayrıca ülke, araç ve pazar çeşitlendirmesi anlamsız hale gelmiştir. Bu durumda riskin paylaşılması, transferi ve yönetimini sağlayacak olan türev araçlar ve bunların işlem göreceği piyasaların oluşturulması daha da önem kazanmaktadır. Sermaye Piyasası Kanunu'nda yapılan değişiklik bu piyasaların kurulması ve faaliyete geçmesini hızlandıracaktır.

Kurul, finansal krizlerin olumsuz etkilerine karşı sistemin direncini artırabilmek için, yerli kurumsal yatırımcı tabanının güçlendirilmesine yönelik çalışmalar da yapmaktadır.

Dünyada, emeklilik fonlarında “belirli fayda” planlarından “belirli katkı” planlarına geçiş eğilimi gözlenmektedir. Çünkü, küreselleşmiş piyasalarda geleceğe yönelik gerçekçi taahhütlerde bulunulması zorlaşmaktadır. İlgili kurum ve kuruluşlarla birlikte, bu gelişmeye uygun bir sistem kurulması amaçlanmaktadır.

Risk sermayesi ve gayrimenkul yatırım ortaklığının geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması amacıyla da ilgili kurum ve kuruluşlarca ortak çalışmalar yapılmaktadır.

Küresel finans krizlerinin ardından uluslar arası alanda düzenleyici kuruluşlar arasında işbirliği ve bilgi alışverişi ihtiyacı oluşmuştur. Türkiye açısından baktığımızda, gerek Barings ve Sumitomo Bank krizleri gibi türev ürün kaynaklı, gerekse de Güneydoğu Asya ve Rusya krizleri gibi reel sektör bağlantılı sistemik krizlere karşı uluslar arası katılıma haiz çalışmalara uzman seviyesinde katılım

gerçekleştirilmeli ve bu çalışmalarda uzlaşılan raporlar derhal ulusal planda uygulanmalıdır. Söz konusu mali krizlerden çıkarılmış dersler ve hazırlanan raporlar ulusal düzenleyici mekanizmalarda görev alan uzmanlar başta olmak üzere tüm mali piyasa kullanıcılarına eğitim programları vasıtasıyla aktarılmalıdır. Son olarak, ekonomideki her birimin bir erken uyarı sistemine sahip olması ve ayrıca ulusal bazda merkezi bir risk ölçüm ve erken uyarı birim merkezi Merkez Bankası, SPK, İMKB ve ilgili kuruluşlardan sağlanan katılım ile oluşturulması gereklidir.

Küreselleşme, sermaye piyasalarının uluslar arasılaşmasını sağlayıp yatırımcılara çok zengin alternatifler sunarken, diğer taraftan sermaye piyasası alanında işlenen suçların da ulusal sınırlar dışına taşmasına neden olmuştur. Buna karşı bir önlem olarak, düzenleyici kuruluşlar arasında bilgi alış verişine yönelik düzenlemeler yapılmaktadır. Sermaye Piyasası Kurulu da yabancı otoriteler ile bu amaca yönelik mutabakat zabıtları (Memorandum of Understanding) imzalamış ve imzalamaktadır. Söz konusu zabıt uyarınca ilgili otoriteler, hem tarafların yasalarına göre suç teşkil eden konularda, hem de genel olarak piyasaları olumsuz etkileyebilecek verilere ulaşılması hallerinde karşılıklı bilgi alış verişinde bulunacaklardır.

İKİNCİ BÖLÜM

SİYASİ VE HUKUKİ KÜRESELLEŞME

1. KÜRESELLEŞMENİN TARİHSEL BOYUTU

1.1. Giriş

Günümüz dünyasında uluslar arası ilişkilerin en moda kavramlarından biri olan küreselleşme aslında 20. yüzyılın bir buluşu değildir. Çakmaktaşı ticareti yapan *Neandertal* insanından beri ticaret uluslar arası bir kimlik taşımakta ve küreselleşme ilk çağlardan bu yana tarih sahnesinde boy göstermektedir.

Roma İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu, hükümlerleri süresince "keşfedilmiş" dünyada egemenliklerine uygun olan "dünya sistemleri" geliştirmiş ve *Pax Romana* ile *Pax Ottoman* 19. yüzyıl öncesindeki küreselleşmenin birer örneğini oluşturmuştur. İnsanoğlu "tüm dünyayı kapsayan ve etkileyen" modern anlamdaki ilk küreselleşme sürecine 19. yüzyılda İngiltere'nin kendi çıkarlarına uygun olarak geliştirdiği dünya düzeni olarak bilinen *Pax Britannica* ile şahit oldu. Sanayi devrimi ile otomasyon ağının gelişmesi küreselleşme sürecine hız kazandırmıştır. İki önemli dünya savaşı ve akabinde yaşanan ABD-SSCB rekabeti insanlığı çok tehlikeli bir noktaya getirdi. Bunun üzerine iki blok arasında gerilimin azaltılması için "güç"ün değil "norm"un işlerlik kazanması gerektiği gerçeği kendini hissettirmiştir.

AGİK (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Konferansı) düşüncesi bu normun ortaya çıkış noktası oldu. Konferansın ve dolayısıyla ikinci küreselleşme dalgasının ilk halkasını oluşturan Helsinki Konferansı'nda kabul edilen Nihai Senet ile iki blok arasında güvenlik, ekonomi, ticaret, enerji ve insani konularda genel bir anlaşmaya varılmıştır. Ardından 1977-78 Belgrad, 1980-83 Madrid, 1986-89 Viyana ve 1990 Paris zirveleri gerçekleşmiştir. "Yeni Bir Avrupa İçin Paris Şartı" kabul edilmiştir. 1990 Kopenhag, 1991 Moskova İnsani Boyut, 1992 Prag, Viyana Güven Artırıcı Önlemler ve Helsinki zirveleriyle de küreselleşme sürecine yeni halkalar eklenmiştir. Son olarak AGİT'in 1996 Lizbon ve 1999 İstanbul zirveleri sonucunda "sınır tanımayan insan hakları" kavramının gündeme gelmesiyle 2000'li yıllarda "demokrasi ve insan hakları" çerçevesinde daha uyumlu bir dünyanın yaratılmasına önemli katkılarda bulunulmuştur.

1.2. Küreselleşmenin Askeri Yönü

Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte uluslar arası ilişkilerin militarizmden arındırılabilmesi için yeni ve ciddi bir bakış geliştirmek gereği ortaya çıkmıştır. Çünkü Soğuk Savaş rekabeti, askeri bütçeleri besleyerek yeni silah teknolojilerinin gelişmesine ve çatışmalara sadece askeri çözümler bulunmasına yol açmıştır. Oysa artık küresel bir uyum ve güvenliğin mümkün olabileceği yeni bir çağ başlamıştır.

Uluslar arası güvenlik bundan sonra yalnızca askeri anlamda ele alınan bir kavram olmaktan çıkmıştır. Daha çok ekonomik, sosyal, siyasal ve askeri unsurların hep beraber oluşturduğu karmaşık bir dokuya ve içeriğe dayandırılmaya başlanmıştır. Buna göre tehdit algılamasını en aza indirmenin başlıca yolu silahsızlanmadan geçmektedir.

Silahsızlanmaya yönelik olarak 1963'te yapılan Kısmi Deneme Yasağı Anlaşması ile başlayan süreç, günümüze değin birçok uluslar arası antlaşmanın imzalanmasıyla silahsızlanma konusunda çok ciddi adımların atılmasını sağlamıştır. Kısa vadede sorunlar çıkmakla birlikte uzun vadede bu anlaşmalara önemli ölçüde uyulması sağlanmaktadır.

Doğu Avrupa ülkelerinin NATO'ya üyeliklerinin söz konusu olması, Avrupa'da Birleşik Ortak Güvenlik Gücü ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Kimliği'nin geliştirilmesini sağlamıştır. 1990 Londra ve 1996 Berlin bildirimlerinde, askeri operasyonlarda çok uluslu güçlerin oluşturulmasına, kriz yönetimi ve barış gücü kurulurken geniş bir katılımın sağlanmasına, askeri güçlerin hareketliliğini, esnekliğini ve hızlı karşılık verebilme özelliğini geliştirmek üzere uluslar arası işbirliğine gidilmesine ve askeri harcamaların azaltılabilmesi için finans konusunda ortaklığa gidilmesine, örneğin AB'de kullanılacak ortak para biriminden yararlanılmasına karar verildiği açıklanmıştır.

7-8 Temmuz 1997'de Madrid'de toplanan NATO zirvesinde üye ülkeler, genişlemenin bundan sonraki aşamaları ve yeni uzlaşma formülleri üzerinde anlaşmaya varmışlardır. Zirveye NATO ile işbirliği içindeki ülkelerin (Arnavutluk, Ermenistan, Avusturya, Azerbaycan, Beyaz Rusya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Finlandiya, Gürcistan, Macaristan, Kazakistan, Kırgızistan, Letonya, Litvanya, Moldova, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya, Slovenya, İsviçre, Tacikistan, Makedonya, Türkmenistan, Ukrayna, Özbekistan) devlet ya da hükümet başkanları da katılmıştır.

Küresel uyumun sağlanması bakımından NATO'nun Doğu Avrupa ülkelerini içine alarak genişlemesi kendisine yeni görevler yüklemektedir. Askeri bir örgüt niteliğindeki NATO üyeleri istikrar ve barışı korumak ve geliştirmek için daha fazla gayret göstermek durumundadırlar.

1.3. Küreselleşmenin İletişimle İlgili Yönü

Küreselleşme sürecini hızlandıran en önemli unsurlardan biri de iletişim alanında yaşanan devrimdir. 20.yüzyılın son çeyreğinde yaşanan iletişim devriminde uydu yayınlarının ve fiber optik kablo bağlantılarının büyük rolü vardır. Özellikle telefon konuşmalarının ve televizyon yayınlarının iletilmesini sağlayan bu sistemler Amerika, Avrupa ve Uzakdoğu Asya arasında kesintisiz iletişimin temelini oluşturur. Dünyanın dört bir yanına Körfez Savaşı'nı canlı olarak yayınlayan CNN gibi haber ve dünya müzik listelerinin nabzını tutan MTV gibi müzik kanalları küreselleşen iletişimin birer örneğidir. Dünyanın en baskıcı rejimi olan Çin'in 500 kenti 1996'da küreselleşen dünyadan haberdar olabilmek amacıyla fiber optik kablo bağlantısı için sıraya girmiştir ve benzer bir gelişmenin bağımsızlıklarını yeni kazanan Orta Asya ülkelerinde de yaşandığı bilinmektedir.

John Naisbitt'e göre küresel iletişim konusunda üzerinde durulması gereken dört önemli kavram vardır:

1- Teknolojilerin Birleştirilmesi: Bilgisayar, telefon ve televizyonun birbirlerinin becerileri ile donatılmasıyla birlikte telefon-televizyon-bilgisayar melezi ürünler oluşacaktır. Bu kişisel iletişim sistemlerinin piyasaya girişi, iletişim endüstrisinin iş sorunlarını teknolojiyle çözmek yerine bireylerin birbirleriyle olan iletişim olanaklarını artırarak güçlenmelerini sağlayacaktır. İş odaklı olmaktan birey odaklı olmaya geçilecektir. Önümüzdeki yıllarda ancak bireylerin iletişim gereksinimlerini karşılayan şirketler ayakta kalacaktır.

2- Stratejik İttifaklar: Gelecekteki tüketici odaklı bilgi çağının gereksinimlerini karşılamak için stratejik ittifaklar kurulmaya başlanmıştır. Hem köklü şirketler hem de yeni girişimci şirketlerin ya da ülkelerin yeni küresel oyunda tek başına başarılı olamayacaklarını anladıklarından baş döndürücü bir hızla ortaklıklar kurmaktadır.

3- Küresel Bir Ağ Yaratmak: İletişim devriminin yönünün iyice belirginleşmesi ile birlikte dünyadaki herkesin herkesle bağlantı kurabileceği kesintisiz bir küresel iletişim ağının oluşturulması için çalışmalar yapılmaktadır. Bu küresel ağlar şebekesi bireylerin gezegenin herhangi bir yerindeki herhangi bir kişiyle iletişim kurabilmesini sağlayacaktır.

4- Herkese Kişisel Tele bilgisayarlar: Günün birinde büroda, evde ya da yoldaki herkes tele bilgisayarlar sahip olarak ses, veri, görüntü ya da videoyla mesaj gönderip mesaj alabilecektir. Bu bilgisayarlar belki cüzdanlarımıza ya da ceplerimize sığabilecektir. Tele bilgisayar kullanımı merkezîyetçilikten uzaklaşıp tamamen bireyselleşecek ve diğer şeylerin yanı sıra endüstri döneminde ortaya çıkan dev şirketler yerini küçük girişimci şirketlerden oluşan gevşek federasyonlara bırakırken, bunların merkezîyetçi yapılarını daha da zayıflatacaktır. 21. yüzyılda, ihtiyaç duyulabilecek tüm iletişim aletleri insanların masalarına, arabalarına ve hatta avuçlarına bile sığabilecektir.

İletişim alanındaki bu gelişmelerin günümüzdeki en iyi göstergesi internettir. Dünyadaki hemen hemen tüm basın-yayın organlarına, kütüphanelere ve arşivlere ulaşabilen, herhangi bir konuda dünyanın herhangi bir köşesindeki kişiyle fikir alış-verişini sağlayan, ticaretten endüstriye ekonominin her alanında ortak bir iletişim alanı oluşturan internet sistemi hızla yayılmaktadır. İnsan topluluklarını her geçen gün biraz daha birbirine "yaklaştıran" bu hızlı küresel iletişim devrimine rağmen Dünyanın en fakir beşte dördlük kesiminin televizyonda gördüğü Batı refahını mutlaka taklit etmeye çalışacağını kesinlikle söylemek mümkün değildir. Az gelişmiş toplumların birçoğunun durumundan da görüldüğü gibi reformların önündeki iç engeller adeta çakılmışçasına hala yerli yerinde duruyorsa buna karşı tepkilerden biri, bir kısım insanları yeryüzünün daha zengin kesimlerine doğru büyük bir göç hareketine kalkışmaları, diğerlerinin de köktencilğe sığınıp Batı'nın değerlerini (özellikle tüketiciliği açıkça teşvik edenleri) reddetmeleri şeklinde olabilir. Diğer Taraftan gelişme yolundaki ülkeler ileri düzeyde sanayileşmiş ekonomilerin sahip oldukları yaşam standartlarını aynen gerçekleştirmeye kalktıklarında önlerine çıkan yapısal engellere karşı da şaşkınlık ve kızgınlık duygularına kapılabilirler. İletişim devriminin gelişme yolundaki ülkelere gelişi Vuitton valizi alacak müşkülpesent tüketiciler yaratmak yerine milyarlarca "yok"lunun "var"lılara karşı (bunları kendi içlerindeki çok uluslu şirketlerin mühendisleri ve yöneticileri de dahildir) çok daha fazla öfke duymasına neden olabilir.

1.4. Nasıl Bir Yeni Dünya Düzeni?

Küreselleşme sürecinin nasıl bir "Yeni Dünya Düzeni" oluşturacağı henüz belli değildir. Hem büyük devletlerdeki gelişmeler hem de yeni siyasal oluşumlar bu "belirsizliği" daha "belirgin" hale getirmektedir. Aradan geçen zaman bu gözlemleri büyük ölçüde doğrulamaktadır. SSCB dağılmıştır. Çin uzun süren iki rakamlı ekonomik büyüme ile beklenenden hızlı yükselmiş, Japonya ve Almanya ise 1990 Houston G-7 zirvesinde ileri sürüldüğü gibi, bildiğimiz anlamıyla tam birer süper güç olamamışlardır. Önceden tahmin edilemeyen türde ileri sıçramalar ve gerilemeler muhtemelen devam edecektir. Ancak dünya dengesinin ortadaki gerçeği 1990'dakinin aynıdır: ABD gücün bütün boyutlarında küresel varlıklara sahip tek güçtür.

Bu demek değildir ki tek kutuplu dünya, Soğuk Savaşın iki kutuplu dengesinin yerine geçmiştir. ABD'nin kendi başına gerçekleştiremeyeceği pek çok güvenlik, ekonomik ve siyasal hedefleri vardır. ABD dışında her büyük devletin bir veya daha fazla önemli güç kaynağı yetersiz olduğundan dünya çok kutuplu da değildir. Bunun yerine güç karmaşık üç boyutlu bir modele göre dağılmış bulunmaktadır. Askeri güç tek kutupludur, ABD kıtalar arası nükleer silahlara, dünyanın herhangi bir yerinde konuşlandırılabilir büyük ve modern hava, deniz ve kara kuvvetlerine sahip tek ülkedir. Ekonomik güç üç kutupludur. ABD, Avrupa ve

Japonya dünya üretiminin üçte ikisini gerçekleştirmektedir. Çin'in büyümesi onu 2000'li yıllarda dördüncü bir kutup haline getirebilir.

Büyük güçlerin hızlı yükseliş ve çöküşleri, SSCB'nin yıkılışı ve komünizmin çöküşü, teknoloji ve iletişimdeki hızlı ilerlemeler, Francis Fukuyama'nın iddia ettiği gibi tarihin sonunu getirmemiştir. Aksine bireyler, gruplar ve uluslar arasında kimlik çatışmaları şeklinde tarihin geri dönüşü yaşanmaktadır. Bu tür çatışmalar üç şekilde meydana gelmektedir: Uluslar üstü kimlikler örneğin Avrupalılık, ulusal kimlikler örneğin Rus, ulusları oluşturan kimlikler örneğin dinsel ve dilsel ayrılıklar -Afrika'da veya eski Yugoslavya'da olduğu gibi-. Bu çatışmalar "kriz yönetimi" kavramı ile açıklanmaktadır. Teknolojik değişimin uluslar üstü ve şimdiye kadar ki gelişmelere zıt etkileri vardır. Bu değişim ekonomiyi küreselleştirip siyasetin kapsamını daraltmıştır. İletişimin küreselleşmesine rağmen Marshall McLuhan'ın iddia ettiği gibi bir "küresel şehir" yaratmamıştır. Bunun yerine şehirlerin küresel hale gelmesini sağlamıştır. "Şehir" burada toplum anlamına gelmektedir. Ayrıca McLuhan bu terimi daralma ve küçülme olarak da kullanmıştır. Bireyler bugünlerde uluslar arası piyasadaki işgücündeki hareketliliklere, nakit para akışındaki ve ticari piyasalardaki değişimlere duyarlı hale gelmiştir. Karşılıklı küresel dayanışma nedeniyle devletlerde ulusal egemenlik kavramı sarsılmaya başlamıştır. Pek çok ulusun kendine ait toplumsal kimliği ekonomik hareketlilik ve komünizmin çöküşü nedeniyle değişime uğramaktadır. Bu durum bazı gruplar tarafından kullanılmaya çalışılmaktadır. Modern teknoloji sayesinde de, bu çıkar grupları, istedikleri mesajları oldukça geniş seçilmiş bir kitleye kolaylıkla ulaştırmaktadır.

Küreselleşme sürecine paralel olarak demokrasinin tüm dünyada müthiş bir hızla yayılması ile birlikte insanlar -kabileler(aşırı milliyetçi gruplar, mikro-milliyetçilik)- kendi kendilerini ifade etme fırsatı buldular. Dünyanın her yanında insanlar bu fırsata sarılmaya başladılar. Kabileciliğin yaygınlaşmasının nedeni iletişim devriminde aranmalıdır. İletişim saydamlığı artırır, yani herkes her yerde olan biteni görebilir. İnsanların kendi kendilerini yönetmek için harekete geçişleri izlenebilir ve gerekirse müdahale edilebilir.

Sonuç olarak küreselleşme geliştikçe insanoğlu daha kabileci davranmaktadır. Kabilecilik ile küreselleşme arasında denge kurma isteği hep korunmaktadır. Günümüzde demokrasi ve iletişim devrimi kabilecilik ile küreselleşme arasında denge kurma gereksinimini daha da güçlü bir hale getirmiştir. Daha büyük ve ekonomik olarak daha homojen bir dünya kurulmasında denge oluşturmak için, insanlar kimliklerine daha sıkı bağlanmakta ve dünyanın her yerinde ulusal diller, azınlık dilleri daha çok ifade hürriyeti kazanmaktadır.

Gelecek kendi kimliklerini koruyan ve başkalarının kimliklerine de en az kendi kimliği kadar saygı gösteren, yerel düşünüp küresel davranan ve böylece dünyayı çeşitli kimliklerle donatan insanların olabilir. Her yerel kimlik kendi evren yorumunu kullanarak bir arada yaşamının yolunu bulabilir. Önemli olan insanoğlunun bu karmaşık durumdan barışçı bir yol bulmasıdır.

1.5. Küreselleşmeye İlişkin Genel Bir Değerlendirme

Küreselleşme günümüz dünyasında yeni ortaya çıkan veya şimdilerde daha da belirgin hale gelen çeşitli faktörlerin etkisi sonucunda, insani varoluşun sosyal, kültürel ve iktisadi yönleri bakımından coğrafi sınırların önemini yitirmeye başlaması ile birlikte toplumların da gitgide bunun bilincine varmaları sürecini ifade eden bir kavramdır. Bu süreç uluslar arasında her bakımdan karşılıklı bağımlılığı artırmakta ve hayatlarımızı gitgide daha fazla bizden çok uzakta meydana gelen olaylara ve alınan kararlara bağımlı hale getirmektedir. Her şey dünya çapında hızla akıyor, yayılıyor: gıda, felaketler, uyuşturucular, fikirler, imajlar, bilgi, göçmenler, para, müzikler, hava kirliliği, filmler, radyasyon, mülteciler, internet, öğrenciler, teknoloji, ders kitapları, turistler, değerler, silahlar. Bu ise ulusal hükümetler için hem yeni fırsatlar yaratmakta, hem de yeni sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Mesafenin/mekanın daralması yönünde bir eğilimi de yansıtan küreselleşme, aynı zamanda, ulusal toplumların sınırlarını aşan bir “dünya toplumu”nun oluşmasını teşvik eden dinamikler de içermektedir. Mamafih, küreselleşme “yerel” ve “ulusal” olanın “küresel” olana tümüyle tabi olmasından ziyade, bu üç düzeydeki olayların birbirleriyle etkileşim içinde gerçekleşmesi anlamına gelmektedir.

Küreselleşme çağında ulus-devletler, kimilerinin bir “kriz”den söz etmelerine yol açacak ölçüde yeni sorunlarla karşı karşıyadır. Ulus devletler bir yandan etnik ve bölgesel siyasetlerin artmasıyla birlikte merkezkaç güçlerin baskısı altına girerken, öbür yandan ekonominin küreselleşmesi ve savaş teknolojisinin gelişmesi gibi etkenlerin yarattığı dış tehditlerle karşı karşıya bulunmaktadır.

Ulus-devlet paradigmasına bağlı geleneksel egemenlik anlayışı da gitgide geçerliliğini yitirmektedir. Bugün, artık devletleri bu anlamda bir egemenlikle tanımlamaya imkan yoktur. Hemen hemen bütün devletler kurallarını kendilerinin koymadıkları uluslar arası -hatta Avrupa Birliği gibi örneklerde uluslar üstü hukuka göre taahhütler üstlenmek durumunda kalmaktadır. Aynı şekilde uluslar arası ortak “insan hakları hukuku” da devletlerin kendi takdirlerine göre kural koyma ve uygulama yetkilerini büyük ölçüde sınırlandırmaktadır. Yirmibirinci yüzyılın başında, en güçlü devletler bile karşılıklı bağımlılığın gerçekleriyle baş etmek durumundadırlar. Mülk-temelli (territorially-based) devletler, sınır tanımayan çok uluslu şirketler, sermaye akışları ve iktisadi problemlerle uğraşmak zorundadır. Ekonomik küreselleşme, keza dünya pazarlarında rekabet edebilmek için ülkeleri emeğin esnekliğini artırmanın ve üretim maliyetlerini düşürmenin yollarını bulmaya zorlamaktadır.

Karşılıklı bağımlılık, esas itibarıyla, uluslar arası örgütlerin etkisinin artması, bölgesel örgütlenmelerin yaygınlaşması ve küresel ekonominin gelişmesinin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bugün dünyada 5000 civarında devletlerarası kurum vardır (1960’ta bu sayı 1400’dü). Çoğu Avrupa ülkesi bu türden devletlerarası kurumların yüzlercesine üyedir. (Fransa: 441, Birleşik Krallık: 396, Almanya: 392,

Hollanda: 375, Danimarka: 373). Bundan başka, NGO'ların da ulusal hükümetler üzerinde hatırı sayılı bir etkisi vardır. Bunlar birçok ulusal hükümetten daha etkindirler. Öte yandan, hem serbest ticaret bölgeleri hem de siyasi kurumlar şeklinde bölgeciliğin gelişmesinin sonucunda, bugün dünya Asya, Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'dan oluşan üç ana ticaret blokunun karakterize ettiği yeni bir uluslar arası ticaret düzenine girmiştir. Nihayet, uluslar arası ticaretin yaygınlaşması ve modern sanayi örgütlenmelerinin ulus-aşırı veya çok uluslu karakterinin belirginleşmesi ulusal ekonomilerin önemini azaltmış ve bir küresel ekonomiye vücut vermiştir

Bu çerçevede, küreselleşme insan haklarına saygıyı devletlerin iç sorunu olmaktan çıkarmış ve "küresel toplum"un ilgi alanına sokmuştur. Bu ise geleneksel egemenlik anlayışının ve hukuka bakışın büyük ölçüde değişmesi anlamına gelmektedir. Ulus devletler artık sadece insan haklarıyla ilgili uluslar arası belgelere imza attıkları için değil, bunun yanında, küresel toplumda meşru ve saygın siyasi birlikler olarak muamele görebilmeleri için de ülkelerinde yaşayan insanların temel haklarına saygılı olmak zorundadırlar. İnsan haklarına saygı ve demokrasi küresel ahlakın baş standardı haline gelmiştir. Artık hiçbir devlet "kendi yurttaşına istediğim gibi muamele ederim, bu kimseyi ilgilendirmez" diyebilecek durumda değildir. Bu çerçevede küresel toplumun, Birleşmiş Milletler aracılığı ile, ulus-devletlerin iç işlerine özellikle "insani" amaçlarla müdahale edebileceği kabul edilmektedir. İnsani müdahale konusunda uluslar arası toplumun herhangi bir davet olmadan harekete geçmekteki istekliliği, uluslar arası sistemin geleneksel temeli olan "iç işlerine karışmama" kuralının değerini azaltmaktadır. Devlet egemenliğini aşındıran başka bir gelişme, suç işlediği iddia olunan kişileri –bunlar devlet adına işlenmiş olsalar bile- doğrudan doğruya yargılamak üzere uluslar arası mahkemelerin kurulmasıdır. Son yıllarda Uluslar arası Adalet Divanı soykırım ve başka savaş suçlarından sanık Ruanda'lı ve eski Yugoslavya'lı kişileri yargılamak üzere harekete geçmiştir.

Bu demektir ki, mutlak egemenlik yerini kayıtlı egemenliğe –yani, bir devletin dünya sistemine üyeliği onun kendi yurttaşlarına iyi davranmasına bağlı olduğu anlayışına- bırakmaktadır. Bu çerçevede, egemenliğin hiç bir devlete insani yardımı reddetme yetkisi vermediği kabul edilmektedir. Kayıtlı egemenlik, ayrıca, devletin toplumda otoritenin en üstün ve nihai kaynağı olduğu düşüncesini terk etmeyi de gerektirmektedir.

Öte yandan, küreselleşen çağda devletler arasında etkileşimin eski modeli değişiyor. Eski modelde, ilişkiler hükümetler arasında işliyordu; toplumlar arasında direkt ilişki azdı ve uluslar arası örgütler bugünkü kadar önemli değildi. Bunun sonucunda, ülkeler arasındaki temasın araçları dış politika, diplomasi ve askeri müdahale idi. Devletler hem kendi ülkelerinde egemen sayılıyorlardı hem de uluslar arası sahnenin yegane aktörleriydiler. Oysa bugün, bir dünya ekonomisinin, uluslar arası organizasyonların ve küresel bilgi akışlarının ortaya çıkması bu modeli değiştirmiştir. İnsanların ve sermayenin dünya üzerinde dolaşması yüzünden devletlerin artık "kendi" halkları ve kaynakları kalmamış gibidir. Bilgi akışının uluslar

araslaşması sayesinde dışarıya seyahat etmeyenler bile farklı değerler ve perspektiflerle yüz yüze gelmektedirler. Uluslar arası arenada hükümetler sadece başka devletlerle değil, Birleşmiş Milletler'den Ford Motor Şirketi'ne kadar uzanan uluslar arası örgütlerle de ilişki kurmak zorundadırlar. Bu şekilde oluşan dünya ölçeğindeki girift etkileşim ağında artık hükümetler aktörlerden sadece biridir.

Hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler için devlet ortadan kalkmıyorsa da, rolü değişiyor, evrimleşiyor, küreselleşmenin gereklerine cevap veren stratejiler geliştirmek durumunda kalıyor. Devletler firmalarının ve halklarının küresel rekabet çağında refaha kavuşmalarını sağlayacak şekilde daha koordine edici yapılar haline geliyorlar. Bütün bunlar geleneksel egemenlik anlayışı çerçevesinde kalınarak başarılabilecek gibi görünmüyor.

Küreselleşen bir çağda ulusların kendi geleneksel kimliklerini olduğu gibi muhafaza etme şansları da kalmamıştır. Kimliklerin değişmezliği artık bir efsane olmuştur. Ulaşım kolaylıklarının yaygınlaşması, elektronik haberleşme teknolojisinin olağanüstü hızla gelişmesi, nüfus hareketleri, emek ve sermayenin akışkanlığı gibi etkenler insanların hem kendilerinden çok uzaktaki olaylardan ve değerlerden etkilenmelerini kolaylaştırmakta hem de onları hayatın her anında farklı kimliklerle yüz yüze getirmektedir. Bu da ulus devletlerin kendi toplumlarını küresel gelişmeden tecrit etme imkanını neredeyse tümüyle ortadan kaldırmaktadır. Böyle bir çağda homojen bir etnik yapıya dayanan ulus anlayışının kendini idame ettirmesi mümkün görünmemekte; toplumlar bilgi kaynakları, hayat tarzları ve değerler bakımından hızla çeşitlenmektedir. Uluslar arası, hatta global bir kültürün ortaya çıkması ulus-devletlerin dayandığı ayrı ulusal kültürleri ve kimlikleri zayıflatmaktadır. Bu meyanda etnik temelli yurttaşlık anlayışları bu baş döndürücü değişime ayak uydurma zorunluluğu ile karşı karşıyadır. Bu şartlar altında, öyle görünüyor ki, ulusal kültürlerin gücü kendini dış etkenlerden koruyabilmesinde değil, tam tersine onlara açık olmasında ve kendini yenileyebilmesindedir.

Küreselleşmeyle birlikte güvenlik anlayışında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Bunlardan biri, ulusal güvenliğin kolektif güvenlik anlaşmaları çerçevesinde sağlanması yönündeki eğilimdir. Kolektif güvenlik anlayışına göre, saldırganlık en iyi birden fazla devletin ortak hareketiyle bertaraf edilebilir. Birden fazla devletin birbirlerini savunma konusunda karşılıklı olarak taahhüt altına girmeleri hem saldırıları caydırmayı, hem de fiili bir saldırının vukuu halinde saldırganın cezalandırılmasını kolaylaştırır. Kolektif güvenlik anlayışının arkasında yatan temel düşünce, savaşın ve uluslar arası çatışmanın köklerinin, güç politikasının yarattığı güvensizlik ve belirsizlikte olduğu görüşüdür. Kolektif güvenlik bu güvensizlik ve belirsizliği ortadan kaldırmaya yöneliktir. Bu tür bir güvenlik konsepti gerektiğinde fiilen harekete geçmek hususunda ahlaki otoriteye ve askeri güce sahip olan bir uluslar arası organın/kurumun varlığını gerektirmektedir.

Öte yandan, yeni durumda ulusal güvenliğin sağlanması insan sayısı bakımından kalabalık ve/veya zorunlu askerliğe dayanan silahlı güçlerin varlığıyla

doğrudan doğruya ilişkili görülmemektedir. Bunun yerine mesleğinde profesyonelleşmiş, teknik donanımı güçlü ve hareket kabiliyeti üstün az sayıda askeri gücün ulusal güvenliği daha etkin olarak sağlayabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, ulusal güvenlik esas itibarıyla “savunma” ile ilişkili sayılmakta, bu kavramın geleneksel olarak –açıkça söylenmese de, fiilen- saldırganlığı içerecek şekilde anlaşılmasının yanlışlığı gitgide daha fazla kabul görmektedir. Bu çerçevede, ulusun güvenliği onun başkalarını –özellikle komşularını- tehdit etmediği ölçüde gerçekleşme şansına sahip görünmektedir. Küreselleşmenin bir boyutu olarak “yeni dünya düzeni” uluslar arası normların ve ahlakilik standartlarının ortaklaşa tanınmasına dayandığı için, bu düzende uyumsuzlukların barışçı yollardan çözülmesi, saldırganlık ve yayılmacılığa karşı direnme, silahlanmanın kontrolü ve azaltılması, ülke içinde insan haklarına saygının sağlanması bütün devletler için gözetilmesi gereken temel esaslar durumundadır.

2. KÜRESELLEŞME VE YEREL YÖNETİMLER

2.1. Etkin Yönetişim Birimi Olarak Yerel Yönetimler

2.1.1. Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Yerel Yönetimler

Amerikan tipi kapitalizmin dinamizmi, atılganlığı, bireyselliği ve yaratıcılığı ile, alternatifi olarak görülen Avrupa tipi sosyal refah devletinin bireyi ve toplumu, bugünü ve geleceğini koruyan ve garantileyen, iş güvenliği, sağlık, yaşlılık (emeklilik) sigortası, eğitimde fırsat eşitliği sağlayan sosyal refah politikaları arasında süregelen teorik ve politik tartışmalar küreselleşen ekonomi söylemlerinin önemli bir alanıdır.

Bu iki yaklaşımın birbirini dışlayan, elimine eden karşıtlığı yerine ikisinin birlikte var olmasına imkan veren mekanizmaların oluşturulması hem ekonomik dinamizmi sağlamak hem de yoksulluk ve çaresizlik sınırını geçenlerin aşırı uçlara kayarak toplumsal risk oluşturmalarını önlemek açısından yararlı olacaktır. Bu iki farklı yaklaşımın dengesini bulmak ise sürekli diyalog ve demokratik mekanizmaların değişime olanak veren bir süreç haline getirilmesi ile sağlanabilir.

Bu politikaların hangi yönetim birimleri ve hangi kesimler tarafından hangi kademe ve ölçeklerde nasıl yürütüleceği konusunda belli kriterler önerilmiştir. Verilen çerçevede yerel yönetimlerin rolüne ilişkin olarak bireysel yaratıcılığın ve dinamizmin dikkate alınması önemlidir. Merkezi yönetimin gelişmenin önünü açıcı düzenlemeler yapması dengeleri koruyacak mekanizmalar oluşturulması büyüklüğü ve gücüne karşı ataletin bulunması karşısında yüzlerce yerel yönetim birimi küçüklük, çeviklik nedeniyle dinamizm ve yaratıcı rolünü kolaylıkla üstlenebilirler. Bir tekinin bile geliştireceği çözümler hızla diğerlerine aktarılabilir ve böylece genel sistemin dinamizmini ve gelişmesini bu birimler sağlayacaktır. Liberal ekonomilerle merkezden kontrollü ekonomiler, dev şirketlerle küçük teknoloji firmaları arasındaki fark da burada yatmaktadır.

Devasa merkezi sistemlerin hantallığı ile küçük fakat hareketli yerel birimlerin yaratıcılığı bugün bile yaşanmaktadır. İleri teknolojilerin ve yöntemlerin kullanımında daha çabuk karar verebilen ve harekete geçen yerel birimler daha etkin organizasyonlar kurabilmekte ve hızlı çözümler üretebilmektedirler. Bugün maliye hazinesinin vergi tahakkuku ve tahsilatı arasında ciddi farklar bulunduğu ve tahsil edilemeyecek kadar küçük borçların dönem dönem affedildiği bilinmektedir. Bu konudaki çözümler sistemin hantallığı nedeniyle üretilememektedir. Öte yandan merkezi yönetimin yıllardır gerçekleştiremediği ulusal bilgi sistemine cevap, yerel yönetimlerin hızla uygulamaya geçirdikleri kent bilgi sistemleri ve coğrafi bilgi sistemlerinden gelmektedir. Yerel yönetimler geliştirdikleri bu iki sistemin entegrasyonu ile hızla yüzde yüz vergi tahakkuk ve tahsilatı hedefine yaklaşmaktadırlar.

2.1.2. Yerinden Yönetim (Desantralizasyon, Ademi Merkeziyet):

Küresellik iki tür yerinden yönetim kavramını gündeme getirmiştir. Birincisi nüfusun büyümesi, kentleşmenin hızlanması ve kentsel birimlerin sayısının artması, kentsel ihtiyaçların, ekonomik ve sosyal yaşamın çeşitlenmesi, ülkenin tek bir merkezden yönetilmesini güçleştirmiş ve bazı yetkilerin il teşkilatlarına ve giderek seçilmiş yerel yönetimlere devrini getirmiştir. 1985'te 3194 sayılı yasayla alansal-imar planlama yetkilerinin yerel yönetimlere devri bu niteliktedir.

Aynı günlerde 15 Ekim 1985'te 11 Avrupa Konseyi üyesi -ki Avrupa Birliği'nin çekirdeğini oluşturmuşlardır.-Strasburg'da "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şart'ı" nı imzalamışlar ve diğer Avrupa Konseyi üyelerinin imzasına açmışlardır. Türkiye Kıbrıs'tan sonra Hollanda ve İsveç ile birlikte 2. Grupta 1988'de bu Şart'ı imzalayan ilk ülkelerden biri olmuştur. 3194 sayılı yasa ile Türkiye bu Şart'ın Avrupa Konseyi'nde ilk imzalandığı günlerde Şart'ı fiilen uygulamaya koymuş olmaktadır.

İkinci tür desantralizasyon yerelleşmenin ağır bastığı ve merkezi yönetimde gerilimin arttığı durumlarda bazı yetkilerin yerel yönetimlere devredilmesi yoluyla gerilimin azaltılması eğilimidir. Bu yaklaşım Türkiye'den çok diğer dünya ülkelerinde pratik bulmuş bir yaklaşımdır.

Dünya genelinde desantralizasyonun diğer aşamaları daha çok gelişmiş ülkelerde görülen yerel hükümetlerdeki polis, eğitim, sağlık gibi merkezi yönetim yetkilerinin de seçilmiş yerel yönetimlere (metropolitan polis, ulaşım vb.) devredilmesi şeklindedir.

Desantralizasyonun yaygınlaştırılması yerleşim birimlerinin kendi kendini yönetecek büyüklüğe, dolayısıyla teşkilatlanma, kadrolaşma, kentlerde tek merkezlilik ve rasyonel altyapı oluşturma eşiklerini aşma, finansal kaynak yeterliliği vb. ile doğrudan orantılıdır. Alt kademelerde desantralizasyon faydadan çok ekonomik ve organizasyonel güçlükler getirmekte, verimliliği artırmaktan çok

düşürmektedir. Türkiye uygulamasında bu eşik büyükşehir kavramı ile yasal bir tanım kazanmıştır. Seçilmiş yerel yönetimlerin kendi sorunlarını merkezin desteğini minimize ederek çözmek kadar küresel ilişkiler ağına girebilmek içinde merkezi yönetimin pek çok fonksiyonunu da yürütebilir hale gelmeleri beklenir. Bu sayede merkez vesayetinden ve/veya merkezin denetleyici ve yavaşlatıcı süzgecinden çıkarak gelişme dinamiğini, biriminin ekonomik ve organizasyonel verimliliğini maksimize edebilecektir.

2.3. Verimlilik Artışı, Teknoloji Ve Kentleşme

2.3.1. Metropoller ve Verimlilik

Metropoliten alanlar bilgi ekonomisinin, ileri teknolojinin oluşacağı ve yoğunlaşacağı, bilgi çağının sürükleyici merkezleridir. Bu fonksiyonu gerçekleştirebilmesi için metropoliten hizmetlerin metropoliten performansı en çoğa çıkartacak biçimde düzenlenmesi gerekir. Gerek kişisel gerek firma ve kurum bazında verimliliğin en çoğa çıkartılabilmesi için ulaşım, iletişim, enerji, su, atık su vb. hizmetlerin hızlı, yaygın, yeterli düzeyde ve koordineli biçimde sağlanması gerekir. Kalkınma planının ülke kararları çerçevesinde bunun zemini oluşturmasından sonra metropoliten-yerel yönetimleri destekleyici ve servis birliği ve etkinliğini sağlayıcı kurumsal düzenlemeler yapması gereklidir. Bunlar arasında metropoliten ulaşım idarelerinin, su ve kanalizasyon (DSİ+İSKİ), enerji dağıtım vb. altyapı idarelerinin kurulması ve bunların özerk kamu hizmet birimleri olarak oluşturulması gibi düzenlemeler ele alınmalıdır.

Ekonominin karar verme merkezi ve itici gücü olan metropollerin verimli çalışabilmesi için gerekli kentsel düzenlemelerin yapılması bilgi ekonomisini yaratan ve hızlandıran ileri teknoloji ağırlıklı bireysel girişimciliğin inkibatörler (küvezler), tekno parklar gibi organizasyonların, girişimcilik (venture) kapitalinin oluşturulması gibi ekonomik dinamizmi geliştirici politikaların özendirilmesi sağlanmalıdır.

2.3.2. İl Stratejileri

Kentleşme ve kent merkezleri il gelişmesinin de odağını oluşturduğundan kent merkezlerinin performansını artırıcı ve yerel yönetimlere daha esnek, etkin, dinamik ve demokratik yönetim olanağı kazandırıcı düzenlemelerin yapılmasını sağlamak kalkınma politikaları arasında olmalıdır. İyi bir ekonomik işleyiş için kent hizmetlerinin yeterli verilmesini sağlamak bu politikaların bir parçasıdır. Daha dinamik bir ekonomik işleyiş ve gelişim için KOBİ'lere teknoloji üretme entegrasyona gitme ve büyüme vb. olanaklar ve destek mekanizmaları oluşturulmalıdır. Sekizinci beş yıllık kalkınma planı temel stratejisi, bilgi ekonomisi ve verimliliğin itici gücü olan metropolleri, küresel ekonominin eşit bir partneri olarak küresel metropoller ve kademelenmesi ve ağına eklenmesi üzere, kademelerini yükseltecek şekilde geliştirmek olmalıdır.

Küresel ve bölgesel metropollerin bilgi ve hizmet merkezleri haline gelebilmeleri için plan gerekli olanakları oluşturacaktır. Bunlar,

- Gerekli iletişim, ulaşım vb. alt yapıların oluşturulması,
- Ekonomik dinamizmin geliştirilmesi, verimliliğin maksimize edilmesi,
- Yönetimde dinamizm, esneklik, hızlı karar ve çözüm üretilmesi,
- Katılım etkinliği, demokrasi ve şeffaflığın sağlanması için yetki düzenlenmesi,
- Kaynak yaratılması ve dağıtılması ve
- Planlama ve diğer metropoliten yönetim araçlarının daha etkin olarak kullanılması için gerekli düzenlemelerin yapılmasıdır.

2.4. Yerel Yönetimlerin Küreselleşme Karşısındaki Durumu

2.4.1. Kaynak Geliştirme:

Yerel yönetimlerin diğerleriyle yarışabilmeleri daha fazla hareket esnekliğine ve özgürlüğüne kavuşmalarını gerektirmektedir. Tıpkı merkezi yönetimdeki politikacılar gibi seçilmiş yerel yöneticiler de ekonomik ve politik tercih ve kararlarının yetki ve sorumluluklarını da üstlenmek durumunda olmalıdırlar. Bu sorumluluk kent meclisi gibi diğer seçilmiş yöneticiler kadar kentte yaşayanlarında paylaşması gereken bir sorundur. Kentin geliştirilmesi için gerekli kaynaklar merkezi yönetim tarafından sağlanmıyor ya da sağlanmıyor ise, kentin bu kaynakları kendi içinden ya da ülke dışından sağlaması gerekmektedir. Ancak merkezi yönetimler yerel yönetimlerin aşırı ve hesapsız harcamalarını tüm ülke nüfusunun sırtına yüklemek istemedikleri için belirli kısıtlamalara gitmektedirler. Bu durumda yerel ve bölgesel gelişme de ister istemez frenlenmiş olmaktadır. Bu tıkanmadan çıkış yolu yerel yönetimlere kaynak yaratmada belirli esneklikler ve risk alma yetkileri tanımadır. Kentler gelişme için gerekli yatırımlar finanse edebilmek için ulusal ve uluslararası piyasada tahvil çıkartabilmek ya da diğer borçlanma yöntemlerini kullanabilmek için yetki alabilmelidirler. Ek olarak ulusal düzeyde tek mertebe olan vergilerde yerel yönetimlere tamamen veya sınırlı serbesti verilmesi de düşünülebilir. Örneğin, emlak ve çevre temizlik vergisi oranlarının da yerel yönetimlerce değişik uygulanabilmesi, katma değer vergilerine ek bir yerel yönetim puanı eklenmesi gibi dolaylı veya doğrudan vergilerde üretim ve tüketimden kaynak yaratılması düşünülebilir. Gelişme projeleri için alınan kredi ve dış borçların geri ödenmesi de bu tür vergi kaynakları ve projelerin kullanım bedelli şeklinde geri ödemeleri olarak yapılacaktır. Ancak gelişme projelerinin yararı kentin tüm kesimlerine olacağından, bu projelerden yararlananların ödemeleri de adil biçimde paylaşmaları için bu tür mekanizmalar geliştirilmelidir. Batı ülkelerinde uygulanan bu ve buna benzer yöntemler gibi, bu tür politik ve ekonomik tercihlerin bedelini de gerek alınan borçların geri ödenmesinde, gerek yaratılan kaynakların bedelinin paylaşımında seçilmiş yöneticiler ve kentliler olumlu sonuçların ödülleri olumsuzların ise bedellerini paylaşacaklardır.

Yerel yönetimlerle merkezi yönetimin bu çerçevede yeni kurumsal düzenlemeler yapmaları ve yeni kuralların belirlenmesi gerekmektedir. Bu düzenlemeler küresellik sürecinde tartışıla gelmekte olan deregulasyonlar-eski kural ve düzenlemelerin yeni kurallar, düzenlemeler hatta kurumlaşmalarla değiştirilmesi ve sistemin daha esnek ve dışarıya açık hale gelmesi- tanımı çerçevesindedir.

2.4.2. Yerel Birimlerin Küresel Ağ İle Doğrudan Bağlantı Kurmasında Yeni Kuralların Oluşturulması

Küresellik sürecinde küresel ticaret, mal ve hizmet üretimi, dağıtımı ve tüketimi, sisteminin hızlandırılması, verimliliğinin yükseltilmesi, entegrasyonun sağlanması ve çeşitlendirilmesi arzusunun gerçekleşmesi iletişim teknolojisindeki gelişmelerle imkan bulmuştur. Bu imkanı ilk kullanan finans sektörü olmuştur. Ancak dünyada belirli merkezlerde odaklanan finans sektörü bilgi ve teknoloji avantajını diğer ülkeler ve sektörlerin zararına kullanmış, dünya borsalarındaki hızlı alım satım operasyonları ve çok kısa tepki zamanları ile 1998’ de öncelikle Asya, giderek dünya borsaları ve ekonomisinin çökmesine neden olmuştur. Bu kriz sırasında öncelikle Malezya, onu izleyerek Rusya’nın döviz işlemlerine kısıtlama getirmesi serbest dünya ticaretinin sınırlanabileceğinin ilk işaretleri olmuştur. Küresel çevre duyarlılığı kavramı paralelinde tek bir küresel ekonomi kavramının da duyarlılığının geliştirilmesi tüm küresel oyuncuların paylaşımları gereken bir duyarlılık olmalıdır. Aksi taktirde sınır tanımayan küresel finans hareketleri, sınır tanımayan kasırgalar, deniz kirlenmeleri, ozon delinmeleri gibi küresel felaketlere yol açabilecektir.

Dünya serbest ticaretinin sınırlanma riskini azaltmak, gelişmiş ülkeler ve finans sektörleri, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkeler ve yerelleşme – desantralizasyon sürecine bağlı olarak yerel yönetimler tarafından belirlenecek kurallara bağlı olacaktır. Güçlü finans odaklarının salt kar amacı güden yaklaşımı yerine gelişmiş ülkelerin küresel ekonomik dengeyi koruyucu önlemler getirmek sorumluluğu vardır. Bu sorumluluk duyarlı biçimde kullanılmadığı taktirde gelişmekte olan ülkelerin koruyucu bariyerleri yükseltme hakları doğacaktır. Ticaret iki tarafın da yararlanacağı uyumlu bir tranzaksiyon (mübadele) olmalıdır. Bunu gerçekleştirmek için şeffaflık, bütün tarafların eşit bilgiye sahip olacakları karşılıklı bilgilendirme çabalarına gerek vardır. Gene finans hareketlerinde anlık borsa hareketlerinden ve sıcak paradan çok, gelişmekte olan ülkelerin yatırımlarına ortak olacak riski paylaşacak yatırımcıların bekleneceği açıktır.

-Anlık işlemler, yerel borsalarda kısa vadeli, kar amaçlı alım satımlar yerine uzun vadeli yatırımlar, ortaklıklar, komitment (yerel ve küresel ekonominin gelişmesine katkıda bulunacak taahhütler) zorunlulukları getirilmesi tartışılmalıdır.

-Yerel yönetimlerin ulusal kefaletsiz borçlanma, tahvil çıkartma hakları karşılığında küresel ekonomi faktörlerinin, sistemin geleceği açısından bu yapılanmayı ve serbest ayakta durma hakkını desteklemeleri kavramı geliştirilmelidir.

-Yerel yönetimlerin tüm dünya ile eşit şartlarda bağlantı kurarak iktisadi ve sosyal kalkınma kapasitelerinin güçlenmesi sağlanmalıdır.

- Mütekabiliyet esası yaygınlaştırılarak toprak alımlarında kullanıldığı gibi diğer varlıkların alım satımında da ülkelere karşılıklı alım ve/veya yatırım haklarının tanınması ve küreselliğin tek değil çift yönlü işleme sağlanmalıdır.

Yerel yönetimlerin altyapı projelerine dış yatırımcıların benzer koşullarda katılmaları gelişmiş ülkeler ve kredi kuruluşlarının yerel yönetimlere açacakları krediler ve verecekleri borçlarda çevre korunması kadar, geliştirilecek altyapı ve ekonominin geliştirilmesindeki payın, dünya ekonomisinin canlanması, hacminin gelişmesi, satın alma gücünün artmasına yapacağı katkının da dikkate alınması gereklidir. Merkezi yönetimin sınırladığı kredi karşı garantileri nedeniyle kreditorler, yerel yönetimlerin veya beraberce oluşturacakları kontur garantileri kabul etmeyi düşünmelidirler. Yeni kaynak imkanları ile birlikte yeni finansal kuralların ve yapıların oluşturulması küreselliğin paralel tamamlayıcı süreçleri olmak zorundadır. Yerel yönetimlerin küresel ağ ile kuracağı bağlantılar, küresel entegrasyonu ve verimliliği sağlayacak olmakla birlikte bu ilişkinin eşit, dengeli ve adil olması gerekmektedir. Küresel dengeyi sağlayacak kurumlaşmalar ve kurallar, küresel ve bölgesel yerel birimler, yerel birimler ve merkezi yönetimler ve ülkeler arasında oluşturulacaktır.

2.5. Küresellik Çerçevesinde Yönetişim ve Yerel Yönetimlerin Yeri

VIII. BYKP'nin temel yönetim modeli, ülkenin ve kamunun nasıl yönetileceği değil, 2000'lerde ülkenin tarım ve sanayi yapısından bilgi toplumuna geçişin nasıl yönetileceğinin yönetişim (governance) modelinin kurulması olmalıdır.

Yerelleşme ve desantralizasyon karşısında ulusal hükümetlerin tavrı ve konumu dünyada ve Türkiye'de önemli tartışmalara konu olmaya devam etmektedir. Değişik ulusların temel yönetim yapıları bakış açılarını da farklı kılmaktadır. Örneğin ABD ulusunun temel 13 eyalet olarak kurulmuş ve giderek sayıları artmıştır. Ancak eyaletler federal hükümet karşısında yetkilerini ve özerkliklerini büyük bir titizlikle korumakta ve federal hükümetin yetkilerini kendi aleyhlerine genişletmesini sert biçimde karşı çıkmaktadırlar. Eyaletçi yaklaşımın savunumu Başkan Jefferson'un adı ile sürdürülmekte Cumhuriyetçi yaklaşımda federal – merkezi yönetimin hakimiyetini savunan Hamilton'un adı ile anılmaktadır. Avrupa Birliğini oluşturan ülkelerden Almanya federal bir yönetime ve geleneğe yani eyaletlerden oluşan bir federatif sisteme sahiptir. Aynı şekilde İsviçre kantonlardan oluşan bir federasyon yapısındadır. Fransa merkezî cumhuriyet geleneğine sahiptir. Ülkeler yönetim gelenekleri doğrultusunda desantralizasyon karşısında farklı davranışlar sergilemektedirler. Ancak Avrupa Birliği çatısı altında bir araya gelen üye ülkeler kendi bağımsızlıklarından ya da kimliklerinden, dillerinden tam anlamıyla vaz

geçmeleri zor görünen bir federe birlik yapısı oluşturmakta ve bu nitelikleriyle ABD'nin yapısını çağrıştırmaktadırlar.

Türkiye gelenek olarak merkeziyetçi bir devlet yapısına sahiptir. Bu gelenek Cumhurbaşkanlığı Forsundaki 16 yıldızla temsil edilen Türk devletleri ile de ifade edilmektedir. Ancak geçmişinde Türk merkezli imparatorluklar da kurmuştur. En yakını Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere bu imparatorluklar yine bir imparatorluk yönetim sistemi olarak da kabul edilebilecek Center – Periphery (Merkez ve Çevre), yani güçlü nispeten homojen bir çekirdeğin mesafeler uzayıp çevreyi birebir denetim güçleştikçe fedaratif de denebilecek bazı anlaşmalar, özerklikler, ortaklıklar, değişik gevşeklikte tabiyet, (sübsidiyarite), vergilendirme, bağıllık anlaşmaları şeklinde bir tampon - geçiş kuşağının oluşturulması ve böylece kontrolü şeklinde bir sistemle yönetilmişlerdir.

Geleneksel olarak ve bugünkü yapısıyla üniter bir devlet olan Türkiye'nin desantralizasyon kavramından belli rahatsızlıklar duyduğu açıktır. Ancak küreselliğin verimliliği, ticaret hacmini, ekonomik gelişmeyi arttırıcı olumlu yönlerini göz ardı etmek zordur. Bu ikilemin çıkış yollarından biri mevcut merkezi yapının ülkenin dinamizmine, büyüme azmine dar gelen kalıpları daha da kilitlemek yerine halka ve beklentilerine yakın, yerinden demokrasi kavramına ve merkez yerine yerinden yürütülmesi daha kolay ekonomik rasyonel olan hizmetleri, kararları yerel yönetimlere devretmesi üniter devletin temel özelliklerini ve yerel birimlerin tümünü aynı derecede ve düzeyde ilgilendiren konuları, hizmetleri ve kararları merkezden yürütmesi yapısına uygun olacaktır. Türkiye zaten bu nitelikteki Avrupa Konseyi'nin 15 Ekim 1985'te imzaya açtığı "Avrupa Yerel Yönetimler Özerklik Şartı" nı 1988'de imzalayıp kabul etmiştir. Ancak merkezi yönetimin bu görevi layıkıyla yürütebilmesi için yönetim yapısını geliştirmek, çeşitlendirmek, zenginleştirmek, bu dinamizme ve büyümeye tüm boyutlarıyla imkan ve uyum sağlayabilecek bir yapıya kavuşturmak gereklidir. Bu taktirde merkezin imkan yaratıcı, yol gösterici yapısını yerel bir bireysel dinamizmle, yaratıcılıkla birleştirerek hızlı büyümenin ekonomik ve sosyal gelişmenin, çağdaş bir dünya devleti olmanın yolu açılabilir.

3. KÜRESELLEŞME, İNSAN HAKLARI VE GÜVENLİK SORUNU

3.1. Genel

Küreselleşme, yaşadığımız dünyanın ekonomik, sosyolojik ve teknolojik dönüşümünü daha iyi anlayabilmemiz için geliştirilen kavramsal bir araç olduğu kadar yaşadığımız dünyanın olgusal bir tasviridir de. Ekonomik, teknolojik, sosyolojik ve siyasal boyutlarıyla son yıllarda iyice belirginleşen, etkileri her düzeyden iktisadi birimler, ulus-devletler, toplumlar ve bireyler tarafından hissedilen modern bir olgudur.

Küreselleşen bir yapıda dünyanın herhangi bir noktasında yaşanan olaylar, alınan kararlar ve girilen faaliyetler, dünyanın diğer yerlerindeki bireyler ve

toplumlar arasında önemli sonuçlara dönüşebiliyor; bu, ulus-devletleri aşan bir iletişim ve etkileşim çoğulluğunun varlığı demektir. Ülke sınırları hızla ‘fiziksel’ varlıklarını kaybederken insanlar, sermaye, kültür, moda, inanç, imaj ve hatta suç unsurları ulus devlet ötesi bir akışkanlık ve yaşam alanı kazanıyor.

Küreselleşmenin sebepleri ve doğası üzerine değişik açıklamalar getirmek mümkündür. Küreselleşme ‘zaman’ ve ‘mekan’ olgularının modern bir düşünce geleneği çerçevesinde yeniden örgütlendiği, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin yeni bir ‘hız’ kültürü üzerine oturtulduğu bir olgu olarak açıklanabiliyor. Aynı zamanda, ‘Kapitalist dünya ekonomisinin geliştirdiği ve dayattığı yeni bir üretim ve tüketim kültürü küreselleşmenin temel dinamikleri arasında sayılıyor. Teknolojinin ve özellikle iletişim teknolojisinin, ‘dönüştürücü’ niteliğiyle küreselleşmeyi oluşturan ve sürekli kılan temel dinamik olduğunu ileri sürenler de farklı bir açılım getiriyorlar.

Bütün farklı açıklamalara rağmen, sonuçları itibarıyla küreselleşmenin sosyal, siyasal ve iktisadi faaliyetlerde iç-dış, yerli-yabancı gibi ayrımları zorlaştıran, belki de anlamsızlaştıran bir dinamik olduğu söylenebilir. Bu bağlamda küreselleşmenin, hem doğası hem de sonuçları bakımından son yıllarda uluslar arası politikada ağırlığı giderek artan insan hakları olgusuna da yeni boyutlar eklediği bir gerçektir. Toplumsal, hatta bireysel olguların ve olayların ulusal sınırlar dışında diğer toplumlar ve bireyler üzerinde yankılar bulmasına imkan veren ‘küreselleşen dünya’ insan hakları sorunlarının da hızla ‘ulusal’ alandan ‘uluslar arası’ alana geçmesine neden olmaktadır.

3.2. İnsan Hakları ve Güvenlik Sorunu

İnsan hakları ihlallerine yönelik tepkilerin ve karşılımlerin sadece moral bir gerekçesi yoktur. İnsani-moral değerlerle temellendirilen insan hakları anlayışları son tahlilde, aslında toplumsal yaşamda çözümlenmesi gereken ‘reel’ bir soruna cevap getirme hedefi taşırlar. O da, bireyin ve grupların devletle ve birbirleriyle etkileşimlerinde toplumsal barışı mümkün kılacak bir hak ve özgürlükler ortak paydası yaratmaktır. İdealist, bu haliyle yaşanandan kopuk bir talepler dizini gibi görülen insan hakları, gerçekte, son derece pratik ve yaşamsal sorunların çözümünü öngören ‘pragmatik’ bir kavram, ‘çatışma önleyici’ bir mekanizmadır; yani, ulusal barış ve güvenliğin kurucu bir unsurudur.

İnsan hakları, bireyin ve grupların temel haklarını garanti altına alan bir kavram olmanın yanında, bunu yapmakla aynı zamanda bireylerin ve grupların ‘temel güvenlik endişelerini’ de gideren bir işlev taşır. İnsan hakları uygulamalarıyla vatandaşlarının güvenliğini tehlikeye düşüren devletler aslında kendi güvenliklerini ve uluslar arası barışı da tehlikeye atarlar. İdeolojik, etnik veya dinsel nedenlerle baskı ve tehdit altına alınan insanlar veya gruplar paradoksal olarak söz konusu ideolojik, etnik ve dinsel güvenlik arayışlarını zora sokan bir toplumsal olguya dönüşür.

İnsan haklarına bağlı siyasal rejimlerin varlığı sadece ulusal düzeyde bir değer ve anlam taşımaz. Günümüzün küresel ilişkiler ağında komşu ülkeler ve hatta uluslar arası toplum bir ülkede egemen olan rejimin niteliğinden, onun demokratik ve insan haklarına saygılı veya otokratik ve baskıcı olmasından etkilenir. Bu etkilenme bazen bölgesel ve hatta uluslar arası barışın tehdit edildiği gelişmelere dönüşebilir. Uluslar arası sistem ve dengelerin sınırlayıcı etkilerine rağmen ulusal rejimin niteliği ülkenin dış politika davranışlarını da belirli ölçülerde şekillendirir. Kendi halkına karşı baskıcı ve acımasız olan rejimlerin başka ülkelerin halklarına karşı adil ve barışçıl davranmaları beklenemez. Dolayısıyla, insan hakları sorununa duyarlılık sadece moral ve siyasal bir mesele değildir; barış ve güvenlik arayışlarının da bir gereğidir.

Son yıllarda insan hakları ihlallerini uluslar arası boyutlarda siyasal ve güvenlik sorunu olarak görme eğilimi güçlenmiştir. Devletler, giderek daha kapsamlı güvenlik kavramları geliştirmeye başlarken NATO da tehdit algılaması içinde 'istikrarsızlık' olgusunu giderek artan bir biçimde vurgulamaktadır. Siyasal rejimin türü ve devlet-toplum ilişkilerinin biçimi istikrar veya istikrarsızlık probleminin temelinde yatmaktadır. Soğuk Savaş sonrası yeni dünyada uluslar arası barış ve güvenlik ulusal barış ve istikrara çok daha fazla bağlıdır. Bunun gerçekleşmesi de devlet-toplum ilişkisinin ve toplum içi değişik dinsel, etnik ve çıkar temelli gerginliklerin uzlaşısı, katılım ve çoğulculuk ekseninde çözülmesinde yatar.

Küreselleşme ve karşılıklı bağımlılık olguları güvenlik sorunlarının da bu bağlamlarda ele alınmasını gerektirmektedir; çünkü, uluslar arası ve ulusal alanlar kendi başlarına anlamlarını kaybetmekte, iki alan arasında geçişkenlikler kaçınılmaz olmaktadır. İnsan hakları bu geçişkenliğin tipik bir örneğidir. Bu niteliğiyle de hem ulus devletlerin manevra alanlarını daraltmakta, hem de uluslar arası güçlerin müdahalelerine 'davetiye' çıkarmaktadır.

Varlık nedeni temelde vatandaşlarının 'güvenliği'ni sağlamak olan devlet, sistemli ve kapsamlı insan hakları ihlallerine kalkıştığında hem temel meşruiyet dayanağını kaybetmekte, hem de kendi 'varlığı'nı sorgular, yani 'güvenliksiz' kılmaktadır.

Soğuk Savaş sonrası yeni uluslar arası konjonktürde BM Güvenlik Konseyi, insan hakları ihlalleri ile uluslar arası barış ve güvenlik arasında bir ilişki kurma eğilimindedir. İnsan hakları ihlallerinin ulusal sınırlarda kalmadığı, bölgesel ve küresel tehditlere dönüşebilme potansiyeline sahip olduğu, özellikle, insan hakları ihlallerinin kitlesel göçlerle sonuçlandığı örneklerde dünya kamuoyu tarafından kabul edilmektedir. İnsan hakları ihlallerinin küresel etkilerini dikkate alan devletler ve uluslar arası kuruluşlar konuyu gündemlerine almaktadırlar. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, Avrupa Birliği, Avrupa Konseyi ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı demokrasi, insan hakları ve azınlık hakları gibi konulara olan ilgisini artırmıştır. Özellikle sığınmacı yaratan gerginlik ve çatışmalar uluslar arası toplumun tepkisine neden olmaktadır. İnsan hakları ihlallerini uluslar arası barış ve istikrar için

bir tehdit olarak görme eğiliminin güçlenmesi BM Güvenlik Konseyi'nin müdahalecilik eğilimini arttırmaktadır. Kuzey Irak, Somali, Haiti ve Ruanda müdahalelerini meşrulaştıran Güvenlik Konseyi kararlarına bu eğilimin yansımaları görmek mümkündür.

3.3. Küreselleşme ve Güvenliğe İlişkin Tespitler ve Öneriler

- Bugün dünyada iki boyutlu bir küreselleşmenin gerçekleşmekte olduğu bilinmektedir. Birincisi, *objelerin yaygınlaşması*; ikincisi ise, *değerlerin yaygınlaşması*dır. Artık, dünyanın çok büyük bir coğrafyasında, objeler aynılaştırılmıştır. Objeler (GSM teknolojisi, “www”, fast food yemekler, Coca-Cola vb.) dünyanın her yerinde bulunabilir, kullanılabilir ve geçerlidir. Ancak, küreselleşmek, yalnızca hamburger yemek, cola içmek, beyzbol kasketini ters takmak, cep telefonu taşımak, İngilizce konuşmak, Amerikan doları kullanmak, uydu antenden televizyon seyretmek, blucin giymek, internetde surf yapmak değildir. Değerlere (parlamentar demokrasi, insan hakları, çevre vb.) atfedilen önemin artması ise, aynı oranda ve aynı hızda yaygınlaşmamakta ya da yaygınlaşmamaktadır.

- Küreselleşme bir *olgudur*, bir *gerçektir*. Teslim olunması ya da kayıtsız kalınması mümkün olan bir durum söz konusu değildir. Küreselleşme taraf ya da muhalif olunması gereken bir kavram olarak algılanmamalıdır. Küreselleşmeciler ve anti-küreselleşmeciler biçiminde bir bölünme çok anlamlı değildir. *Pragmatizmi* esas alan bir politika izlemek, küreselleşme karşısında en *rasyonel* yaklaşım olacaktır. Bu bağlamda *gerçekçi politika*, Türkiye'nin, ulusal çıkarlarını her durumda maksimize edecek bir dış politika izlemeyi gerekli kılmaktadır.

- Yenisinin adı henüz konulmamış olsa bile, eskisinin, yani iki kutuplu sistemin sona erdiği bir gerçektir. Uluslar arası sistemin bu büyüklükte bir değişime uğramasının, sistemin aktörlerini de (devletler) önemli değişikliklere zorlaması doğal ve kaçınılmazdır. Bu bağlamda, yeni parametrelere sahip olan aktörlerin, yeni davranış kalıplarına sahip olmaları beklenmelidir. Türkiye'nin de bu değişimden etkilenmesi kaçınılmazdır. Nitekim tarihsel olarak bakıldığında, benzer örnekler de vardır. Birinci Dünya Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti, imparatorlukların sona erdiği bir dönemde, -laik- “ulus-devlet” olarak kurulmuş ve -istisnai bazı ittifak (pakt ve antant) denemelerine karşın- *izolasyonist / bağlantısız* denilebilecek bir dış politika stratejisi izlemiştir. Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle de, “demokrasi”ye geçmiş ve oluşan yeni uluslar arası sisteme (iki kutuplu sistem) dahil olarak, bu kez Batı ittifakı içinde yer almıştır. Türkiye, her iki süreçte de uluslar arası ortama “uyum” sağlamak için uluslar arası sisteme entegre olmayı amaçlamıştır. Aynı biçimde 2000'li yıllara girerken AB'ne aday ülke olarak kabul edilen Türkiye, daha önceki süreçlerde olduğu gibi AB müktesebatına uyum sağlamak için bir yandan yasal düzenlemeler yaparak uluslar arası sisteme entegre olurken, öte yandan yeni dünya düzeninde ulusal çıkarlarını maksimize etmeyi hedeflemiştir.

- Küreselleşme süreci bir taraftan ülkeleri güvenliklerini sağlamak için bölgesel örgütlenmelere itmiş, diğer taraftan da hidrostrateji, petrostrateji, ekostrateji ve jeostrateji gibi araçları/konuları ülkelerin dış politikalarında geçmiş zamanlardan daha çok öne çıkarmıştır. Ülkeler, güvenlik ihtiyaçlarını karşılamada, ulusal güçlerine vücut veren askeri güç dışındaki diğer bütün unsurlardan da daha çok yararlanma yoluna gitmeye başlamışlardır.

- Küreselleşmenin getirdiği önemli durumlardan biri de, devlet dışındaki uluslar arası aktörlerin ağırlığının belirginleşmesidir. Uluslar arası örgütler (hükümetler-arası, hükümetler-dışı), çok uluslu şirketler ve bireyler, henüz devletin yerini almamalarına karşın, uluslar arası ilişkilerde devletlerin muhatabı olabilmektedirler. Türkiye artık, dış politikasında ve dolayısıyla iç politikasının belirlenmesinde, bu aktörleri dikkate almak zorundadır.

- Türkiye'nin güvenlik kuşağının yaylarını Kafkasya, Ortadoğu ve Balkanlar'ın oluşturduğu ve Türkiye'nin, istese de istemese de kendisinin bu alanlarla ilişkilendirildiği artık daha açık ifade edilmektedir. Bu bağlamda, bazı iddiaların tersine, Türkiye'nin stratejik önemi azalmamıştır; ancak, denilebilir ki, bir "satış kayması" olmuştur. Türkiye'nin, "ilgi alanı" ya da dış politikasının odağı, artık -sadece- Avrupa değil, *Avrasya*'dır. Özellikle Hazar Bölgesi enerji kaynaklarını uluslar arası pazarlara taşıyabilecek yolları denetleyebilecek coğrafi konumu ile, Türkiye'nin güvenlik sorununa yeni boyutlar eklenmiş ve Türkiye'nin stratejik değeri artmıştır.

- *Jeostratejik* bir yaklaşım çerçevesinde, Türkiye, ulusal dinamiklerine dayanarak, bölgesel ittifaklarla ulusal güvenliğini pekiştirmek ve bunlardan aldığı güçle, dünya politikasına yön veren ülkeler arasında yer almak; uluslar arası politikanın / -yeni- uluslar arası sistemin bir *aktörü* olmak yönünde bir dış politika stratejisi izlemek zorundadır.

Türkiye'nin, ABD ile ilişkilerini *Stratejik Ortaklık*, Fransa, Azerbaycan, Gürcistan, Ukrayna, Romanya, Bulgaristan, Arnavutluk, Makedonya, İsrail ve Ürdün gibi ülkelerle ilişkilerini de *Stratejik İşbirliği* düzeyine çıkarması, kaçınılmaz bir gerekliliktir. Yine bu çerçevede, Türkiye'nin, Rusya ile olan ilişkilerini karşılıklı güven ve işbirliği içinde koruması; Kafkasya Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini geliştirmesi, buradaki gelişmeleri izlemesi ve Kafkas ülkelerinin Rusya ile olan sorunlarını uzlaştırıcı bir tutumla çözüme yardımcı olması zorunludur.

- Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türkiye'nin ikili ve çok taraflı askeri ilişkilerinde belirgin bir artış görülmektedir. NATO, BAB (Batı Avrupa Birliği) ve AGİT (Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı) gibi örgütlerle ilişkileri yoğunlaşmıştır. İç ve dış politikalarını bu çerçevede belirlemelidir.

- Soğuk Savaş sonrası dönemde oluşan çatışma ortamı, BM bağlamında "evrensel" ve NATO'yu ön plana çıkarır biçimde de "bölgesel" örgütlerin müdahalelerini zorunlu ve kaçınılmaz kılmıştır. Bu çerçevede, Türkiye de, üyesi

olduğu örgütlerin, kendisine getirdiği yükümlülükler doğrultusunda, ağırlıklı olarak askeri nitelikteki uluslar arası müdahale oluşumlarında yer almaktadır. Türkiye'nin, uluslar arası krizlere ve çatışmalara müdahale etme amaçlı uluslar arası işbirliğine gitmesi, Soğuk Savaş sonrası Türk dış politikasının göreceli yeni davranış kalıplarından biridir. Ayrıca, çok sayıda TSK mensubunun "uluslar arası gözlemci" statüsünde görev alması da, Soğuk Savaş sonrası dönemde, Türk dış politikasının sahip olduğu yeni yaklaşımlardan birini oluşturmaktadır.

Türkiye'nin, Kuzey Irak'tan Somali'ye, Filistin'den Kosova'ya kadar uzanan oldukça geniş bir coğrafyada, gerek BM, gerekse diğer uluslar arası örgütler (NATO vb.) bayrağı altında, hem uluslar arası üyeliklerin kendisine getirdiği yükümlülüklerin, hem de ulusal çıkarlarının gerektirdiği oluşum ve faaliyetlere katılımı, büyük bir olasılıkla, yakın gelecekte de sürecek gibi görünmektedir.

4. KÜRESELLEŞME VE İNSAN HAKLARI

4.1. Genel

Küreselleşmenin, hem dinamikleri hem de sonuçları bakımından son yıllarda uluslar arası politikada ağırlığı giderek artan insan hakları olgusuna yeni boyutlar eklediği bir gerçektir. Toplumsal, hatta bireysel olguların ve olayların ulusal sınırlar dışında diğer toplumlar ve bireyler üzerinde yankılar bulmasına imkan veren 'küreselleşen dünya' insan hakları sorunlarının da hızla 'ulusal' alandan 'uluslar arası' alana geçmesine neden olmaktadır.

Bir kavram ve olgu olarak küreselleşme, demokrasi ve insan hakları gibi değerleri bütün dünyaya 'iletin' bir işlev görmektedir. İletişim imkanlarının ve kanallarının denetlenemez olduğu küreselleşen dünyamızda, bireylerin ve halkın düşüncelerini 'kontrol' etmeye çalışan yönetimler etkinliklerini ve meşruiyetlerini kaybederler. Ayrıca bilgi toplumunun yarattığı iletişim çoğulluğu kitlelerin denetimini imkansız kılmış, özgürlük ve demokrasi küresel bir kimliğin temel referans noktaları olarak ortaya çıkmıştır.

4.2. İnsan Hakları

İnsan hakları ve demokrasi düşüncesi de küresel aktörler, dinamikler ve süreçlerle sıkı sıkıya ilintilidir. Küreselleşmenin etkilerinden birisi olarak, demokrasi ve insan hakları taleplerinden kaçınmak mümkün değildir. Bu talepler bir yandan ulusal düzeyde dile getirilirken, diğer yandan da küresel dinamikler tarafından da desteklenmektedir. İnsan hakları ve demokrasi taleplerine direnmeye çalışan ulusal yönetimlerin hem ulusal hem de küresel düzeylerde karşılaştıkları 'baskı'lara uzun süre karşı koymaları mümkün görünmemektedir. İnsan haklarına dayalı demokratik bir yönetim hem ulusal, hem de uluslar arası meşruiyetin bir temeli olarak kaçınılmaz önemdedir.

Ulusal sınırlar arasında akışkanlığı hızla artan iletişim ve etkileşim, insan hakları ihlallerinin uluslar ötesi sonuçlarının gerisinde yatan nedendir. Bu niteliğiyle insan haklarına dayalı bir ulusal siyaset uluslar arası barış ve güvenlik için bir ön şart olarak belirmektedir. Egemen bir devletin kendi vatandaşlarına, egemenlik haklarına dayanarak istediği biçimde muamelede bulunabileceği düşüncesi tarihe karışmıştır. İnsan haklarına saygı, devletlerin egemenlik hakkını hem ulusal, hem de uluslar arası düzeylerde sınırlayan ahlaki, siyasal ve hukuksal bir boyut kazanmıştır. Sonuçta insan hakları, devletin uluslar arası meşruiyetinin bir ölçütü haline gelmektedir.

İnsan hak ve özgürlüklerinin anayasal güvenceler altına alınması, bireyin siyasal otorite karşısında sahip olduğu alanın tescilidir ve devletin eylem alanının hak ve özgürlüklere ilişkin sınırını çizer. Özgürlüklerin tanınması, garantisi ve sağlanması devletin öncelikli görevidir. Temel hakların bireyler tarafından ihlalini önlemek ve bir “kamu düzeni” oluşturmak devletin görevidir. İnsan haklarının anayasal güvencelere bağlanması yetmez; uygulamada bu ilkeleri yerine getirecek bir yönetim anlayışı ve yönetimin uygulamalarını denetleyecek bir hukuk devletine gereksinim vardır. Bütün bunların yanında, insan hakları sorunlarını toplumsal alana taşıyacak siyasal mekanizmaların varlığı da önemli bir güvence oluşturur.

Mevcut küresel durum, iletişim ve etkileşim imkanları çerçevesinde bireyler, bir çok gelişmekte olan ülkede dahi temel haklarının giderek daha fazla bilincine varmakta, birinci sınıf bir haklar demeti ve bunları koruyacak demokratik ve hukuksal mekanizmalar talep etmektedirler.

Hükümet dışı uluslar arası örgütler, dernekler ve sivil toplum kuruluşları ulusal ve uluslar arası süreçleri harekete geçirecek güce küreselleşmenin yarattığı imkanların da katkısıyla sahip olmuşlardır. Hükümet-dışı insan hakları örgütleri küresel bağlantılardan da istifade ederek etkin bir iletişim ve işbirliği ağı kurmuştur. Bu ağ, yerel düzeyde ihlal edilen insan haklarını hemen küresel dinamiklerin, süreçlerin ve aktörlerin gündemine taşıyabilmekte, böylece hak ihlallerine kalkışan devletleri ulusal ve uluslar arası düzeylerde etkileyebilmektedir. Bu niteliğiyle uluslar arası insan hakları örgütleri ‘yerel’i ‘küresel’e eklemlen bir işlev görmekte, küresel bir insan hakları hareketinin kurumsal ve iletişimsel öncülüğünü yürütmektedir.

Uluslar arası insan hakları örgütlerinin ‘taban’la, yani hak ihlallerine maruz kalan kitlelerle yakın teması bunlara hem meşruiyet kazandırmakta, hem de elde ettikleri ‘bilgi’ ile uluslar arası düzlemlerde uzmanlıklarına başvuru alan saygın kuruluşlar olarak nitelenmektedirler. Ulusal kuruluşların ve uluslar arası örgütlerin gereksinim duydukları ‘bilgi’yi toplayan ve yayan uzman insan hakları kuruluşları karar alma süreçlerini de bu biçimde etkileyebilmektedir. Ayrıca, uluslar arası alanda devletlerin tek etkin aktör olmaktan çıktığı yeni dönemde uluslar arası insan hakları örgütleri çoğul-küresel aktörler dünyasında spesifik bir sorun alanında (insan hakları) giderek daha dikkate değer bir prestij ve etkinlik kazanmaktadır. Bu prestij ve etkinlik hem devletleri etkilemek biçimine dönüşüyor, hem de devlet dışı sivil-

küresel alanda varlıklarını meşrulaştırıyor. Bu tespit, Türkiye’de faaliyet gösteren sivil toplum örgütleri için de geçerlidir. Bu durumda sivil toplum örgütlerinin ekonomik, toplumsal ve siyasal kalkınmanın hem bir göstergesi hem de bu süreci hızlandıran bir itici gücü olduğunu dikkate alınarak sosyal politikalar oluşturulmalıdır.

İnsan hakları ihlallerine yönelik tepkilerin ve karşılımlerin sadece moral bir gerekçesi yoktur. İnsani-moral değerlerle temellendirilen insan hakları anlayışları son tahlilde, aslında toplumsal yaşamda çözümlenmesi gereken ‘reel’ bir soruna cevap getirme hedefi taşırlar. O da, bireyin ve grupların devletle ve birbirleriyle etkileşimlerinde toplumsal barışı mümkün kılacak bir hak ve özgürlükler ortak paydası yaratmaktır. İdealist, bu haliyle yaşanandan kopuk bir talepler dizini gibi görülen insan hakları, gerçekte, son derece pratik ve yaşamsal sorunların çözümünü öngören ‘pragmatik’ bir kavram, ‘çatışma önleyici’ bir mekanizmadır; yani, ulusal barış ve güvenliğin kurucu bir unsurudur.

İnsan hakları, bireyin ve grupların temel haklarını garanti altına alan bir kavram olmanın yanında, bunu yapmakla aynı zamanda bireylerin ve grupların ‘temel güvenlik endişelerini’ de gideren bir işlev taşır. İnsan hakları uygulamalarıyla vatandaşlarının güvenliğini tehlikeye düşüren devletler aslında kendi güvenliklerini ve uluslar arası barışı da tehlikeye atarlar. İdeolojik, etnik veya dinsel nedenlerle baskı ve tehdit altına alınan insanlar veya gruplar paradoksal olarak söz konusu ideolojik, etnik ve dinsel güvenlik arayışlarını zora sokan bir toplumsal olguya dönüşür.

İnsan haklarına bağlı siyasal rejimlerin varlığı sadece ulusal düzeyde bir değer ve anlam taşımaz. Günümüzün küresel ilişkiler ağında komşu ülkeler ve hatta uluslar arası toplum bir ülkede egemen olan rejimin niteliğinden, onun demokratik ve insan haklarına saygılı veya otokratik ve baskıcı olmasından etkilenir. Bu etkilenme bazen bölgesel ve hatta uluslar arası barışın tehdit edildiği gelişmelere dönüşebilir. Uluslar arası sistem ve dengelerin sınırlayıcı etkilerine rağmen, ulusal rejimin niteliği ülkenin dış politika davranışlarını da belirli ölçülerde şekillendirir. Kendi halkına karşı baskıcı ve acımasız olan rejimlerin başka ülkelerin halklarına karşı adil ve barışçıl davranmaları beklenemez. Dolayısıyla, insan hakları sorununa duyarlılık sadece moral ve siyasal bir mesele değildir; barış ve güvenlik arayışlarının da bir gereğidir.

Soğuk savaşın sona ermesiyle ulusal hükümetlerin, küresel bir ekonomide sadece egemenlikleri sınırlanmıyor, aynı zamanda –egemenliğin özünde yer alan siyasal, toplumsal ve güvenlik rollerini de içeren bir şekilde- güçleri de iş dünyası, uluslar arası örgütler ve hükümet-dışı örgütlerle paylaşılıyor. Bir yandan egemenliğin devredilebildiği, parçalanabildiği ve paylaşılabilirdiği gözlemlenirken, öte yandan ulusal yönetimler terör, örgütlü suçlar, çevre kirliliği, kara para aklama gibi küresel problemler karşısında işbirliğine yönelmişlerdir. Çevre sorunları, teknolojik gelişmeler, iletişim ağları vs. insanlığın bazı sorunlarına ancak küresel çözümler

getirilebileceği konusunda daha duyarlı bir kamuoyu yaratmakta ve bu durum klasik egemenlik anlayışını da etkilemektedir.

Küreselleşme ülkelerdeki sosyal ve siyasal istikrarı bozmadığı sürece gelişebilecektir. Oysa küreselleşme hükümetler için, hükümetlerin merkezi fonksiyonlarından biri olan ve sosyal dayanışma ve siyasal desteği devamlı kılan sosyal güvenliği fazlasıyla zorlaştırmaktadır. Küreselleşme ile riskin sosyalleştirilmesi yönündeki baskı arasındaki gerilimin nasıl aşılabacağı esas sorunu oluşturmaktadır. Bu gerilim, yaratıcı bir şekilde ve ustaca giderilemezse, açık pazarlar lehine olan toplumsal destek en sonunda korumacılığa doğru kayacaktır.

Küreselleşmeye rağmen devletin değişimi koordine etmekteki rolünün önemini hala koruduğu söylenebilir. Ulusal ekonomide devlet kanun koyucu ve uygulayıcısı olarak fonksiyonunu korumaktadır. Bu fonksiyon küreselleşme tarafından zayıflatılmamış, aksine kuvvetlendirilmiştir. Devlet bir ölçüde sermaye sahibi olarak geri çekilmişse de, sermaye ilişkilerinin düzenleyici rolüne devam etmektedir. Küreselleşme nedeniyle çeşitli açılardan zor durumda kalacak toplumsal kesimler nedeniyle ortaya çıkacak problemlerin çözülmesi de hala devletin sorumluluğunda bulunmaktadır. Ulus-devlet, bölgesel ve küresel kurumlar ve pazar lehine egemenlik haklarından bazılarını kaybetmiş olabilir, ancak ulusal rekabeti desteklemek için yeni roller de üstlenmiştir. Devletin 'stratejik' tercihlerle, daralan sektörlerden genişleyen sektörlerle doğru yapısal değişim, teknolojik yenilik ve bilgi yayılması, yeni endüstrilerin, ürünlerin ve işlemlerin yaratılması gibi ulusal uyum stratejileri izlemesi, organize ekonomik gruplarla endüstriyel ekonomiyi dönüştürmesi veya ileriye götürmesi uluslar arası rekabet açısından da önemli bir avantaj haline gelmiştir.

Giderek artan bir şekilde küresel olan bir ortamda devletin egemenlik alanı daralmakla birlikte, yeni koşullara adapte olabilme yeteneğiyle devletler küreselleşmenin aktörleri de olmaktadır. Uyum yeteneği gösteren devletler küreselleşmenin mağdurları değil, itici güçdürler. Devletin tüm alanlarda gücünü kaybettiği bir küreselleşme modeli, küreselleşmeyi destekleyen güçlerin yetersizlikleri ve küreselleşmeyi sınırlayabilen güçlerin etkisiyle başarısız olabilir. Küreselleşmenin pozitif kazanımlarla ileriye gitmesi, devletlerin küreselleşmenin önündeki engelleri ortadan kaldırmasına bağlıdır. Türkiye Cumhuriyeti devletinin de küreselleşme sürecine bir aktör olarak katılımına imkan verecek bir sosyal/siyasal planlama anlayışı geliştirilmelidir

Küreselleşme, insan hakları ve egemenlik tartışmaları ışığında, sosyal ve siyasal kalkınmanın hem bir göstergesi hem de bir aracı olan insan hakları üzerinde şu tespitler ve öneriler yapılabilir.

4.3. İnsan Haklarına İlişkin Tespit ve Öneriler

İnsan hakları, son yıllarda, diğer bir çok gelişmiş ve gelişmekte olan ülkede olduğu gibi, Türkiye'nin hem iç politikasında hem de dış ilişkilerinde sıkça gündeme gelen temel sorunlardan birisidir. Zaman zaman 'demokratikleşme ve insan hakları' reform paketleriyle Türkiye'nin bu alandaki sorunlarını gidermeye yönelik girişimler olmaktadır. Ancak bazı olumlu mevzuat düzenlemelerine ve siyasal irade beyanlarına rağmen, hala insan hakları ihlallerinin bir sorun alanı oluşturmaya devam ettiği kuşkusuzdur. Bunun, mevzuata ilişkin kaynakları yanında, Türkiye'nin sosyo-kültürel yapısının bu taleplere ilişkin tutumu Türkiye'de insan hakları politikalarına ve uygulamalarına yansımaktadır.

Öncelikle, insan haklarının farklı bireyler, toplumsal ve siyasal kesimler tarafından algılanma biçiminin insan hakları ihlalleriyle sıkı bir bağlantısı vardır. Yapılması gereken bir kavram ve değer olarak insan haklarını Türkiye özelinde '*normalleştirmek*', siyasetin uçlarından merkezine çekmektir.

İnsan haklarının salt marjinal veya ideolojik grupların bir söylemi olmadığını, fakat, herhangi bir 'siyasal toplum'un olmazsa olmaz koşulu olduğunu eğitim ve kitle iletişim kanallarıyla vurgulamak gerekir. İnsan hakları, istikrarsızlık yaratan 'marjinal' talepler değil; aksine, bireylerin ve toplumsal grupların bir arada yaşama iradesini birleştirerek genel bir uzlaşma ve iç barış yaratan küresel bir 'üst' değerdir. Bu çerçevede aşağıdaki hususların dikkate alınması gerektiği düşünülmektedir:

- İnsan hakları konusunun Türkiye'nin *sosyal ve siyasal kalkınmasının* önemli bir unsuru olduğu dikkate alınmalıdır. Bu niteliğiyle insan hakları anlayışının geliştirilmesi ve uygulamasının iyileştirilmesi konuları 'kalkınma planları'na eklenmelidir.
- İnsan haklarının tam anlamıyla gerçekleştirilmesi talepleri kamu düzenine veya devletin birlik ve güvenliğine yönelik bir tehdit olarak değerlendirilmemelidir. Bu konuda aydınlatıcı bir eğitim anlayışı ve uygulaması geliştirilmelidir.
- Bir kavram ve talep olarak insan haklarının '*normalleştirilmesi*' ve '*de-politizasyonu*' gerekmektedir; insan hakları siyasal kavgaların söylemsel bir aracı değil, üzerinde siyasetin de yürütüleceği 'medeni' bir toplumun temel taşı yapılmalıdır. Sadece toplumsal barışın ve uzlaşmanın değil, aynı zamanda ulusal bütünlüğün de temelini insan hak ve özgürlüklerine dayanan bir siyasal model olduğunun unutulmaması gerekmektedir.
- İnsan haklarını sağlıklı bir devlet/toplum, toplum/birey ilişkisi isteyen bütün vatandaşların ortak bir talebi olarak görmek gerekir. Türkiye'de şekillenen ulusal kamuoyu ve AB'de 'aday ülke' statüsünün verilmesinin sağladığı

dinamiklerden de istifade ederek insan hakları sorununun hukuksal, idari ve toplumsal kaynakları üzerine süratle gidilebilir.

- İnsan hakları sorunlarının *uluslar arası bir boyut kazandığı unutulmamalıdır*; sorun, ulusal nitelikleri yanında dış ilişkilerde de sınırlayıcı/engelleyici bir konu haline gelmiştir. *İnsan hakları sorununun Türkiye için bir tür 'imaj bozulması'na yol açtığı ve son yıllarda da artan biçimde Türkiye'nin özellikle Batı ile ilişkilerinde krizlere neden olduğu dikkate alınmalıdır.*

- Sivil toplum kuruluşlarının güçlenmesi insan hakları ihlallerinin sivil denetim mekanizmalarından biri olarak son derece önemlidir. İnsan haklarının değişik alanlarında Türkiye'de faaliyet gösteren bir çok kuruluş 'dernekler yasası' kapsamındadır. Dernekler Yasası'nın derneklerin kurulmasını caydırıcı, kurulmuşsa faaliyetlerini olabildiğince daraltıcı ve kontrol edici bir mantık üzerine bina edilmesi, Türkiye'deki sivil toplum örgütlerinin (STÖ=NGO) girişim alanlarını daraltmaktadır. *STÖ'leri bir yandan küresel siyasetin yeni ve çok önemli aktörleri olarak ortaya çıkarken, öte yandan Türk STÖ'lerinin Dernekler Yasası çerçevesinde faaliyet göstermesi oldukça zordur.* Türk STÖ'lerinin uluslar arası örgütler ve STÖ'leriyle işbirliğini kolaylaştıracak bir mevzuat düzenlemesinin yapılması gereklidir.

- Türkiye'nin insan hakları standartlarının geliştirilmesinde *eğitimin orta ve uzun dönemde belirleyici etkisi yadsınmamalıdır.* Resmi eğitim kurumlarında öğrencilere insan hakları duyarlılığı kazandırılmalıdır. Devlet memurlarının ve özellikle emniyet birimlerinin eğitimi, uygulama alanında ihlallerin ortadan kaldırılması için özel bir önem taşımaktadır. İnsan hakları bilincinin yerleşmesi ve yükseltilmesi yönünde faaliyetlere öncelik verilmelidir. Bu amaçla, insan hakları eğitimi yaygınlaştırılmalı, hak ve hürriyetler normatif alandan pratiğe aktarılmalı ve gerekli anayasal ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

- Bu bilincin oluşmasına katkıda bulunacak eğitim faaliyetleri resmi ve sivil kesimler tarafından düzenlenmelidir. İnsan hakları duyarlılığının oluşmasında *sivil toplum örgütlerinin yapıcı işlevi teşvik edilmeli*, toplumsal kesimlerle yakın bağlantı içinde olan bu 'sivil' grupların insan haklarına ilişkin çabalarının koordinasyonu sağlanmalıdır.

5. KÜRESELLEŞME VE HUKUK

5.1. Genel

İnsan hakları, doğrudan insan onuruna bağlı haklar oldukları için evrenseldir ve nihai amacı da herkes için adaleti temin etmektir. Bu yüzden, bu temel amacı gerçekleştirmek için gerekli normların düzenlenmesinden oluşan hukuk ve hukukun temel ilkeleri de evrenseldir. Artık çağdaş dünya, yasa ile hukuk ayrımını

tartışmayı geride bırakmış ve anayasa ve yasaların hatta devletlerin meşruluklarını, demokratik prosedürlerin tamamlanması yoluyla çıkarılmış olmalarına değil, evrensel hukuk ilkelerine ve insan hakları standartlarına uygunluklarında aramaktadır.

İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi başta olmak üzere pek çok uluslar arası insan hakları belgesini onaylamış, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı'nın bir üyesi ve Avrupa Birliği'nin de bir aday ülkesi olarak Türkiye'nin, modern ve çağdaş dünyanın temel siyasi ve hukuki kavramlarını tam anlamıyla yaşama geçirmesi gereklidir.

5.2. Anayasa İle İlgili Olarak

5.2.1.Egemenlik

Türkiye Cumhuriyetinin bir uluslar arası örgüte üye olması durumunda, ülke menfaatleri, örgütün amacı ve üye devletlerin bu amaca uygun olarak ulusal yetkilerini sınırlandırdığı alanlarda ve ölçülerde Türkiye Cumhuriyeti de benzer sınırlandırmalarda bulunabilir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 6. maddesine göre “egemenlik kayıtsız şartsız milletindir”. “Türk milleti, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organları eliyle kullanır” hükmünü taşımaktadır. Anayasanın bu hükmü karşısında uluslar arası kuruluşların kararları ile ilgili olarak egemenliğin kullanımı bakımından anayasal sorunlar çıkabilecektir; bu tartışmaların önlenmesi için Anayasanın 6. maddesinin ilaveler yapılarak değiştirilmesi gerekir. Anayasanın mevcut düzenlemesi klasik egemenlik anlayışını ifade etmektedir. Oysa günümüzde klasik anlamdaki anlayış geçerliliğini yitirmiş ve artık egemenliğin bölünmez, parçalanmaz ve devredilemez nitelikteki en üst otoriteyi oluşturma özelliği farklı bir biçime bürünmüştür. Mukayeseli Hukukta ve uluslar arası örgütlere ilişkin düzenlemeler bu yöndedir. Bu öneri ile Türk Anayasasının küreselleşmenin gereği olarak yeni egemenlik görüşüne uygun hale getirilmesi amaçlanmaktadır.

5.2.2. Karşılıklılık

Uluslar arası anlaşmaların, insan haklarına ilişkin alanların dışında kalanlarının uygulanması karşılıklılık ilkesine bağlanır.

Uluslar arası anlaşmaların karşılıklılık ilkesine bağlı olması normal ve anlaşma kavramının ruhunun gereğidir. Buna karşılık insanlığın ulaştırdığı üstün evrensel bir değer olan “insan hakları” iç hukukun da asli konusu olduğundan karşılıklılık ilkesine tabi tutularak uygulamanın şarta bağlanması “insan hakları” kavramı ile bağdaşmaz. Bu yüzden “uluslar arası anlaşmaların karşılıklılık ilkesine bağlanması ilkesinin dışına çıkılarak insan hakları konusunun mutlak riayeti gerektiren bir konu olarak anlaşılması gereği vardır.

5.2.3. Temel Hak ve Hürriyetler

Temel hak ve hürriyetler kanunla sınırlandırılabilir. Kanunla sınırlandırma, hiçbir şekilde temel hak ve hürriyetin kullanılmasını imkansız kılacak şekilde yapılamaz veya kullanılması çok güç şartlara bağlanamaz. Sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz. Aynı biçimde temel hak ve hürriyetler hiçbir şekilde demokratik usullerden yararlanılarak demokrasiyi yok etme biçiminde kullanılamaz. Bu anlayış doğrultusunda temel hak ve hürriyetleri düzenleyen anayasa ve kanun maddeleri yeniden gözden geçirilmeli ve AB'ye üyeliğin de bir gereği olan Kopenhag Kriterleriyle uyumlu hale getirilmelidir.

5.2.4. Siyasi Partilerin Kapatılmasının Sınırlanması

Siyasi partilerin kapatılma sebeplerinin demokratik ilkeler çerçevesinde düzenlenip daraltılarak ve açık seçik bir biçimde belirtilmesi gerekir.

Siyasi parti kapatılması olgusu demokratik ülke uygulamalarında çok az başvurulan bir yöntemdir. Buna karşılık Türkiye uygulamasına bakıldığında sıkça başvurulan bir usul olduğu görülmektedir. Siyasi partilerin kapatılması bir yönüyle de cezai nitelik taşıdığından kapatma sebeplerinin açık bir şekilde ifade edilmesi zorunluluğu vardır. Siyasi partilerin kapatılma sebepleri, demokratik ve laik anayasal düzeni, terör ve şiddeti araç olarak kullanıp yıkma ve değiştirme eylemleri, devletin üniter yapısını, ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünü bozucu ilkelere tüzük ve programlarında açıkça yer vermeleri ile sınırlandırılmalıdır.

5.3. İdare

5.3.1. İdare Teşkilatının Yeniden Düzenlenmesi

Merkezi idare, mahalli idare, hizmet yönünden yerinden yönetim ve bağımsız idare otoritelerinin devlet idaresi içinde ahenkli bir çalışma düzenine kavuşturulması için yeniden ele alınması gerekir.

İdari yapıda bütünlük kamu hizmetlerinde etkinlik bakımından gereklidir. Merkezi idarenin dışında ayrı idare teşkilatlarının kurulması bu bütünlüğün ihlali anlamına gelmez. Diğer taraftan devlet idaresinin ayrı teşkilatlar tarafından yerine getirilmesi temel politikaların dışına çıkma anlayışını da ortaya çıkarmaz.

5.3.2. Mahalli idareler

Mahalli idareler ve hizmet yönünden yerinden yönetim kuruluşlarının yetki ve gelirlerinin artırılması için çaba harcanmalıdır. Ancak yetki artırılması devlet kuruluşları arasında koordinasyonu bozucu ve genel politikaları sınırlayıcı şekilde algılanmamalıdır.

Türkiye'de bürokrasinin işleyişindeki yavaşlık, etkinlik ve verimliliğin düşük oluşu göz önüne alındığında, ihtiyaç ve hizmetlerin belirlenmesinin, planlanmasının, yerine getirilmesinin mahalli idarelere bırakılması zorunluluğunu doğurmaktadır. Merkezi idarenin yürüttüğü sağlık, eğitim, trafik gibi hizmetlerin mahalli idarelere bırakılması küreselleşmenin mantığının bir gereğidir. Mahalli idarelerin bu şekilde genişletilecek olan fonksiyonunu yerine getirmek için mali kaynaklarının artırılması gerekmektedir. Diğer taraftan bölgeler arası dengesizliği giderecek tedbirlerin de merkezi idare tarafından alınması bir zorunluluktur.

5.3.3. İdarenin Kararlarının Yerindeliğinin Etkinleştirilmesi

İdarenin kararlarında yerindeliğin sağlanması için her idari kuruluşun kendi bünyesinde yerindelik denetimini yapacak organları oluşturması, mevcut organların görev yetki ve sorumluluk açısından etkinleştirilmesi gerekir.

Karar mekanizmalarının karar alma sürecinde kamu hizmetlerinin gereklerine uygun biçimde karar verebilmesi, objektif veri ve bilgi akışının sağlanabilmesi için gerekli organların kurulması gerekir. Mevcutların da bu anlamda fonksiyonel hale getirilmesi gerekir.

5.3.4. İdarenin Şeffaflaşması

İdarenin işlemlerinde şeffaflaşmasının sağlanması ve idarenin karar alma aşamasında ilgili bireylerin de katılımının sağlanması gerekir.

İdarenin varlık sebebi kamu yararını sağlamak için kamu hizmetlerini gerçekleştirmektir. Bu amaçla idare üstün yetki ve ayrıcalıklarla donatılmıştır. Bu durum devletin egemenlik yetkisinin idare hukukuna yansımaları ifade eder. Hukuk devleti ve hukukun üstünlüğünü benimsemiş olan sistemlerde devlet organlarının bütün işlemlerinin hukuka uygun icra edilmesinin yanında; işlemlerinde saydamlığın olması zorunluluğu da bulunmaktadır. Bu ilkeye uygun olarak idarenin faaliyetlerinde şeffaflığın sağlanması gerekir. Bu hususun gerçekleşmesi bu anlamdaki mukayeseli hukuktaki gelişmelere ve uluslar arası uygulamalara da uygun düşecektir. Bu amaçla idarenin işlem tesis etmesi esnasında, mümkün olduğu ölçüde işlemlerin gerekçelerinin işlemde göstermesi gerekir. İdari işlemlerin gerekçelendirilmesi ilkesi, bu anlamda idareye karar alırken daha iyi düşünüp hizmetin gereklerini daha iyi değerlendirmesine de yardımcı olacaktır. Diğer yandan, işlemin ilgisinin işlemleri değerlendirmesini ve bu anlamda işleme karşı dava açılmasından önce işlemin hukuka uygunluğunun değerlendirilmesini sağlayacak ve idari yargının görev yükünün bir ölçüde azalacaktır. İdarenin karar alırken kararına esas tuttuğu bilgi ve belgeler kendisinin elinin altında olduğu bilinmektedir. Bu bilgi ve belgelerin her zaman gerçek durumu bütün vecheleriyle yansıtması mümkün olmayabilir. Dolayısıyla ilgililerin kendileriyle ilgili idarenin elinde bulunan bilgi ve belgelere ulaşabilmesini sağlayacak yasal düzenlemelerin yapılması gerekir.

5.4.Yargı ve Teşkilatı

5.4.1. Fiziki İmkanlar ve Hizmet İçi Eğitim

Yargının fiziki imkanlarının geliştirilmesi, kaliteli personel ihtiyacının giderilmesi, Yargı personelinin küreselleşmenin gereği olan gelişmeleri yakından takip edebilmesi için hizmet içi eğitim programlarının düzenlenmesi kaçınılmazdır.

Küreselleşme ile uluslar arası ilişkiler, devletten devlete ve fertten ferde yoğunluk olgusu olarak da karşımıza çıkacaktır. Bu ilişkilerin iktisadi, kültürel, sonuçlarının yanında daha da önemli olarak hukuki sonuçlar doğacaktır. Buna hazırlık olarak meslek içi eğitim, yerinde görüp inceleme programlarının yapılması ve yabancı dil bilen elemanların yargıda istihdam edilmesi yerinde olacaktır.

5.4.2.Yargı Denetimi

İdari nitelikteki bütün kararların yargı denetimine tabi tutulması hukuk devleti ilkesinin bir gereğidir.

Dolayısıyla bu ilkeye aykırı nitelikte Anayasada ve sair mevzuatta yer alan düzenlemelerin kaldırılması gerekir. Yeni düzenlemenin “İdarenin her türlü eylem ve işlemlerine karşı yargı yolu açıktır” şeklinde olması yerinde olacaktır.

5.4.3. Kişisel Sorumluluk

Yargı kararlarını kasti olarak yerine getirmeyen kamu görevlilerinin ilk derecede hukuki ve cezai sorumluluklarının Anayasa’da yer alması; Devletin uluslar arası hukuk uygulamalarından doğan tazminat sorumluluğuna sebebiyet veren ilgiliye rücu hakkı Anayasa’nın 129. maddesine eklenmesi yerinde olacaktır.

Böylelikle idari ajanın hukuka uygun davranması ve insan hakları ihlallerinin büyük ölçüde önüne geçilmesi sağlanmış olur.

5.4.4. Yargı Kolu Farklılıkları ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri

Adli ve idari yargıdaki askeri-sivil ayırımının kaldırılması gerekmektedir. Ayrıca, Devlet Güvenlik Mahkemelerinin görev alanı sadece devletin güvenliğine ilişkin örgütlü suçlarla sınırlı hale getirilmelidir.

5.4.5. Masuniyetin Sağlanması

Yargılama öncesi ve yargılama sırasında bilhassa basın önünde teşhir anlamını kazanacak davranışların önlenmesi, teşhirin bir ceza gibi uygulanmasının önüne geçilmesi gerekir.

Suçun cezası kanunlarda açık seçik belirtilmiştir. Hiç bir ceza hükmü teşhir niteliğinde değildir ve olamaz. Yargılamanın aleni oluşu, televizyon kameraları önünde naklen yayın, gazete ve dergi için kare kare fotoğraf çekimi anlamında değildir. Bu tür uygulamaların önüne geçilmesi hem yargılamanın emniyeti; hem hakimlerin tarafsızlığının korunması, hem de teşhir cezası gibi bir anlam kazanmasını önleyecektir.

5.4.6. Tahkim

Merkezi idarenin, mahalli idarelerin ve hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşlarının yapacağı kamu hizmeti imtiyaz sözleşmelerindeki tahkime ilişkin düzenlemeler üzerinde yoğunluğu azaltılmış, şekil ve şartlarının sınırları iyice belirlenmiş bir denetim yetkisinin varlığı gereklidir.

Kamu hizmetine ilişkin sözleşmelerin bu anlamda en fazla görülen uygulamaya uygun olarak, parlamentonun ve niteliğine göre de mahalli idarelerin veya hizmet bakımından yerinden yönetim kuruluşlarının seçilmiş karar organlarının onayına sunulması gerekir.

5.5.Genel Konular

5.5.1. Tüketicilerin Korunması

Tüketicilerin korunması konusunda tüketici kuruluşlarına tüketici yerine dava açma imkanının sağlanmalıdır.

Zayıf durumda olanların ve tüketicilerin korunması için rekabeti önleyici her türlü oluşum ve anlaşmalar önlenmelidir.

Tüketiciler fert olarak haklarını, takip zorluğu, küçük miktarlar, işlerinin yoğunluğu gibi sebeplerle takip etmeyebilirler. Halbuki küçük miktarlar aslında büyük kitlenin parçalarıdır. Tüketici yerine dava ve takip yapabilecek tüketici kuruluşları oluşturulması, burada biriken fonların tüketici eğitime ve takip masraflarına harcanması gerekir.

5.5.2. İnsanların Yanılmadan Korunması

Gerçeği öğrenmek ve doğru bilgilenmek insanların hakkıdır. Bunu engelleyecek kasti davranışların önüne geçilmesi ve basın hürriyeti gibi haber ve bilgi edinme hakkının her türlü ihlallere karşı korunması için gereken düzenlemeler yapılmalıdır.

Kamuoyu araştırmaları yapan kişi ve kuruluşlar yanlış bilgilerle insanları formatlayarak kişiliğin serbest gelişimini önlemektedirler. İnsanların serbestçe siyasi, kültürel, dini düşünce ve kanaate sahip olması, sahip olduğu bilgilerle mümkün olur.

Basın yayın araçları, yalın gerçeklerin saklanması, saptırılması, yokluğun varlık gibi sunulması ile herkesin sahip olduğu en yüce hakkı olan kendi manevi şahsiyetini koruma ve geliştirmesinin önüne bir engel olarak kullanılabilir. Meselenin bu özü itibari ile "beğenmeyen okumasın, beğenmeyen seyretmesin" anlayışı ile yaklaşılacağı, toplum hayatında asıl olanın itimatsızlık olmayıp itimat olması dolayısıyla duyulan itimadın korunması, itimadı bozanlara karşı da tedbir alınması gerekir. Ancak burada doğru ve yanlış gibi subjektif kanaat ve hükümlerle de konuya bakılmaması gerekir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SOSYAL VE KÜLTÜREL KÜRESELLEŞME

1.ÖNSÖZ

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Devlet Planlama Teşkilatı'nın temel görevinin, dünya koşullarında, ekonomik, sosyal, kültürel, teknolojik, bilimsel, siyasal değişmelerin ortaya çıkardığı fırsatları ve riskleri; takip eden ve tanımlayan, ulusal sınırlar içinde özel ve tüzel kişilere, kuruluşlara, yatırımcılara ve hükümetlere ışık tutan ve yol gösteren bir kuruluş olarak çalışmasını sağlayacak saptamalar, politika önerileri yapmalıdır. Plan çalışmaları çerçevesinde kurulan Küreselleşme ÖİK'nın Sosyal ve Kültürel Etkileri Alt Komisyonu Raporunda, çalışma hayatının düzenlenmesi, eğitim, kitle iletişiminin küreselleşmedeki rolü, bilim ve teknoloji, çevre, kültürel etkileşim ve çok kültürlülük, küreselleşme boyutuyla bölgesel politikalar ve halk sağlığı alanında küreselleşme sürecine referansta bulunarak tesbit edilmiş görüş ve öneriler sunulmaktadır.

2. ÇALIŞMA HAYATININ DÜZENLENMESİ

Küreselleşme olgusu, firmalar, endüstriler ve ülkeler için rekabet gücünü ön plana çıkartmış bulunmaktadır. Rekabet gücüyle, çalışma hayatı ve endüstri ilişkileri arasında çok yakın ilişki ve etkileşim bulunduğu ortadadır. Çalışma barışı, iş hayatında ve yasalarında esneklik ve verimliliğe dayalı ücret politikaları rekabet gücünü arttıran; iş uyuşmazlıkları, çeşitli işgücü piyasası katılıkları, ücret-verimlilik bağlantısızlığı ise rekabet gücünü azaltan etkenler olarak sayılmaktadır. Küreselleşmenin sosyal taraflar arasında çok sıkı bir diyalog ve işbirliği gerektirdiği, dünyadaki pek çok ülkede iyice anlaşılmış durumdadır. Bu doğrultuda alınan tedbirler ve yapılan düzenlemeler artık modern çalışma hayatını karakterize eder hale gelmiştir. Böyle bir dünyada grevler, lokavtlar, iş bırakmalar ya da yavaşlatmalar gibi endüstriyel hadiselerin giderek tarihe karışmasına şaşmamak gerekir.

Yine küreselleşme olgusuyla ortaya çıkan yoğun uluslar arası rekabet ortamında ve aşağıda değinilecek işsizlik sorununun etkisiyle, sendikacılık gerilemeye yüz tutmuş ve birçok ülkede sendikalı işçi sayısında dikkate değer gerilemeler kaydedilmiştir. Bu olgudan, işveren sendikacılığının da etkilenmesi kaçınılmazdır. İşçiler ve işverenler olarak sosyal tarafların bu trendi çok yakın bir takibe alarak, tersine çevrilmesi için gerekli koşulları belirlemesi ve devletle birlikte uygun şartların yeniden yaratılmasına çalışması hayati önem taşımaktadır.

Günümüzde çalışma hayatını etkileyen bir başka temel olgu, enformasyon teknolojisinde ortaya çıkan baş döndürücü gelişmelerdir. Her 18 ayda bir kapasiteleri ikiye katlanan bilgisayarları, inanılmaz işler başaran robotları, uçsuz bucaksız telekomünikasyon olanaklarını üretimin emrine veren enformasyon teknolojisi,

firmaların üretimini düşük ücretli gelişmekte olan ülkelere kaydırmalarını çok kolaylaştırmıştır. Son 20 yılda dünya bilgisayar, telefaks, telefon ve televizyon ağlarının bilgi taşıma kapasitesinin bir milyon defadan fazla arttığını görmek, yaşanan teknoloji devriminin boyutları konusunda yeterince fikir vermektedir.

Bugün yaşanan teknoloji devriminin dünya ölçüsünde yaygın işsizliğe neden olacağı korkuları giderek genişlemektedir. Bu korkular, özellikle alınan tüm tedbirlere rağmen işsiz sayısının azaltılmadığı ve 18 milyonun üzerinde işsiz bulunduğu Avrupa'da dile getirilmektedir. Fakat halen işsizlik oranının Avrupa ortalamalarının yarısı düzeyinde bulunduğu ABD'nde bile 4 işten 3'ünün robotlara ve bilgisayarlara kaptırılacağını öne sürenler vardır.

Aslında son 200 yılda dünyada cereyan eden teknoloji devrimlerine bakıldığında, her devrimin bir yandan çok sayıda "yeni" iş yarattığı dikkati çekmektedir. Önemli olan, yeni teknolojinin istediği nitelikte insan yetiştirebilmektir. Bunun da çok ciddi öğretim ve eğitim çabalarını gerektirdiği ortadadır.

Öyle görünmektedir ki, 21.yy., teknolojinin isteklerine uygun insan yetiştiren, fiyat artışlarını makul düzeylerde tutmayı başaran ve her durumda ücret-verimlilik ilişkisini kuran, çalışma hayatına barış, yasalarına esneklik getiren ülkelerin olacaktır. Bunları yapamayan ülkelerin, dünya sermaye ve teknoloji akımlarının dışına çıkarak büyüme ve kalkınma yarışından kopmaları, yoğun işsizlik ve yoksulluk baskısı altında sosyal ve siyasal çalkantılara sürüklenmeleri sürpriz olmayacaktır.

Bu durumda; "işletme merkezli" çalışma ve düzenlemelerin önem kazanması, daha etkin, daha az masraflı sosyal güvenlik sistemlerine yönelme, işsizlikle mücadelede sosyal tarafların rolünün daha iyi anlaşılması, çalışma hayatına ve mevzuatına esneklik kazandırılması, eğitime, verimliliğe, AR-GE etkinliklerine yönelik yatırımların artırılması ve hükümet-işçi-işveren diyalogunun ön plana çıkması gerekmektedir.

2.1. Sosyal Güvenlik

Günümüzde pek çok ülkede sosyal güvenlik sistemleri sıkıntılı bir dönem yaşamaktadır. Bunda da yaşanan ekonomik durgunluğun yanı sıra küresel işsizliğin artması etkili olmaktadır.

Sosyal güvenlik alanında yaşanan krizin nedenleri her ülkede aynı olmayıp kimi ülkelerde ekonomik durgunluk ve artan işsizlik sisteme zarar verirken, kimi ülkelerde de kayıt dışı ekonomi ve buna bağlı olarak kayıt dışı istihdam ile, sistemin yönetim bozukluğu etkili olmaktadır.

Türkiye'de de sosyal güvenlik sistemi ciddi bir kriz yaşamakta, hatta sistem bir çıkmaza doğru sürüklenmektedir. Bunda yüksek oranlı işsizliğin yanı sıra,

ekonomik aktivitenin ciddi bir bölümünün kayıt dışında cereyan etmesi ve istikrarlı bir ekonomik yapının olmayışı gibi nedenler ön plana çıkmaktadır.

Türkiye’de sosyal güvenlik alanında gerekli düzenlemeler için öneriler;

1. Türkiye’de sosyal güvenlik sisteminin sağlıklı işleyişi, her şeyden önce emeklilik yaşına endekslenerek diğer önemli unsurlar göz ardı edilmemelidir.

2. Kayıt dışı ekonomi ve buna bağlı olarak kayıt dışı istihdam sosyal güvenlik sisteminde kaçakların olmasına yol açmaktadır. Bu duruma müdahale edilmelidir.

3. Sigorta prim oranlarının, ekonomik yapı iyice analiz edilerek yeniden tespiti, gerçekçi prim oranlarını ortaya koymak açısından yararlı olacaktır.

4. Sistemin sağlıklı işleyebilmesi her şeyden önce prim/ivaz dengesinin kurulu olmasına bağlıdır. Ancak bu alanda etkili bir denetimin olmaması nedeniyle prim ödeme yükümlülüğü, işverenlerin niyetine bağlı hale gelmiştir. Sigortasız çalıştırma ya da çalışanların primlerini eksik ödeme gibi davranışlar ülkede neredeyse olağan hale gelmiştir. Bu durum önlenmelidir.

5. Sosyal güvenlik sistemimizdeki bir sıkıntı da, aktif/pasif dengesinin bozulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Aktif sigortalıların pasiflerden 3-4 kat fazla olması gerekirken bu oran iki mislinden bile düşüktür.

6. Devlet pek çok sanayileşmiş ülkenin yaptığı gibi sosyal güvenliğin finansmanına katkıda bulunmalıdır. Özellikle kriz yaşanan dönemlerde anayasadaki sosyal devlet olma ilkesine dayanarak bu katkıyı yapmalı, biriken fonlardan yararlanma çarelerine başvurmadan vazgeçmelidir.

7. Sigorta primlerinin verimli alanlarda kullanılması, sosyal güvenlik sisteminin mali yapısını güçlendirecektir.

8. Sosyal güvenlik kuruluşları özerk bir yapıya kavuşturularak siyasi iktidarların müdahalelerinden kurtarılmalıdır.

9. Farklı sosyal güvenlik rejimlerinin varlığı da sıkıntı yaratan bir diğer nedendir. Bu yüzden sosyal güvenlik sistemimizde norm birliğinin sağlanması yararlı olacaktır.

10. Küresel süreçte giderek yaygınlaşan özel sigorta programları da sosyal güvenlik sistemlerine önemli katkılar sağlamaktadır. Ülkemizde de bu uygulamalardan yararlanma olanakları araştırılmalıdır.

Sonuç olarak; günümüz ekonomilerinde sosyal güvenlik sistemleri zor günler geçirmektedir. Az gelişmiş ülkeler yanında bazı sanayileşmiş ülkelerde bile sosyal güvenlik harcamalarında kısıtlamalara gidilebilmektedir. Ancak krizin boyutu ne olursa olsun, toplumsal gerekler sosyal güvenlik sistemlerinin varlığını zorunlu kılmaktadır. Sonuçta toplumları ayakta tutan, her türlü risk karşısında geleceğini güvencede gören bireyler olmaktadır.

2.2. Endüstri İlişkileri

Hükümet, işveren teşkilatları ve işçi sendikaları arasında Ekonomik ve Sosyal Konsey çatısı altında AB adaylık boyutuyla ve öngörülen ekonomik ve sosyal kriterlere uyum sürecinde bir ortaklık işbirliği anlaşmasının imzalanması ihtiyacı vardır. Bu ortaklık ve işbirliği anlaşması ücret, vergilendirme, enflasyon, istihdam, rekabet gücü, sosyal güvenlik, çalışma hayatı, çevre, eğitim, sanayi politikaları ve endüstri ilişkileri sistemine ilişkin konuları kapsamalıdır.

Sağduyulu mali politika, itidalli ücret artışları ve itidalli enflasyona dayalı, ekonomik yönetime konsensüs yaklaşımının benimsenmesi, Türk ekonomisinin bütçesel ve ekonomik performansına yansiyacak ve özellikle vergilendirme ve kamu harcamaları ile ilgili kurullar bir taraftan kamu gelirlerimizin AB kriterlerine uygun olarak idaresini gündeme getirirken, diğer taraftan hükümet ve sosyal taraflar arasında sağlanan konsensus Kopenhag hedeflerine ulaşmada belirleyici bir role sahip olacaktır.

Hükümet ve sosyal taraflar arasında görüş birliğine varılması gereken hususlar;

a) Makro düzeyde;

1. Kamu harcamalarının ve kamu gelirlerinin genel boyutları üzerinde anlaşmak,
2. Ekonomide istikrarı ve dış rekabet gücünü gözetken döviz kuru ve ücret politikaları üzerinde anlaşmak,
3. Ekonomik ve sosyal dayanışmanın güçlendirmek,
4. Büyümede paylaşımı ön planda tutan, daha çok istihdam, sosyal katılım ve eşitlik yaratacak rekabetçi işletmelerin ve büyümenin geliştirilmesine yardımcı olmak,
5. Verimliliğe dayalı ücret anlaşmalarının yanında hayat standartlarının da reel anlamda artmasına neden olacak sosyal eylem programlarını oluşturmak,
- 6-Sosyal taraflar ve hükümet arasında doğru bilgi alış-verişi ve yük paylaşımı konularında yeterli derecede güven ortamını sağlamak,
- 7-İşsizliği önleyici ve özellikle aktif nüfusun istihdam edilebilirliğinin artırılabilmesi için mesleki eğitim ve işgücü maliyetlerinin azaltılmasını öngören çalışmaları desteklenmek,
- 8-Küreselleşmenin yapısal değişime zorladığı işgücü piyasalarının iyi işlemesi için gerekli eğitim, mesleki eğitim, araştırma ve geliştirme faaliyetlerinin sanayinin ihtiyacına ve mevcut sistemdeki aksaklıkların giderilmesine yönelik olarak yeniden organize etmek.

b) Mikro düzeyde;

Sosyal partnerler arasında mikro düzeyde oluşturulacak konsensüs ve işbirliğinin amacı, ortaklık ilişkilerini işletme düzeyine taşımaktır.

Uluslar arası ve ulusal deneyimler, sosyal taraflar arasında işbirliği yaklaşımının işletme düzeyine taşınması ile firmaların rekabetinde, iş ortamının kalitesinde ve işçilerin yaşam boyu öğrenmelerinde gelişme yaratacağını göstermektedir. Bu bağlamda tarafların uzlaşması gereken hususlar şunlardır:

1. Devamlı değişmekte olan pazar koşullarında yeni rekabet stratejilerinin, üretim ve yönetim modellerinin teşviki ve desteklenmesi,
2. Esnek bir ulusal çerçeve ve esnek çalışma metodları çerçevesinde, firmaların, işçilerin, yöneticilerin ve işçi-işveren sendikalarının çok taraflı bir işbirliğine teşviki,
3. Devamlı yenilik ve iyileşme ile verimliliğe, kaliteye ve tüketiciye odaklanmak, yüksek vasıflı işçiler ve tüm işlerde hayat boyu eğitim ile mümkün olduğundan, eğitim, bireysel gelişme, vasıf geliştirme, mesleki eğitim, yetenek geliştirme ve teknoloji eğitimlerinin desteklenmesinin sağlanması,
4. Küresel rekabete ayak uydurmada rekabet için çalışanların, işletmede çeşitli karar verme süreçlerine katılımını destekleyici insan kaynakları yönetimi stratejilerine önem verilmesi,
5. Çalışma hayatında fırsat eşitliğini sağlayıcı düzenlemelerin desteklenmesi,
6. İşletmede üretimden ve yönetimden kaynaklanan sorunların çözümünde işbirlikçi bir kültürün geliştirilmesi,
7. Sendika, işçi temsilciliği ve diğer temsil ya da yönetime katılma mekanizmalarında daha etkin bir temsil için gerekli düzenlemelerin gerçekleştirilmesi,
8. Değişen piyasa kurallarına adaptasyonun daha kolay sağlanacağı esnek işgücü piyasalarının oluşturulması ve atipik işçilerin istihdamını kolaylaştırıcı önlemlerin alınması,
9. Yeni çalışma düzeni biçimleri dahil alternatif işbirliği modellerinin teşviki ve işçi ve yöneticilerin sürekli olarak yeniliklere açık olmalarını ve rekabet açısından yeniliklere ihtiyaç olduğu düşüncesinin benimsenmesine yol açacak gönüllü ya da kurumsal mekanizmaların oluşmasının desteklenmesi,
10. Çevre, işçi sağlığı ve iş güvenliği konusunda evrensel norm standartlarının adaptasyonu yanında gönüllü girişimlere dayalı çalışmaların başlatılması ve desteklenmesi,
11. Toplu iş sözleşmesi müzakerelerinde rekabet gücü, yatırımların hacmi ve istihdamın dikkate alınması,
12. İşletme düzeyine yaygınlaştırılacak uzlaşma ve işbirliği, firmaların rekabetini, gelişimini ve ortak çıkarlarını üst düzeye yükselteceği bir ruh, felsefe ve düşünce birliğine dayanır. Bu da, işçilerin kaliteli ve etkili sonuçlar verecek çalışmalarını sürdürmeleri, işverenlerin de işçileri, onları etkileyecek önemli kararlarda dikkate alınması gereken hak ve çıkarlara sahip kişiler olarak kabul etmeleri demektir.
13. İşveren, işçi ve bunları temsil eden organizasyonların işbirlikçi ve uzlaşmacı kültürü benimsemesi, mevcut davranış ve yaklaşımlarda radikal bir değişikliği gerektirir. Bu değişikliği gerçekleştirmek için, esnek çalışma ilişkilerinin

iyi tanıtımı, yönetici, işçi, sendika görevlileri ve işyeri temsilcilerinin eğitimi, konuyla ilgili ulusal ve uluslar arası kuruluşlardan teknik yardım ve destek alınması ve en iyi insan kaynakları uygulamalarının yaygınlaştırılması için çaba sarf edilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak, Ekonomik ve Sosyal Konsey'in etkin çalıştırılmasına bağlı olarak, küreselleşme ve AB adaylık süreci göz önünde tutularak taraflar arasında, üzerinde uzlaşılacak bu tarz bir "işbirliği" anlaşması, makro ve mikro düzeyde uluslar arası kriterlere ulaşılmada önemli bir rol oynayacaktır. Bu itibarla, sosyal partnerlerin, üzerinde hem fikir olacağı bir "ortaklık ve işbirliği" anlaşması, tutarlı ve gerçekçi ücret artışları, düşük enflasyon ve tutarlı vergi reformuna dayanan ve daha güçlü bir ekonomik ve sosyal dayanışmayı temsil eden bir misyonu olacaktır.

2.3. İşgücü Verimliliği

Küreselleşme, beraberinde ulusların insan gücü kaynaklarının yeniden değerlendirilmesi gerçeğini ortaya çıkarmıştır. Tarım sektöründen sanayi sektörüne geçiş ve önümüzdeki bin yıla bilgi toplumunun damgasını vuracağı gerçeği, insan gücü kaynaklarına yatırım yapılması ihtiyacını her zamankinden daha fazla gündeme getirmiştir.

İnsan gücü kaynaklarının yeniden değerlendirilmesi, rekabet gücünün ve istihdamının artırılması açısından da ayrıca gereklidir. Yeni teknolojik gelişmeler de, insan gücünün "entelektüel sermaye" olarak yorumlanmasına neden olmuştur.

Bu bağlamda;

1. Hayat boyu eğitim desteklenmelidir.
2. Araştırma ve geliştirme faaliyetleri teşvik edilmelidir.
3. Girişimcilik ruhu desteklenmeli, sanayiciyi yeni istihdam yaratmaya yönelik politikalar teşvik edilmelidir.
4. Ücretin artış hızı verimliliğin artış hızını aşmamalı, ücret-verimlilik ilişkisi kurulmalıdır.
5. Kamuda personel reformu yapılarak işe almada liyakat tek kriter haline getirilmelidir.
6. Küreselleşme sürecinde rekabet gücü kazanma çabası içindeki Türk ekonomisi için, işgücünün nitelik ve verimlilik düzeyinin yükseltilmesinin ön plana çıkartılacağı insan gücü planlaması yapılmalıdır.
7. Türk sanayi ve hizmet sektörünün gereksinim duyduğu nitelikli insan gücü yetiştirilmesi, eğitim sistemimizin öncelikleri arasında yer almalıdır.
8. Gençlere ve yetişkinlere yönelik vasıf ve beceri kazandırma eğilimleri devlet tarafından desteklenmelidir.
9. Ülkenin işgücü niteliğinin yükseltilmesi için; devlet, sanayi ve üniversiteyi kapsayacak işbirliği olanaklarının geliştirilmesi sağlanmalıdır.
10. Gençlerin ve dezavantajlı grupların işgücü piyasasına entegrasyonlarını sağlayacak özel programlar geliştirilmelidir.

11. İnsan gücü yetiştiren eğitimcilerin eğitimine önem verilmeli ve nitelik düzeyleri gözden geçirilmelidir.

12. Çıraklık eğitim sisteminin kapsamı geliştirilmeli ve niteliği yükseltilmelidir.

13. İnsangücü planlamalarında öğrenci sayısı istihdam kapasitesine ve işgücü talebine uygun olarak belirlenmeli ve yönlendirilmelidir.

14. Bilgi toplumunun talep ettiği yetenek ve beceride insan gücü yetiştirilmeli ve bunun için eğitimde enformasyon teknolojisi kullanılmasına ağırlık verilmelidir.

2.4. Çalışma Hayatında Esneklik

Küreselleşme, ülkeler arasındaki ekonomik entegrasyonlar, ihracata dayalı büyüme programları sonucu oluşan sert rekabet şartları, artık sadece işçinin korunması anlayışından uzaklaşılması ve işçi ve işyerinin birlikte düşünülmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. İşyerinin korunması, işçinin de korunması demek olacaktır. Bu çerçevede belirginleşen "esneklik" ile, çalışma süreleri ve şekillerinin işletmelerin ihtiyaç duydukları biçimde değiştirilmesi ve böylece en verimli ve uygun üretimin gerçekleştirilerek işletme maliyetlerinin düşürülmesi ve daha kaliteli üretimin yapılması amaçlanmaktadır.

Esnekliği gerekli kılan ekonomik ve sosyal nedenler bir başka deyişle çalışma hayatında esnekliği gerekli kılan faktörler şu şekilde sıralanabilir:

1. Küreselleşmenin gelişmesiyle birlikte endüstri ilişkilerinde yeni bazı kavramlar ortaya çıkmış ve bunlar ülkelerin sosyo-ekonomik yaşantısını derinden etkilemiştir. Geleneksel üretim tarzının bir sonucu olan günümüz endüstri ilişkileri sisteminde bugüne kadar geçerli olan "zaman birliği", "mekan birliği" ve "ürün birliği" kavramları giderek ortadan kalkma eğilimine girmişlerdir.

"Zaman birliği" kavramının ortadan kalkması özellikle sermaye piyasalarının gelişmesi, iletişim altyapısı ve teknolojisinin sınır tanımaz hale gelmesi ve bilişim teknolojilerinin çok hızlı bir biçimde hayatımıza ve dolayısıyla üretim süreçlerine yerleşmesiyle belirginleşmiştir.

"Mekan birliği" kavramı da aynı mekanda üretim yapılması kavramının giderek ortadan kalkmasıyla şekil değiştirmektedir.

"Ürün birliği", gelişen teknolojiler çerçevesinde büyük değişime uğramaktadır. Ürün çeşitliliği değişen tüketici talepleri doğrultusunda tüm sektörler damgasını vurmaktadır.

Sonuç itibariyle geleneksel iktisat yapısı içerisinde ulusların zenginliğini yaratan emek, sermaye ve hammadde faktörlerine bilgi faktörü de dahil olunca klasik endüstri ilişkileri kapsamında, ortaya değişken ve yeni kavramlar çıkmıştır. Bunların

başında da zaman, mekan ve ürün birliği kavramlarını sanayi ve hizmet sektörlerinin, toplumun ve özellikle bireylerin ihtiyaçlarına göre dengeleyen esneklik kavramı yer almaktadır.

2. Küreselleşmenin ön plana çıkardığı kavramlardan biri de, rekabet gücü olgusudur. Son 20 yıl içerisinde dünya rekabet gücü haritası oldukça değişmiştir. Rekabet gücünün ülkelere yansımaları farklı şekillerde olmuş ve gelişmiş ülkeler, rekabet güçlerine engel olan sosyal içerikli mükellefiyetlerin azaltılması bağlamında esneklik politikaları uygulamaya başlamışlardır. Buna karşılık, yine bu ülkeler kendilerinin rekabet olanaklarını sınırlayan sosyal düzenlemeleri ise geliştirmekte olan ülkelere empoze etmeye özellikle uluslararası kuruluşlar (ILO, WTO) aracılığıyla yönelmişlerdir. Kendileri "esnek" politikaları uygulamaya koyarken, geliştirmekte olan ülkelere mevcut zorluklarını ve katı mevzuatlarını ihraç etme gayretleri ise çok dikkat çekicidir.

3. Hem küresel planda, hem ülkeler düzeyinde yaşanan ekonomik darboğaz ve durgunluklar, ya da ekonomide canlanma olarak ifade edilebilecek konjonktürel dalgalanmalar sonucu işletmelerin üretimlerini arttırmaları ya da kısmaları şeklinde görülen değişimler, çalışma hayatında esnekliği doğuran en önemli etkenlerden biri olmuştur. Bu gibi durumlarda işletmelerin ekonomik konjoktüre kendilerini uydurabilmeleri için belirli zamanlarda işgücüne olan ihtiyaçları artmakta ya da azalmaktadır. Bunun yanında, çalışanların daha kısa ya da duruma göre daha fazla süre çalışmaları gerekebilmektedir.

4. Esnekliği doğuran en önemli faktörlerden bir diğeri de işsizliktir. Esneklikle birlikte, çalışma sürelerinin değişik uygulanabilmesi olanağının doğması ya da iş paylaşımı çalışma biçiminde olduğu gibi, bir işin birçok kişinin paylaşımı ile yapılması sonucunda, işsizlik sorun belli ölçüde giderilebilmektedir.

5. Modern teknolojiye dayalı üretimde sermaye-yoğun yöntemlerin ve maliyeti arttıran makinaların yer alması, bunların faaliyet sürelerinin uzatılması ve kullanım zamanlarının en iyi şekilde ayarlanması suretiyle en yüksek verimle çalıştırılmaları, tüm işletme düzeyinde ve çalışma düzeninde esnekleşmeyi gerekli kılmaktadır.

6. Turizm, taşımacılık, iletişim, medya, bankacılık, gıda, tamir-bakım, akaryakıt dağıtım, sağlık, perakende ticaret ve diğer yeni hizmet alanlarında artan müşteri ve birçok hizmet kolunda, 24 saat durmaksızın çalışma düzeni kurulması gerekliliği esnekliği doğuran bir başka faktördür.

7. Dünyada yaşanan ekonomik gelişmeler, bireylerin gelir düzeylerinin de artması sonucunu doğurmuş ve bu husus çalışanların daha çok boş zaman isteklerine yol açmıştır. Esneklik, işçiye genel olarak çalışma sürelerini kişisel ihtiyaçları ve istekleri doğrultusunda ayarlayabilme olanağı vermektedir.

8. Bir başka faktör, personel yönetiminde ve endüstri ilişkilerinde yeni gelişen teknikler ve modern yönetim biçimleridir. Söz konusu yeni üretim stratejileri arasında; toplam kalite, tam zamanında üretim, ekip çalışmaları ve arz zincirinin bütünleştirilmesi gibi değişik uygulama ve metodlar bulunmaktadır.

9. Günümüzde endüstri ilişkileri alanında giderek önem kazanan bir diğer faktör ise, kesimler arası uzlaşma ve diyalogtur. Özellikle işletmelerde kalite anlayışının yerleşmesiyle birlikte işçi ve işveren kesimleri arasında başlayan yakınlaşma ve uzlaşma felsefesi, endüstri ilişkilerinin bütününe ve hatta ülkemizin siyasi, sosyal ve ekonomi politikalarına da damgasını vurmuştur. Bu çerçevede toplu iş sözleşmelerinde kesimler, işletmelerin gereğine uygun düzenlemelere başvurumaktadırlar. Çeşitli ülkelerde "Çerçeve Anlaşmaları", "Üçlü Anlaşmalar", "Uzlaşma Paketi" vb. şekilde adlandırılan kesimler arası uzlaşma metinleri ve deklarasyonlar, ülkelerin çalışma yaşamlarındaki temel esneklik noktalarını ortaya koyma bakımından önem taşımaktadır. Ülkemizde çalışma mevzuatındaki esneklik düzenlemeleri dışında pek çok konuda, kesimler arasında diyalog ve uzlaşma noktaları bulunmakta ve hatta bunlar, genellikle toplu iş sözleşmeleri yoluyla giderek endüstri ilişkileri sistemimize yerleşmektedir.

10. Ücret sisteminin pek çok ülkede çalışan ve çalıştıran kesimlerin aleyhine kurulmuş olması, gerek üretim, gerekse verimlilik düzeylerine olumsuz etki yapmaktadır. Bu durum, ücretler anlamında da esnek uygulamalarının gündeme gelmesine neden olmuştur. Özellikle kayıt dışı sektörün daraltılmasına yönelik tedbirlerde, ekonomik içerikli teşvik tedbirleri yanında ücret ve çalışma saatlerine yönelik esneklik uygulamaları, yeterli bir altyapı oluşturmaktadır.

11. Dünyadaki bütün gelişme ve değişimin yanında, işgücünün niteliğinde de çok hızlı bir değişim olmuştur. Sanayi işçisi kavramı, yerini bilgi işçisi kavramına bırakmaktadır. Bu çerçevede, öğrenmeyi öğrenen, öğrendiği her şeyi untabilen ve yeniden öğrenebilen insanlar olarak tanımlanabilen bilgi işçisinin ihtiyaçlarına klasik endüstri ilişkileri içinde ve toplu iş hukukunun düzenlemeleri dahilinde yanıt bulmak mümkün olmamaktadır. Bireysel pazarlık ve bireysel hizmet akitleri gibi düzenlemeler ile diğer esneklik uygulamaları (ücret, çalışma süresi, atipik çalışma türleri, bireysel emeklilik fonları, özel istihdam acentaları v.b) bilgi işçileri için gerekli görülmektedir.

3. EĞİTİM

3.1. Genel Eğitim

Halen uygulamada olan Türk eğitim sistemi; uygulamada, eğitimin her basamağı için geçerli olmak üzere toplumun kendi iç dinamik, gereksinim ve yönlenmelerinden soyutlanmış; devlet-siyaset-bürokrasi üçlüsü tarafından düzenlenip yürütülen ve bu üçlünün herhangi birinde bir değişim olduğunda yön ve söylemini bu değişime göre sürekli değiştiren bir sistemdir.

Oysa bu sistem yapı olarak toplumun içinde yer alan, toplumun güncel istek ve koşullarını karşılamayı amaçlayan; zaman boyutunda değişen koşullar ve istekler karşısında sürekli güncelleştirilen dinamik bir yapıya çevrilmelidir. Bir diğer deyişle toplum, eğitim programlarının hazırlanması, uygulanması ve irdelenmesine devlet örgütleri aracılığıyla dolaylı ve tümüyle edilgen bir durumda katılma yerine, bu eğitimden doğrudan etkilenen katmanlar eliyle doğrudan katılmalı, devlet ise en üst düzeyde norm belirleme, denetleme ve izleme yetkilerine sahip olmalıdır.

Öte yandan günümüzdeki Türk eğitim sistemi, söylem ve sunumu ne olursa olsun, aileden başlayıp yüksek öğretim sonrasına kadar ulaşan bir evrede itaatkar; verilen tartışmasız şekilde kabul edip alan; rekabet ve üstün olanı ödüllendirici bir yapıdan yoksun; bunun yerine başarısızlığı odak noktasına alarak başarısızlıkları idari veya benzeri ödünlerle örtüp kapatmaya yönelik bir kurguya sahiptir.

Bu yapının kökten değiştirilerek eğitimin yarışmayı esas alan; rekabeti teşvik ve üstün olanı ödüllendiren; başarısız olanları ise eleyerek bu kişileri başarılı olacakları alanlara yönlendiren bir kimliğe kavuşturulması gerekir. Bireylere sisteme değil, kendi niteliklerine güvenme ve kendi kendilerini yargılayabilme yetisi kazandırılmalı; haksızlığa uğramaları halinde kendilerini savunma özgüveni verilmeli ve olası en alt düzlemde itibaren toplumsal örgütlere katılmaları ve bu örgütlerde görev almaları sağlanmalıdır.

Eğitimin amacı; bağımsız düşünebilen, düşünmeyi öğrenmiş, sorgulamayı bilen ve sorgulamadan çekinmeyen, rekabetçi, ana dilinin temel dil bilgisi kurallarını ve sözcüklerini öğrenmiş; yurttaşlık kavramı ve bunu oluşturan değerleri kavramış bireyler yetiştirmektir. Öğrencilere olası en erken dönemde sanat eğitimi başlatılmalı ve becerilerini geliştirecekleri el işi dersleri zorunlu hale getirilmelidir.

Genel eğitimde çağdaş yaklaşım bireyin neyi nasıl öğreneceğinin öğretilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır. Buna göre genel eğitimde;

1. Belirli düzeyde eğitim almış olanların yetişkin insanlar olarak problem çözücü kişiliğe ulaşmasının sağlanması,
2. Sorgulayıcı, sebep-sonuç ilişkisini araştırmacı olmalarının sağlanması,
3. Birlikte yaşama gerekliliğine binaen yetişmekte olan her ferde, eşitlik, adalet, hoşgörü, insan haklarına saygı ve uzlaşmacı niteliklerin kazandırılması,
4. Dikte ettiren öğretmen yerine yol gösterici öğretmen tipinin yerleştirilmesi,

5. Orta öğrenimde halihazırda bilinçli bir yönlendirme varolmadığından bütün öğrencilerin aynı eşitlikte değerlendirilmesi ve aynı fırsatlara sahip kılınmasının sağlanması hayati önem taşımaktadır.

6. Üniversitelerin tek tip olmasına zorlanmalarından vazgeçilmeli, YÖK, ulusal ve uluslar arası akreditasyonu sağlamaya yönelik bilgi ve koordinasyon merkezi haline getirilmelidir.

Bütün bunların yanı sıra halen üniversitelerimizi kıskaçı içerisine almış ezberci eğitim bir an önce terk edilmeli, öğrencilerin bilgiye ulaşmalarının öğretildiği bir eğitim sistemi yerleştirilmelidir. Üniversitelerimizde hala sınıfta sadece öğretim üyesinin verdiği kadarıyla yetinen öğrenciler bulunmaktadır. Aslında geçmişte ilkokul ve lise eğitimlerinin yetersizliklerinden kaynaklanan bu yanlış anlayış, bir anda üniversitelerde de değişmemektedir. Bu nedenle Türkiye'nin küreselleşmeye uyum sağlayabilmesi için üniversitelerin yanında acilen ilköğretim ve lise eğitimlerinde de reformlara gidilmesi gerekmektedir. Ezberci eğitim sistemi kesinlikle küreselleşme içerisinde uygulanan yeni eğitim sistemlerine aykırı bir modeldir. Türkiye bu sistemi ısrarla sürdürdüğü takdirde ne yeni eğitim sistemlerine, ne de küreselleşmeye ayak uyduracaktır.

Bu arada öğretmenlerin kalitesi de eğitimi doğrudan etkileyen bir unsurdur. Günümüzde öğretmenler ve öğretim üyeleri maddi koşullardan ötürü sosyal ve kültürel açıdan gelişme olanağından yoksun kalmaktadırlar. Mezun oldukları dönemlerde vermeye başladıkları bilgileri, emekli olmaya yaklaştıkları 25 yıl sonra bile aynı seviyede vermeye devam etmektedirler. Türkiye'de eğitim politikası içerisinde öğretmenlerin ücret artışları da ciddi bir biçimde incelenmelidir. Ayrıca öğretmenlerimizin çağdaş bilgi ortamlarına uyum sağlamaları için sık aralıklarla mesleki eğitimlere tabi tutulmaları gerekmektedir. Öğretmenlerimizin küreselleşme boyutunda öğrencilerine gerekli bilgileri aktarabilmeleri, onların da gerekli eğitimleri almalarından geçmektedir.

3.2. Mesleki Eğitim

Küreselleşme sürecine paralel olarak teknolojinin ve üretimin organizasyonunun sürekli olarak ve giderek artan bir hızla değişmesi, mesleki eğitim anlayışının da değişmesini zorunlu kılmaktadır. Artık, birkaç yıllık bir eğitim döneminde edinilen bilgilerle 25-30 yıllık bir çalışma yaşamını sürdürmek mümkün değildir. Okullarda edinilen bilgiler çalışma yaşamının ilk yıllarında eskimeye başlamaktadır.

Bu durumda mesleki eğitimin amacının, bir mesleğin yapılması için bugün gerekli olan bilgileri öğretmek değil, meslekteki değişimlere uyum sağlayacak yetenekleri kazandırmak olması gerekmektedir. Eğitimin amacı değişime uyum sağlayacak yeteneği kazandırmak olarak belirlenince de, genel kültür ve temel bilgilerin verilmesi önem kazanmaktadır.

Hangi meslekten olursa olsun tüm bireylerin mesleklerindeki gelişmenin dışında kalmaması için genel kültür ve temel bilgilerle donatılmış olması zorunlu görülmektedir. Bu da ilk bakışta paradoksal görünen bir biçimde, gelecekte geçerli mesleki eğitimi alabilmek için genel eğitimin güçlendirilmesini gerektirmektedir. Genel eğitimin yaygınlaştırılması ve içeriğinin geliştirilmesi küreselleşmeye uyum sağlanması için ön şart niteliği taşımaktadır.

Bu bağlamda;

1. Mesleki ve teknik eğitim geliştirilmelidir. Bunun için de mesleki ve teknik eğitim okullarının sayısı arttırılmalıdır.
2. Meslek standartları geliştirilmelidir.
3. Okul-sanayi işbirliği yaygınlaştırılmalıdır.
4. Türkiye’de genel eğitim veren okullarda mesleğe yöneltme ilkesi yerleştirilmelidir.
5. Etkin bir işgücü piyasası bilgi sistemi kurulmalıdır.
6. Eğitim programları, verimlilikleri açısından değerlendirilmelidir.
7. Sanayinin eğitim çalışmaları devlet tarafından teşvik edilmelidir.
8. İşçi-işveren sendikaları eğitime gerekli önemi vermelidirler.
9. Meslek eğitimi sisteminin, örgün ve yaygın meslek eğitimi uygulamaları yapacak; mesleki ve teknik ortaöğretim okullarını, yaygın mesleki eğitimin ise yaygın mesleki eğitim ve çıraklık eğitimini kapsamaları gereklidir.
10. Milli Eğitim Bakanlığı özel sektörle iç içe çalışmalı, eğitim programları özel sektöre uygun düzenlenmeli, okulların ders programlarının oluşmasında sanayinin görüşleri alınmalıdır.
11. MEB, sanayinin gerçeklerine uyumlu staj programı yapmalı, bu programlar sistematik olarak öğrencilere ve şirketlere fayda sağlayacak biçimde hazırlanmalıdır.

3.3. Sürekli Eğitim

Küreselleşme süreciyle bilgiye sahip olan toplumlar, avantajlı hale gelmiştir. Bu sebeple hayatın her alanında eğitimin sürekli bir faaliyet olarak önemsenmesi gerekmektedir. Bu çerçevede:

1. “Hayat bir okuldur” görüşünden yola çıkarak eğitimin yalnızca okullarda verilmesi yeterli görülmemelidir. Örgün eğitim yöntemlerinin yanında, yaygın eğitim yöntemlerinin de işlerlik kazanması sağlanmalıdır. Toplumun her kesimi için eğitim olanakları harekete geçirilmelidir. Böylece, eğitim farklılıklarından doğan toplumsal farklılıklar da ortadan kaldırılabilecek ve bu da sonuçta, toplumsal kaynaşmaya ve bütünleşmeye önemli bir katkı sağlayacaktır.

2. Toplumsal kaynaşma kadar, küreselleşen dünya ile kaynaşmak da önemlidir. Bunun için de enformasyon alışkanlığının en üst düzeye çıkarılması gerekmektedir. Bu noktada daha çok insanın “bilgi otoyolu” denen iletişim kanallarına dahil edilmesine azami çaba gösterilmelidir.

3. Öğrenmenin yaşı ve mekanı yoktur. Bunun için ülkemizde her yaşa hitap edecek sürekli eğitim mekanizmalarının oluşturulması ve aktif hale getirilmesi önem taşır. Bunda da başta eğitim kurumları olmak üzere yazılı ve görsel basın ile sivil toplum kuruluşlarının rolü önemsenmelidir.

4. Yazılı ve görsel basının yaygın ve sürekli eğitimdeki rolü göz önüne alınarak toplumsal eğitime daha yararlı olacak şekilde yasal düzenlemeler yapılmalı, bu bağlamda toplumsal faydası olan her konudaki eğitici yayının teşvik edilmesi sağlanmalıdır.

5. Sivil toplum kuruluşları da sürekli eğitimde önemli bir yere sahiptir. Kalkınmış ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının sayılarının fazla olduğu göz önüne alındığında bu kuruluşların önemi daha iyi anlaşılmaktadır. Ülkemizde de, toplum eğitimine büyük katkıları olan sivil toplum kuruluşları devlet tarafından desteklenmeli, özellikle eğitim faaliyetleri maddi olarak da teşvik edilerek bu kuruluşların sürekli ve yaygın bir eğitim merkezi haline dönüştürülmeleri sağlanmalıdır.

6. Sürekli eğitim kapsamında örgün eğitim kurumlarının halka açık etkinliklerinin artırılmasına da çalışılmalıdır. Bu konuda başta üniversiteler olmak üzere, diğer örgün eğitim kurumlarında da “Sürekli Eğitim Merkezleri”nin yaygınlaştırılmasına ve var olanların da daha aktif hale gelmesine çalışılmalıdır.

Sonuç olarak, Türkiye VIII. Kalkınma Planı döneminde “eğitim yoluyla kalkınma modeli”ni hayata geçirmelidir. Ülke kalkınmasında rolü yadsınamayacak olan eğitilmiş insanı gücü sorunların bir parçası değil, çözümlerin aktif unsurları olacaktır.

3.4. Dil Eğitimi

Küreselleşme ile dünya bir uydu kente dönüşmekte, insanların iletişimi kitlesel boyutlarda olmakta, insanın yarattığı bilimsel, teknolojik, tarihsel ve sanata değin olan her şey en etkili iletişim aracı olan dil aracılığıyla gerçekleşmektedir. Dil, bireylerin ve toplumların yaşamında temel iletişim ve anlaşma unsurudur. Bir kültürün karakterleri arasında önce dil, sonra düşünce ve mentalite vardır. Düşünme yeteneği, düşünülenleri anlatma ve başkalarının düşüncelerini anlama yetisi, dilden yararlanma yeteneği ile sınırlıdır.

Küreselleşmenin kültür ve dolayısıyla dil eğitimine ilişkin iki önemli etkisi söz konusudur. Birincisi, küreselleşmenin teknik, ekonomik ve siyasi dinamikleri sebebiyle, bazı yabancı lisanların özellikle İngilizcenin küresel bir dil kimliğini kazanarak yerel ve ulusal dilleri kuşatmış olması, bu lisanları kendilerini nasıl koruyacakları sorunu ile karşı karşıya bırakmıştır. İkinci önemli etki ise, küreselleşmenin yarattığı imkanlardan yararlanabilmek için küresel dinamiklerin doğal yayılma aracı olan lisanların etkin ve yaygın bir şekilde topluma öğretilmesi zorunluluğunun ortaya çıkmış olmasıdır. Biraz paradoksal gibi görünen bu iki etkiyi, küreselleşmenin ne gözü kapalı bir şampiyonluğunu ne de sert ve acımasız bir karşıtlığını yaparak değerlendirmek mümkündür. Küreselleşmeyi bir vakıa olarak kabul edip, olumlu etkilerini faydaya, olumsuz etkilerinden ise, yine rasyonel zeminde kalarak, arınmaya çalışmak gerekir.

Bu çerçevede, birinci etkinin, yani küresel etkisi ve yaygınlığı olan bazı lisanlar karşısında Türkçe'nin durumunu güçlendirmeye ilişkin şu hususlar dikkate alınabilir:

- Türkçe'nin korunması, zenginleştirilmesi ve geliştirilmesi için alınacak önlemlerde ölçü, bireyleri kendi dillerinin farkına vardırarak olmalıdır. Bunun yolu ise dilin tarih boyunca ve daha çok edebi eserler yoluyla ortaya çıkan belli başlı verimlerini bireylere tanıtmak ve okutmaktan geçer. İlk ve orta öğretimin, bütün diğer amaçlardan öncelikli olan hedefi ülkenin resmi dilini en iyi şekilde fertlerine öğretmek, onlarda dili yanlışsız kullanma becerisini oluşturmak olmalıdır.

- Dilin kirlilikten arındırılması ve geliştirilmesi emir-komuta zinciri yerine, bu alanın ana üreticileri olan dilci ve edebiyatçılara bırakılmalı; bu kişilerin kurduğu veya içinde yer aldığı özerk Türk Dil Kurumu türü kurumlar oluşturulmalı ve kurulanların özerk olarak çalışmaları desteklenmelidir.

- Çeşitli bilim ve teknoloji dallarındaki yabancı dille yerleşmiş kavramların Türkçe karşılıkları bulunarak, bu yeni sözcükleri günlük dile katma ilkesi benimsenmelidir.

- Ortak yazı dilinin Türkçe olduğu tüm toplumlarda, Türkçe'nin ortak kültürel değer olarak desteklenmesine yönelik çabalar desteklenmelidir. Türkçe eğitim verilen okulların sayısını artırmak, Türkiye Türkçesi kursları verecek kültür merkezleri açmak, Türkçe yayın yapan televizyonların bütün Türk dünyasında dinlenmesini sağlayacak teknik imkanları oluşturmak bu yönde alınabilecek tedbirlerdendir.

Ancak, bütün bu tedbirler alınırken Türk dünyasında herhangi bir üstünlük ve imtiyaz hissi uyandıracak söz ve politiklardan kaçınmak gereklidir. Bunların politik hedeflerden çok ortak kültürel mirası korumaya dönük tedbirler olduğunun ortaya konması gereklidir.

Küreselleşmenin ikinci önemli etkisi, küresel yaygınlığı olan yabancı lisanları topluma etkin bir biçimde öğretme konusunun bir zorunluluk halini almış olmasıdır. Küreselleşmenin dinamiklerini zamanında algılayıp değerlendirebilme, bu dinamikleri bir toplumsal faydaya dönüştürebilme iyi yabancı dil bilgisine sahip nesiller yetiştirmekle mümkündür.

Türkiye, büyük gelişimler ve toplumsal değişimler yaşamakta olan bir ülkedir. Türkiye'nin; ekonomik, teknolojik, politik ve kültürel olarak küresel düzeyde ortaya çıkmakta olan yapısal değişim programlarının hazırlandığı ortamlarda ve uluslar arası mekanizmalarda yer alabilmesi, uluslar arası karar süreçlerine aktif ve etkili bir katılımı için etkin bir yabancı dil eğitimine ihtiyaç vardır.

Yabancı dil eğitimi çağdaş olmaya çabalayan her toplumun öne çıkartmak zorunda olduğu bir uğraştır. Küresel bir dünyada başka ulusların etkinliklerini izleme ve bu ulusların duygu, düşünce ve yaratıcılıklarını kavrayabilme, bireyin hem kendi ana dilini hem de diğer ulusların konuştuğu dili çok iyi bilmesini zorunlu kılar. Bu sebeple de yabancı dil öğretimi bir ihtiyaçtır.

Türkiye, öğretimini ve eğitimini yapacağı yabancı dillerin seçimi için, kendi ülkesinin ve insanının yararına yönelik yeni ölçütler belirlemelidir. Uzun vadede her Türk vatandaşının en az bir yabancı dili hakkıyla öğrenebilmesi için düzenlemeler yapılmalı ve bu eğitimin toplumun her düzeyine yayılmasına çaba gösterilmelidir.

Özellikle ilköğretim ve orta öğretim düzeylerinde verilen yabancı dil eğitiminin niteliğinin yükselmesi için gayret gösterilmelidir.

Mesleki alanlarda ihtiyaç duyulan yabancı dil bilgisinin yaygın eğitim sistemleriyle desteklenmesi yoluna gidilmelidir.

4. KİTLE İLETİŞİMİNİN KÜRESELLEŞMEDEKİ ROLÜ

Gerek ekonomik gerekse kültürel ürünler, kitle iletişim araçlarının sınır tanımaz gerçekliği karşısında dünya toplumlarının ortak paylaşımları olma durumuna gelmişlerdir. Küreselleşmenin ortaya çıkardığı böylesi bir durum ise, zaman içinde birinci dünya ülkelerinden ikinci ve üçüncü dünya ülkeleri olarak tanımlayabileceğimiz toplumlara karşı kültürel etkinin artması sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Uluslar arası iletişim aracı olarak internet kullanımının yaygınlaşması ise, bir yandan Mc Luhan'ın deyişiyle dünyayı küresel bir köy durumuna getirirken, diğer yandan ise marjinal kitleleri de tüketici ortak paydası içine dahil ederek bir anlamda tüketim toplumu kavramının yaygınlaşması sonucunu doğurmuştur.

Hiç kuşku yok ki, küreselleşme sürecinde kitle iletişim araçlarının önemli etkileri vardır. Bu sürecin hızlı olmasının yanı sıra, toplumlara en etkin biçimde ulaşması kısaca medya olarak adlandırılan bu araçlar sayesinde gerçekleşmektedir. Bu aşamada ortaya çıkan önemli bir sorun, sürecin başlangıcında çok seslilik söylemi ve umuduyla ortaya çıkan kitle iletişim araçlarının zaman içinde tek seslilik ve tek perspektiften bakılan bir dünya görüşü üretmede adeta kullanılır duruma gelmeleri olmuştur.

Elektronik alandaki bilimsel buluşlar ve bunların endüstriyel alanlarda uygulanması dünya ölçeğinde bir bilişim ve iletişim patlamasına yol açmıştır. Günümüzde son derece gelişmiş ve merkezileşmiş iletişim ağları her yere ve her topluma ulaşabilmektedir. Hızla gelişen teknolojiyle birlikte iletişimin farklı dalları ve farklı işlevleri giderek birbirleriyle bütünleşir hale gelmektedir.

İçinde yaşadığımız ve temelini yeni iletişim teknolojilerinin oluşturduğu bu hızlı değişim sürecini ve sonuçlarını artık yerel boyutta değil, birbirleriyle yakın ilişkiler sürecinde olan dünya toplulukları içinde değerlendirmek ve küresel boyutta incelemek gerekir.

İletişim sürecinin demokratikleşmesi, haber akışının çok yönlü genişletilmesi ve bu sayede daha fazla insanın iletişim etkinliklerine katılmasının sağlanması gerekmektedir. Uluslar, siyasal güçler, kültürel topluluklar, ekonomik varlıklar ve sosyal gruplar için daha eşit, yani ayırım yapılmaksızın, güçsüzler üzerinde bir üstünlük sağlamaksızın enformasyon alışverişinde bulunma olanaklarının genişletilmesi gerekmektedir.

Özetle iletişimde demokratikleşebilmenin olabilmesi için haberlerin dolaşımında çift yönlü bir akış yer almalıdır. Doğu-Batı ya da gelişmiş-az gelişmiş arasında iletişim alanında karşılıklı akış fırsatı yaratılmalıdır. Gerek okuyuculara, gerek izleyici ve dinleyicilere iletişimde daha fazla söz hakkı verilmelidir. Ancak özgür bir şekilde yapılabilen haber dolaşımını ve özgürce ifade edilebilen görüşlerin ardından iletişimde demokratikleşme sürecinden söz etmek olasıdır.

Kabul etmek gerekir ki, küresel bir köy konumundaki dünyamız giderek merkezileşmekte, dünyanın herhangi bir yerindeki olayın siyasal, ekonomik ve kültürel yönleri bir diğerini etkilemektedir. Bu noktada elbette kitle iletişim araçları da bu yapılanmaya uygun olarak haber politikalarını belirlemektedir. Büyüyen basın işletmeleri ve gelişen teknoloji de, bu haberleşme politikasını mümkün kılmaktadır.

Küresel kültür bağlamında medyanın ve şirketlerin birbirleriyle olan çıkar ilişkileri tam anlamıyla bir zincir gibidir. Bu zincirin devamını sağlamak için küresel kültür adı altında insanlar her geçen gün biraz daha fazla etkilenmekte ve yönlendirilmektedir.

5. BİLİM VE TEKNOLOJİ

Küreselleşmeyi, belli bir kültür, ekonomi ya da siyaset normunun değer yargısının ya da kurumsal yapının küresel ölçekte yaygınlık kazanarak o alanda geçerli tek norm, tek değer yargısı ya da tek kurumsal yapı haline gelmesi şeklinde ifade edebiliriz.

Küreselleşme, son çözümlemede, tek bir dünya sistemine doğru gidişi ifade etmekte, bunun siyasi-ideolojik plandaki savunuculuğunu da, bilim-teknoloji-sanayi alanındaki üstünlükleri tartışmasız olan ülkeler üstlenmektedir. Bilim ve teknolojinin günümüzde ulaştığı nokta ile dünyanın sanayi toplumundan enformasyon toplumuna geçiş evresinde enformasyon ve telekomünikasyon sistem ve teknolojilerinin baş döndürücü gelişimi, küreselleşmenin nesnel temellerini yaratmıştır. Elbette bu, tek yönde işleyen bir ilişki değildir; küreselleşme de, doğal olarak, bu sistem ve teknolojiye bağlı gelişmelere ivme kazandıran başlıca etkenlerden biridir.

Küreselleşme sürecinin, yaşadığımız çağın ayırt edici özelliklerinden biri haline geldiği açıktır. Bununla birlikte, küreselleşme, ulusal sınırların korunduğu, hatta yeni ulusal sınırların çizildiği ya da çizilmek istendiği bir dünyada yer almaktadır. Bir yanda "küreselleşme" eğilimi sürerken diğer yanda ulusal motifin giderek güç kazandığı siyasi bir süreç dünyaya egemen olmuş görünümündedir. Dahası, "küreselleşen" bir dünyada, rekabet yeteneklerini tek başlarına sürdüremeyeceklerini gören uluslar, bölgesel bloklamaşmaların peşindedirler.

Öte yanda küreselleşmeyle bilim ve teknolojiye, dolayısıyla ekonomide güçlü olan ülkelerin diğer ülkeleri sosyal ve kültürel olarak etkilemesi hızlanmıştır. Küreselleşmeyle çağdaş Batı normlarındaki bilim ve teknoloji kültürünün, ülkemiz bilim ve teknoloji kültürünü genelde olumlu etkilemesi beklenebilir. Literatürümüze ciddi olarak yeni girmeye başlayan bilimsel etik kurallardan, çokuluslu ya da yabancı ortaklı şirketlerle birlikte gelen teknoloji kültürü ve yeni yeni filizlenmeye başlayan inovasyon kültürü bunun tipik örnekleridir. Üretim sistemleri ve iş sürecindeki dönüşümün kaynağını oluşturan teknolojiler küresel ölçekte yaygınlık kazanmakta ve egemen hale gelmektedir. Örneğin, enformasyon teknolojisi, hangi coğrafyada filizlenip belli bir olgunluğa erişmiş olursa olsun, bugün bir dünya teknolojisi haline gelmiştir. Hiçbir ülke bu teknolojinin yarattığı etkinin dışında değildir ve her ülke, kendi yetenekleri ölçüsünde, ama mutlaka bu teknolojinin kullanıcısı haline gelmiştir ya da gelmektedir.

Enformasyon teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, bu teknolojiye hakim ülkelerin dil, felsefe gibi kültürel değerleri ve yaşam biçimi, insan ve toplum ilişkileri gibi sosyal değerleri, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de kültürel değerlerde ve toplumsal beklentilerde bir değişim yaratmaktadır. Bu değişim, bir yanda ulusal kültür zenginliğimizin ve kimliğimizin zayıflaması tehlikesini içerisinde taşımakta, diğer yanda ise, bu değişim sonucunda ileri teknoloji ürün ve hizmetlerine talep artmaktadır. Ancak, bu süreçte teknoloji geliştiren ülkelerin yaymaya çalıştıkları, kendi geliştirdikleri teknoloji ve ürünlerin kullanılması kültürüdür; oysa bunları üretmeye ilişkin birikimlerin aktarılması ise sorun arz etmektedir. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin küreselleşmenin yarattığı bu durumu kendi lehlerine çevirmeleri, teknoloji kullanma kültürünün yanı sıra teknoloji geliştirme ve üretme yetenek ve geleneği kazanmaya yönelik ancak pek de kolay erişilemeyen bu birikimleri farketme ve ele geçirmede gösterecekleri performansla bağlıdır. Bilimsel ve teknolojik gelişim alanında küreselleşmenin yarattığı olanaklardan edilgen olarak değil etken olarak yararlanmamız, ancak böyle bir yaklaşımla mümkün olabilir. Ekonomik ve kültürel üstünlüğe sahip, bilim ve teknoloji alanında güçlü ülkelerin egemenliğini pekiştirdiği küreselleşmiş dünya düzeninde, ülkemizin giderek bu 'iddia sahibi ülkeler' grubuna dahil olabilmesinin tek yolu da budur.

6.ÇEVRE

6.1. İşçi Sağlığı ve İşyeri Güvenliği

İşyeri güvenliği, işyerinde çalışma koşullarının meydana getirdiği, çalışanlara, makine ve tesislere ya da üretime yönelik tehlike, zarar ve aksaklıkların araştırılması ve önlenmesi bakımından yapılan metodlu çalışmaların tümüdür. Bu tanımlamada, iş güvenliğinin 2 özelliği belirginleşmektedir. Bunlardan birincisi, iş güvenliğinin plansız ve düzensiz bir önlemler dizisi olmayıp, başlı başına bir teknik olduğu, ikincisi salt bir birim olmayıp sanat olduğudur.

İş güvenliği aynı zamanda farklı bilim dallarının birlikte eğildiği bir konudur. Hukuk, ekonomi, sosyal, siyaset gibi sosyal bilimler, ergonomi, çeşitli mühendislik bilimleri, istatistik ve matematik, iş güvenliğine farklı açılardan katkıda bulunan disiplinlerdir. İşyerlerinde çalışanların iş kazalarından ve meslek hastalıklarından korunmasını sağlama gereksinimi, sanayileşme olgusunun bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlk kez 18.yy'da İngiltere'de Sanayi Devrimi ile başlayan; işyerlerinin evlerden atölye ve fabrikalara nakledilmesi ve 19.yy'da hız kazanan el emeğinin yerine yoğun makine kullanımı, buhar ve elektrikliğin çalışılan ortamlara girmesi vb. gelişmeler, çalışanları o ana kadar karşılaşmadıkları yeni yeni tehlikelerle yüz yüze getirmiş ve kaza oranlarını arttırmıştır.

20.yy'a gelindiğinde sanayileşme hareketi, maliyet ve verim kavramlarının önem kazanmasına neden olmuştur. İşçilik giderlerinin artması, maliyetlerin yükselmesi rekabet edebilmek için verimin artırılması ve maliyetlerin düşürülmesi gereğini ortaya koymuştur. İş güvenliğini sağlama çabaları da verimliliği yükseltecek maliyetlerde düşüşe yol açan yöntemlerden biri olarak önem kazanmıştır.

Yararlı ve etkin bir iş güvenliği sistemi, işçi, işveren ve ekonomik çevrelerin bu konunun önemini kavramaları ve gerekliliğine inanmaları ile sağlanabilir. Bu ise tarafların iş güvenliğine ilişkin önlemleri almanın ekonomik ve sosyal yararlarını ve iş kazaları ile meslek hastalıklarından doğan kayıpların maliyetlerini bilmeleriyle mümkün olacaktır.

Verimlilik, üretim etkinliği ve güvenlik, birbirlerinden ayrı düşünülmemesi gereken kavramlardır. Bir işletmede verimliliği arttırmaya yönelik çabaların, iş güvenliğini sağlamaya yönelik çabalara benzer olduğu, bu yolda kullanılacak yöntemlerin de aynı olacağı, ABD'nde yapılan araştırmalarda ileri sürülmüştür. Araştırmalara göre; 'kazalardan korunma yöntemleri ile üretim hatalarını kontrol altına alma yöntemleri bütünüyle benzerdir.'

İş güvenliği organizasyonunun yapılması, firmanın gelişmesi ve kalitesi yönünden de son derece önemlidir. Bir işyerinin işçilerce 'çalışmak için iyi bir yer' olarak nitelendirilmesi, toplumda bu işyerine duyulan güveni artırır.

İş güvenliğinin artırılması alanında çok önemli sonuçlar alınabilmektedir. Burada, uygulanacak bütün eğitim programlarında vurgulanması gereken noktalar şunlardır:

1. İşyerinin güvenliği, doğrudan doğruya işçinin beden ve ruh bütünlüğünü ilgilendirmektedir.
2. Kişisel güvenliğini ilgilendiren konularda bireyler, kazadan doğrudan etkilenmeyecek olanlara oranla daha duyarlıdır.
3. Bu konuda işçilerin getirecekleri yararlı öneriler ödüllendirilmelidir.
4. Getirilecek öneriler, her şeyden önce doğrudan doğruya işçinin kendisini ilgilendirdiği için işçiler karşılaştıkları güvensiz durumlar üzerine düşünmeye yönlendirilmelidir.

Herhangi bir kaza meydana geldiğinde bir daha tekrarlanmasını engellenmek için işçiyi kaza raporları sonuçlarına dayanarak aydınlatmak gerekir. Bu hizmetlerin tam olarak yerine getirilmesi için sanayi mühendisi, sanayi hekimi gibi uzmanların grup çalışmaları yapmaları zorunludur.

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde, gelişen teknoloji ve giderek artan nüfus sonucu büyümekte olan endüstri, insan sağlığını ve yaşamını daha riskli bir duruma getirmektedir. Çalışanların sağlığı, çalışma ortamından kaynaklanan fiziksel, kimyasal, biyolojik, ergonomik ve psikolojik risklerden olumsuz yönde etkilenmektedir.

Güvenliksiz durum ya da güvenliksiz davranış sonucu oluşan iş kazalarının farkına varılabilecek durumlar olmasına karşın, işyeri ortam koşullarından ileri gelen kronik sağlık zararları hemen farkedilemeyen, fakat yıllar sonra ortaya çıkan meslek hastalıkları biçiminde görülmektedir.

Bu bağlamda;

1. İşletmelerde uygulanacak iş sağlığı ve iş güvenliği programını yürütecek ekip, eşgüdüm içerisinde hızlı ve etkin çalışmayı öngörecektir biçimde organize olmalıdır.

2. Çalışanların da etkin olarak temsil edildiği ekipte yasal olarak da belirtilen aralıklarla yapılan toplantılarda, sorunlar ve çözüm önerileri gündeme getirilmeli ve uygulamaya yönelik çalışmalar takip edilmelidir.

3. Her işletmenin yapısına uygun olarak hazırlanması gereken iş sağlığı ve iş güvenliği programları resmi olarak belgelenmeli, standart çalışma şartları ve ayrıntılı sağlık, güvenlik kitapçıkları ile tüm çalışanlara bilgi aktarılmalıdır.

4. İşletmelerin tümünde yerleşim planı ve iş akışına inceleme yapılmalı ve çalışma sahasındaki bütün risk grupları belirlenmelidir.

5. İşletmelerde her birim için risk analizi yapılmalı, değerlendirilmeli ve önlemler belirlenmelidir. Tasarımlı güvenlik önlemleri araştırılmalı ve çalışma esasları belirlenmelidir.

6. Ortam şartlarından doğacak potansiyel tehlikeleri saptayacak ölçümler ve incelemeler yapılmalı, riskler tespit edilmeli ve bilimsel çözüm önerileri geliştirilmelidir.

7. Tespit edilen risklerden, çalışanlar haberdar edilmeli ve gerekli önlemler konusunda eğitilmelidir.

8. İnsan, sağlık ve çevre unsurlarını kapsayacak yönde işçi ve işveren, sendikaları arasındaki gönüllü girişimler desteklenmelidir.

9. Sağlık, güvenlik ve çevre konularında küresel norm ve standartlar örneğin “yetmiş insan 8800 temini ve eğitimi”, toplam kalite yönetimi, yeni teknoloji eğitimi, ISO 9000, 14000, 45000 ve serilerinin işletmeler bazında alınması ve hayata geçirilmesi teşvik edilmelidir. Ancak Avrupa uluslarında ve firmalarında dahi uygulama yeteneği zayıf olan çevre ve işçi sağlığı ve işyeri güvenliği programlarının Türkiye’de radikal bir biçimde hayata geçirilmesi Türk sanayiini altından kalkamayacağı yükümlülükler altına sokabilecektir. Küresel ve çağdaş program ve standartlara ulaşmak her zaman için önemli bir amaç olarak görülmeli ancak bu sürece geçiş daha yumuşak, kabul edilebilir ve uygulanabilir yönde çalışmalar da gerçekleştirilebilir.

6.2. Doğanın Korunması

Küreselleşme süreciyle birlikte, çevreyi etkileyen insan etkinliklerinin ölçeğinin büyümesi ve dünya üzerindeki hareketliliği, küresel ölçekte çevre yönetimi gerekliliğini daha çok arttırmıştır. Ancak bu gerekliliğin çıkış noktası, gerçekte, bilginin ve sermayenin küresel dolaşımıyla başlayan 'küreselleşme' sürecinin veri alınması değil, doğanın zaten bir bütün olması, doğada her şeyin her şeyi etkiliyor olması ve çevre varlıklarının insanlığın ortak varlıkları olması gerçekleridir.

Yaşanmakta olan küreselleşme süreci, bir yandan insan etkinliklerinin ve etkilerinin, bir yandan da çevre varlıklarının hakça olmayan bir düzen içinde kullanımının artmasına yol açmaktadır. İşte özellikle bu nedenlerle küresel düzeyde bir çevre yönetimi dizgesi oluşturulması gerekliliği vardır. Ulusal düzeydeki çevre yönetimleri ise küresel çevre yönetimi dizgesini bütünlemek durumundadır.

Türkiye’de çevre yönetiminin yapılanması ve işleyişinde, çevrenin bir bütün olduğu gerçeğinin yanında küreselleşmenin yarattığı yeni durumlar ve çevre üzerinde yarattığı etkilerin göz önünde tutulmadığı görülmektedir. Oysa çevre sorunlarının ulaştığı boyutlar, çevre yönetiminin, öncelikle çevrenin bütün olduğu gerçeği göz önünde tutularak ve çevre koruma yönünde küresel ölçekte oluşacak olası yönetim sürecine uyum sağlayacak biçimde geliştirilmesini gerektirmektedir.

Türkiye’de kalkınma planlarının çevre boyutlu olarak hazırlanmaya başlanmasına ve önleyici çevre politikasının benimsenmesine karşın, çevre yönetimi, oluşmuş çevre sorunlarıyla karşı karşıya kalmakta, bunun sonucu olarak da yapılanması ve işleyişi onarımcı çevre politikası doğrultusunda gerçekleşmektedir. Bunun başlıca nedenleri, çevrenin ve çevreyi etkileyen etkinlik ve etkilerin bütünsel

olarak ele alınmamasıdır. Türkiye'de bu doğrultuda yapılması gerekenler şu şekilde sıralanabilir;

1- Çevre koruma ve iyileştirme sorumluluğu yaygınlaştırılmalıdır. Nitekim Türkiye'de, Çevre Bakanlığı'nın yanı sıra birçok kurum ve kuruluş çevre koruma ve iyileştirme amaçlı görevler yerine getirmektedir. Hemen hemen bütün kurum ve kuruluşlar etkinliklerini çevreyi doğrudan ya da dolaylı biçimde etkileyerek gerçekleştirdiklerinden, birincil görevlerinin yanında çevreyi de ilgilendiren görevlerinin olması hem doğal, hem de zorunludur. Ancak bu durum, bir plan çerçevesinde etkili bir eşgüdüm ve işbirliğini gerektirmektedir.

2- Çevre için bütünü kapsayan yapılanma oluşturulmalıdır. Hem çevreyi etkileyen etkinliklerde hem de çevre koruma ve iyileştirme çalışmalarında, çevrenin bütün öğeleri arasında karşılıklı etkileşim olduğu, dolayısıyla neden olunan etkilerin yayılma özelliği taşıdığı gerçeklerinin görülmesi gerekir. Doğada her şeyin her şeyi etkilediği gerçeği, çevre koruma dizgelerinin, birbirini içeren, giderek büyüyen ve birbirini bütünleyen ölçeklerde örgütlenmesini ve uygulanmasını gerektirmektedir.

3- Ulusal politika ve planlar bütünleştirilmelidir. Çevre politikalarının özellikle ekonomik politikalarla desteklenmeksizin yaşama geçirilmesi olanaklı değildir. Bu nedenle, bütün alanlardaki ulusal politikalar, 'çevre öncelikli' olarak belirlenmeli, çevre politikası özellikle toplumsal ve ekonomik politika ve araçlarla desteklenmelidir.

6.3. Kentleşme ve Sağlıklı Yerleşim

Küreselleşme eskiden tartışılan kır-kent çelişmesini ortadan kaldırmış, çelişki artık kentlerin içinde varolmuştur. Kentlerdeki değişimler ortaya yeni bir kavram olan 'dünya kenti' ya da 'küresel kent' kavramını çıkartmıştır.

Dünya kentleri; telekomünikasyon merkezleri, hava alanları, iletişim olanakları ile donatılmış geniş bir finansal, hukuki, ticari ve alt yapı olanaklarına sahip merkezlerdir. Özel bir takım niteliklere sahip olan yerel olanaklar büyük firmaları çekerken, bu bölgede bulunan kenti, şartları uygunsa dünya kenti haline getirmesi sonucunu doğuracaktır. Bu fırsatlardan yararlanmak için, yerel yöneticiler işgücü niteliğini arttırmak, altyapı olanaklarını geliştirmek, vergi politikalarını düzenlemek için çaba harcamaktadırlar.

Dünyadaki hızlı değişim, ekonomik kaygılar nedeniyle ülkeleri sürdürülebilir kalkınmaya zorlamaktadır. Nasıl ki sürdürülebilir kalkınmayı gerçekleştirmek artık ülkelerin ana hedeflerinden birisi olmuşsa, küreselleşen dünyada sürdürülebilir kentler yaratmak da hedefler arasına girmelidir. Kentsel Ekoloji adı altında ortaya atılan disiplinin ilkeleri arasında şunlar bulunmaktadır;

1. Kentsel alanda mekan kullanımını optimal hale getirmek,

2. Kentte toplu taşıma olanaklarını arttırarak özel taşıma araçlarının kullanımını en aza indirmek,
3. Gelişen telekomünikasyon olanaklarını kentlere ulaştırmak,
4. Kentsel atıkların yeniden kullanımını sağlamak ve
5. Ekolojik olarak sürdürülebilir yaşam tarzlarını sağlamak.

1950'lerden bu yana gelişen, kentleşmenin sosyal ve kültürel maliyetini göz ardı eden, kentleşmeyi sermaye birikimi ve kalkınma için işgücü ve ucuz altyapı aracı olarak gören ve 17 Ağustos depremi ile ilgili iflası inkar edilemez olan anlayış bırakılmalıdır.

Toplum, insan ve yaşam kalitesini hedef alan ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı bir bütün kabul eden yarım yüzyıldır ihmal edilen sosyal-kültürel kalkınmaya önem ve öncelik veren bir kentleşme süreci esas alınmalıdır.

Kentleşmenin adil, hukuki ve demokratik olması, planlama hiyerarşisi ve hukukun kesintisiz bütünlüğü ile idari yargı hiyerarşisi ve hukukun uyumluğuna bağlıdır. Stratejik kalkınma planları, bölge kalkınma planları, kent düzenleme planları süreçleriyle Danıştay, Bölge İdare Mahkemeleri ve İdare Mahkemeleri süreçleri kesintisiz, uyumlu ve eksiksiz işletilmelidir.

Kent düzenleme planlarının bölge kalkınma planlarına, bölge kalkınma planlarının stratejik kalkınma planlarına uyumluluğu yerel ve merkezi yönetimlerin hukuki ve yasal sorumluluğu içinde olmalıdır.

Kent düzenleme planları il sınırlarını esas almalı İl Belediye Meclisleri ve İl Genel Meclisleri'nin birlikte hukuki ve idari sorumluluğunda bölge kalkınma planlarına uygun olarak hazırlanmalıdır.

Kent kültürünü ve hukukunu geliştirecek katılımcı demokrasinin oluşturulacağı kentsel yaşam üniteleri Muhtarlık Yasası'ndan yararlanılarak tarif edilmeli ve yaşama geçirilmelidir. 2500-5000 kişilik nüfusu aşmayan yerel yönetim birimi, yerel yönetim reformunun içinde ve temelinde yer almalıdır.

Kentlerin yüz binlerce, milyonlarca kişiyi doğrudan ilgilendiren, enerji, ulaşım, iletişim gibi temel alt yapı hizmetlerinin kamusal hizmet niteliğinin korunması 21. yüzyıl uygarlığının temel göstergesi olacaktır.

7. KÜLTÜREL ETKİLEŞİM VE ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK

Küreselleşme, beraberinde kültürel parçalanma ve kültürler arası çatışmayı mı doğuracaktır? Küresel kültürün yerel insanlar tarafından karşılaşıldığında görülebilecek iki refleksten biri 'direnc gösterme' diğeri ise 'uygun' bulmadır. Yani toplum ya 'reaksiyon' gösterecek ya da 'uygun' bulup benimseyecektir. Ancak global kültürün toplumun kendisine sunulduğu gibi salt bir yalınlıkla kabul edilmesi her zaman gözlemlenen bir olgu değildir. Yerel topluma mal ve hizmetler, fikirler, teknoloji ile gelen global kültüre karşı toplumun kendisi de değişik anlamlar yükleyebilmekte ve böylece değişik alt kültürlerde küresel kültürün yorumlanmasında farklılıklar görülebilmektedir.

Direnc boyutuyla, alt kültür kendi dilinin korunması için tepki gösterebilir. Örneğin Fransa dilini korumak için mücadele etmekte ve hatta global 'fast food' ('formule rapide) ve enformasyon teknolojisinde özellikle internet (entre-reseau) üzerinde kendi Fransızca terminolojilerini kullanma yoluna gitmiştir. Diğeri bir örnek; İran devleti ülkesine uydu çanaklarının girmesine karşı çıkmıştır.

Uygun bulup, benimseme boyutunda küresel ürün ve fikirlerin kabul görme süreci hızlı bir biçimde gerçekleşebilir. Örneğin insan hakları, kadın ve çocuk hakkı ve çalışma hakkı gibi temel prensiplerin uzlaşılmasında karşılaşılan direncin zayıflığı, ya da Mc Donald's'da olduğu gibi hızlı yemek yeme ve bu çerçevede 'fast food' kullanımının artmasının yaygınlaşması toplum tarafından rasyonel kılınabilir.

Küreselleşme kültürel farklılıklar da doğurmaktadır. Küreselleşmenin geleneksel yaşam tarzına tahribat yapabileceği, küreselleşmenin neden olacağı dezavantajlar arasında sayılmaktadır. Örneğin şu anda dünyada konuşulan 6500 dilden sadece %10'unun ileride yaşayabileceği söylenmektedir. Böylece küreselleşme ile birlikte daha fazla birey yeni kültürel formların etki alanına girmektedir. Küresel ilişkilerin ve entegrasyonun hız kazanmasına paralel olarak insanlar daha fazla çok kültürlü bibliyografilerinden bahsetmekte; örneğin Amerika'da siyah vatandaşların bir kısmı kendilerini Afrikalı Amerikan olarak tanımlarken, Almanya'da yaşayan Latin kökenliler Latin Alman kimliğini vurgulamaya başlamaktadırlar. Almanya'da yaşayan yeni kuşak Türk neslinde de benzer eğilimler gözlemlenmektedir. Buna karşılık Almanlar da İspanyolca öğrenip Salsa dansı yapmak için gayret göstermekte ve alt kültürün etki alanına girmektedir. Böylece çok kültürlü toplumun oluşması ve bu toplum içinde farklı mozaiklerin temsili önem kazanmaktadır.

Küresel kültür dünyadaki farklı kültürleri organize eden bir referans sistemidir. Küresel kültürün bazı evrensel kategoriler ve standartları temsil ettiği, farklı kültürlerde bu kriterler üzerinde yoğunlaşması gerçektir. Kaynağı itibariyle Batı patentli olan bu evrensel standartlar ve kurallar konusunda farklı kültürlerin ortak paydada buluşması doğaldır. Bu sonuç beraberinde farklı toplumlar arasında

‘ortak bilinç’ yaratmaktadır. Kültürel kural ve normların oluşmasında Doğu ve Batı toplumlarına yönelteceği etkiler ve dirençler söz konusu olabilecektir. Oluşturulmaya çalışılan standart normlar ve fikirlerin şekillenmesinde Batı insanı ve Batı kurumlarının kendi içinde hem fikir olmadıkları konular olabilmektedir. Diğer kültürlerle kendi global perspektiflerini empoze etmeye çalıştığı iddia edilen Batı ülkelerinin kendi vatandaşları için de kültürel farklılıkların temsili yönünde problemler halihazırda vardır. Bu nedenle kültürel farklılıklar sadece dünya bazında değil, ülkelerin kendi içlerindeki farklı kültürel yapıların varlığı nedeniyle, farklı kültürlerin organizasyonu, bu bağlamda farklı kültürler arası diyalog ve yeni tarz çözüm arayışları ve çatışma yönetimini gündeme getirecektir.

Kültürel küreselleşme farklı dinamikleri ve terminolojileri gündeme getirmektedir: Globalizasyon-lokalizasyon, homojenlik-heterojenlik, merkeziyetçilik-ademi merkeziyetçilik, çatışma-uzlaşma gibi.

Kültürel değişim yerel kültürün kaybı ya da yok oluşu olarak değerlendirilmemeli, aynı zamanda kültürel değişimin kazançları olabileceği hatta sebep olacağı yaratıcılıktan faydalanmak gerektiği düşünülmelidir.

Kültürler arası diyalogun gelişmesine doğru gerekli adımları atmak, adil ve tutarlı ilişkilerin egemen olduğu bir dünya için ortak mücadele etmek, gelecekle ilgili aktiviteler hakkında gündem oluşturmak ve farklı disiplinlerde kültürler arası farklılıklara saygıyı pekiştirecek projeler üretmek, kendi toplumumuza olduğu gibi çok daha geniş bir coğrafyaya yayılan insanlığın mutluluğuna önemli katkılar sağlayacaktır. Türk toplumsal ve siyasal geleneği farklı kültürlerle karşı saygılı olmayı ve uzlaşmayı öngören çeşitli davranışları içermektedir. Kültürler arası yoğun temaslar kültürel alışverişleri çoğaltarak tüm tarafların iyiliği ile sonuçlanacak kültürel değişim ve adaptasyonlara neden olmaktadır. Şüphesiz bu olumlu gelişmeler bir yandan farklılığı arttırırken bir yandan da yaratıcılık ve yenileşmeye buradan da tarihte benzeri görülmemiş bir genişlikte iktisadi ve sosyal refaha önderlik edebilecektir.

Küreselleşme olgusu sivil dayanışmanın ne kadar güçlü olduğunu bize gösterirken aklın rehberliğinde bir yönetim biçiminin gerekliliğini öğretmektedir. Karşılıklı anlayışın artması ve kardeşliğin pekiştirilmesi amacıyla çaba sarf edilmeli, önyargılı davranmaktan mümkün olduğunca uzak durulmalıdır. Gerçek uygarlığa giden yolda öne çıkan tüm bağınazlıkların üstesinden gelmede devletin yanı sıra toplumun tüm bireyleri ve katmanlarına, gruplarına çok büyük görevler düşmektedir. Türk kültür tarihinde hoşgörü ve toleransın timsali olan Yunus’lar; Hacı Bektaş-ı Veliler, Mevlana’lar, Alman ve Japon milliyetçiliği gibi ırkçı bir tavır içine girmeyip diğer topluluklarla kültürel etkileşim içine girebilmişlerdir.

Bir ülke sınırları içinde alt kültürlerin varlığı, ulusal kültürün zenginleşmesinde önemli rol oynarken, bunun bir ileri aşaması olan özgürlüklerin genişlemesine katkıda bulunur. Ancak herkesin kendini istediği tarzda ifade etme

serbestisi, her türlü bilgi ve görüşün eşit şekilde geçerli olduğu bir toplum tipini pratiğe aktarmada bazı sorunlarla karşılaşılabilir. Bu durumda toplumu oluşturan tüm katmanlarca paylaşılan ortak kültür mirasını tanıtıcı eğitim programları oluşturulmalıdır.

Çok kültürlülükle ilgili önemli bir kavram yerelliktir. Bireyin kimliği, yaşadığı yöredeki diğer insanlar, tarih, doğa ve çevre ile etkileşim yoluyla oluştuğu için, çok kültürlülüğün bir erdem olarak kabulü yerel mirasın da toplumsal zenginliğe katılması anlamına gelecektir. Özellikle, bireyin tarihi ve sosyal (yani yerel) kimliği ile beraber kendini ifade etmesi, kendisiyle ve çevresi ile daha barışık, dolayısıyla daha rasyonel ve sosyo-ekonomik bakımdan da daha üretken bir vatandaş tipinin oluşmasına yardım edecektir.

Yerellik, çok kültürlülüğe hayati bir katkı ifade etmenin yanında, demokratik ve daha müreffeh bir toplumsal hayatın da yapı taşlarından birini teşkil edecektir: Bir defa, katılımcı olma saiki, yerel düzeyde çok daha meşru ve etken olması sebebiyle, demokratik kültürü besleyecektir. İkinci olarak, yerel karakter kazandırılmış eğitim ve gelişme idraki, genel anlamda kalkınmaya çok daha sağlıklı ve kalıcı bir özellik verecektir. Son yıllarda Dünya Bankası gibi uluslar arası kalkınma teşkilatlarının da önceliği merkezi kalkınma anlayışlarından çok yerel kalkınma anlayışlarına vermelerinin sebebi budur. Son olarak yerellik, gerek demokratik gerekse sosyo-ekonomik kalkınmaya ilişkin konularda duyarlılığı artıran bir etken olduğu için, vatandaşların "sorun çözücü" bireyler olma ya da sorunların çözümü sürecine katılma yeteneğini geliştirecektir.

Tarih, doğa ve sosyal ve fiziki çevre ile etkileşerek biçimlenen yerel kimlikler, çok kültürlülük erdeminin başat olduğu bir toplumda, yukarıda anlatılan üç yolla, ulusal vasattan birer sapma değil toplumsal zenginliği ve refahı artıran unsurlar haline gelecektir.

Uluslar arası boyutuyla kültür konusuna bakıldığında, ülkemiz, izlediği kültür, sanat ve dil politikasının yetersizliğinin bir sonucu olarak, son dönemde ihraç ettiği çok daha fazla kültür ithal etmekte ve yabancı kültürlerin etkisi altında kalmaktadır. Kültürel üretimimizi arttırdığımız oranda, hem ilişkilerimizi düzeltmemiz, hem de karşıt etkileri dengelememiz kolaylaşacaktır. Küreselleşme sürecinde, kendi kimliğini ve kültürünü bilmek uluslar arası etkileşimde çok önemlidir. Ancak kendini bilmek, değişik kültürleri tanımakla mümkün olduğundan ve dış dünyaya genellikle kapalı bir toplum olduğumuzdan kendimizi de yeterince tanıdığımızı söyleyemeyiz. Çağdaş tanıtımda kültür ve sanat, politik ya da diplomatik bir propaganda aracı olarak kullanıldığı gibi, tepkiyi azaltıp yumuşatan bir araç gibi de kullanılabilir. Etkili tanıtımda bu iki unsur genellikle birlikte bulunduğu için, tanıtım çabalarındaki kültür / propaganda dengesinin doğru kurulması ve sürdürülmesi önem kazanmaktadır.

8. KÜRESELLEŞME BOYUTUYLA BÖLGESEL POLİTİKALAR

Küreselleşmenin karşısında yerelleşme teziyle, mikro ölçekteki sosyal ve ekonomik gelişmelerin teşvik edildiği ve benimsendiği günümüzde; bölgeler ve/veya alt bölgeler ile kentler adeta yeniden keşfedilmeye ve onlara yeni-önemli anlamlar yüklenmeye başlanmıştır. Ekonomik kalkınma literatüründe bile, kalkınma ve planlama konseptlerinin yerini giderek bölgesel-kentsel kalkınma ve bölgesel ölçekte planlama kavramları almıştır. Zira, küreselleşmenin etkisiyle yığılma-yoğunlaşma etkileri, sanayi-ticari hizmet sektörlerinin odaklandığı büyük kentlerde kendini göstermekte; diğer bölgelerden buraya nüfus-işgücü-sermaye ve bilgi akışı hızlanmaktadır. Bu gidişatı adamakıllı algılayan ve çözüm getirmeye çalışan bölgesel birlikler(AB, NAFTA; EFTA gibi) bile, ortak fonlarının önemli bölümünün bölgesel kalkınma çalışmalarına kanalize etmektedirler. Buna örnek olarak başta Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu olmak üzere, Avrupa Sosyal Fonu, Tarımsal Garanti ve Yönlendirme Fonu direkt olarak üye ülkelerde bölgeler arası dengesizliği gidermek için, önemlice fonlar aktarmaktadır.

Ülkemizde ise, 1970'li yıllardan sonra Batı bölgelerinde yığılma-yoğunlaşma etkisi gösteren sosyal ve ekonomik gelişmeler, başta Doğu ve Güneydoğu olmak üzere, Doğu Karadeniz ve İç Anadolu'nun doğusunu da etkilemeye başlamış; bu bölgelerden nüfus-sermaye ve işgücünün gelişmiş bölgelere transferine yol açmıştır. Bu süreç, günümüzde Anadolu'da küreselleşme karşısında yeni güç ve denge noktaları olarak kendini gösteren 'sanayi odakları'nın doğmasına ve hissedilir ataklar yapmasına da zemin hazırlamıştır. Anadolu kentlerinde birer kişisel girişim örnekleri olarak ortaya çıkan, tıpkı İtalya'da olduğu gibi birey-aile-işletme ilişkisini iyi bir örgü oluşturarak yaşama geçiren Denizli, Kayseri, Gaziantep, Konya ve Çorum gibi illerde yeni büyüme merkezleri/büyüme mekanları oluşmaya başlamıştır. Gelecekte, küreselleşmenin nimetlerinin de bu potalarda eritilip; küreselleşmenin yarattığı rekabet ortamında dirençli olabilecek bu sanayi odaklarının, yeni refah alanları yaratmaları ve önemli işlevler yüklenmeleri mümkün olacaktır.

Küreselleşmenin paralelinde bölgeselleşme/yerelleşme; büyük ölçekli işletmelerin yerine, küçük ve orta ölçekli işletme; top yekün kalkınma ya da planlama yerine, yerel ve bölgesel kalkınma, kaynakların daha etkin ve esnek kullanımına yol açacaktır.

21.yüzyıla değişim ve dönüşüm iddialarıyla giren ülkemizde de, küreselleşmenin getireceği sorunları aşmanın ve nimetlerinden yararlanmanın temel taşlarını da; yerelleşme-bölgeselleşme, kendi kalkınma dinamiklerini oluşturma ve sürdürebilme, farklı bir üslupta yeni bir bölgesel planlama yapma gibi kavramlar oluşturacaktır. AB'ye aday ülke statüsünde olan ülkemizin gelecekte Topluluğun önemli fonlarından yararlanabilecek olması, bölgesel ve kentsel ölçekte planlamanın ve mekan-sektör bağının kurulmasının ve yerel motiflerin ön plana çıkarılmasını da

getirecek olması, yeni bir planlama ve vizyon anlayışının ne kadar kaçınılmaz olduğunu da ortaya koymaktadır.

Sadece GAP Projesi'nin yeterli olamayacağı; Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP) ve Yeşilirmak Projesi gibi buldukları bölgelerde, yeni büyüme ve gelişme mekanları yaratacak yeni projelerin; yeni bir girişim ve girişimci ruhunun önemi ve etkisi önümüzdeki yıllarda kendini iyice gösterecektir.

KİŞİSEL GÖRÜŞ VE KATKILAR

HALUK AHMET GÜMÜŞ

KÜRESELLEŞME SÜRECİNDEKİ TÜRKİYE'DE ÖZEL EKONOMİK BÖLGELER, JEOPOLİTİK-PROSPEKTİF MERKEZLERİ VE İÇ FUARLAR

Türkiye'nin süper devletler ve AB açısından önemi, Türk pazarının kapasitesinin yanında Avrasya'da ve müslüman Dünya'daki etki ve gücüyle ölçülür. Dolayısıyla Türkiye'nin Pazar olarak kapasitesi artıp, bölgesel etkinliği ve gücü (Avrasya'da) yükseldikçe küresel etkinliği yükselir.

Türkiye, bölgesindeki etkinliğini ise kendi iç potansiyelleri ve gücü yanında Dünya'nın süper devletlerinin içinde bulunduğu kurum ve kuruluşlara üyeliğinden onlarla aynı çatıyı ve benzer menfaatleri paylaşmasından sağlamaktadır. Her iki avantaj da kendi içinde geliştiği kadar karşılıklı etkileşim nedeniyle de ilerleme kaydetmektedir.

Küreselleşme bölgeselleşme ve bölgesel birliklere zıt bir gelişme süreci olarak algılanmamalıdır.

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ekonomik ve siyasal olarak Dünya'da tek bir Pazar ve platformun olmadığı, küresel sistemin içinde çoklu yapılar taşıdığıdır. Dolayısıyla Rusya Federasyonu ve etkisindeki ülkeler, Arap Dünyası, Avrupa Birliği kendi içlerinde benzer unsurlar taşımalarına rağmen her birinin ayrı ayrı alt Pazar ve menfaatler ortamlarından oluştuğu söylenebilir ve her bir unsur için genele uygun, ancak farklı bir politika gerekebilir.

Türkiye, küreselleşme sürecine dahil olurken hem Dünya'nın genel trendlerine ayak uydurmalı hem de ekonomik ve siyasal ilişkilerini iç içe geçirerek, aşamalı, hesaplı ve çoğaltarak dengelemelidir.

Küreselleşme süreci ilerledikçe uluslar arası krizler daha hissedilir ve etkili olacaktır. Bu nedenle ekonomik ve siyasal ilişkilerin çoğaltılarak dengelenmesi önemlidir. Böylelikle Pazar çoğulluğu sağlanırken hem küreselleşmede mesafe alınacak, hem de yakın ekonomilerin krizlerinden düşük oranda etkilenme imkanları yaratılarak, her zaman alternatif senaryolara sahip olunacaktır.

Yukarıda Türkiye'nin küresel platformdaki öneminin bölgesel etkinliğine bağlı olduğuna atıf yapmıştık. Bölgesel etkinliği arttırmak, bölge ekonomileri ve yönetimleri ile güçlü ilişkiler kurmaktan ve Dünya piyasalarını ekonomik ve ekonomiyi etkileyen alanlar açısından çok iyi izleyerek gelecek tahmini yapabilmekten geçmektedir. Bunları gerçekleştirebilecek projelere yatırım yapmak, küreselleşen ortamda Türkiye'nin kartlarını güçlendirecektir. Dolaylı ve direkt etkileri ile bu tip projeler kapsamında olan üç konu özet halinde aşağıda verilmiştir:

ÖZEL EKONOMİK BÖLGELER: "Özel ekonomik bölgeler" kendi çevrelerindeki ekonomik sistem ve mevzuattan görece avantajlarıyla ticaretin ve sanayinin yoğunlaştığı yerlerdir. Bunlar Hindistan'dan Güney Afrika'ya kadar etkili olan Dubai gibi Birleşik Arap Emirlikleri yönetimi altında olabildiği gibi kendi bölgesinde bir özel statü veya devlet görünümünde olabilirler. Özel ekonomik bölgeler, Çin'de; Özel Ekonomik Bölge, Açık Kıyı Şehirleri, Açık Kıyı Ekonomik Bölgeleri, Serbest Ticaret Bölgeleri, Ekonomik ve Teknolojik Kalkınma Bölgeleri, Açık Sınır Şehirleri diye adlandırılırlar. Bunların tümünün ortak yanı özette çevrelerine göre ticaret ve üretim konularında daha geniş serbestliklere sahip olmaları, çevrelerine göre yönetsel farklılıkları, coğrafi açıdan köşe başı pozisyona sahiplikleri ve ulaşım imkanlarının çevrelerine göre kat kat yüksek oluşudur. Özel ekonomik bölgelerle Çin Dünya'nın yatırımcı sermayesini ve teknolojisini kendine çekerken bu bölgeleri kendi kalkınmasının ve uluslar arası entegrasyonunun motoru olarak görmektedir.

Hong Kong, Singapur ve Dubai ise, tarihlerinde Dünya'ya entegrasyonda geri kalmış çevre ülkeleri arasında cazibe merkezi ve serbestlik yatırarak yabancı sermaye ve teknolojik yatırımı kendilerine çekmiş, bölgelerinin dışa açılan penceresi ve ekonomik merkezi olmuşlardır. Bugün bu merkezler finans, kalite, denetim gibi hizmet sektörlerinin üretimine doğru koşmaktadırlar.

Türkiye, içinde bulunduğumuz bölgede, Dünya'ya entegre olamamış bir çevresel içinde, ulaşım, mevzuat, güvenilirlik, bankacılık, coğrafi konum olarak ayrıcalıklı bir zemine sahiptir. Bu koşullarda, tıpkı Hong Kong ve Dubai'de olduğu gibi ve Çin'deki özel ekonomik bölgelerden de esinlenerek, üretim, ticaret ve finans yoğunluklu bölgeler oluşturmalıdır. Bu bölgeler, mevzuat ve ulaşım olanakları ile içinde buldukları bölgelerinin en güvenli ve sorunsuz ekonomik zeminleri olmalıdırlar ve büyüklükleri 100 km²'nin altında olmamalıdır. Başarılı örneklerin mutlaka denize kıyıları ve gelişmiş liman imkanları vardır. Türkiye'de benzeri projelere iki bölgede ihtiyaç vardır. Bunlar; İstanbul'a en çok 1³⁰ saat uzaklıkta İstanbul ekonomisinden beslenebilecek, Karadeniz kıyısında ve sağlam zeminli bir özel ekonomik bölgenin oluşturulması. Bu bölge Rusya, Ukrayna, Romanya, ABD, Japonya, Kore ve Hong Kong gibi ülkeler veya bu ülkelerin büyük gruplarının ortaklığı ile yönetilmelidir. Bölge, Karadeniz'in merkezi olmalıdır.

Antakya, Adana, Mersin ekseninde aynı büyüklükte ve Doğu Akdeniz'in merkezi olacak bir "Serbest Özel Ekonomik Bölge"nin kurulmalıdır. ABD, Japonya, İsrail ve Türki Cumhuriyetler, bölge yönetiminde varolmalıdırlar.

JEOPOLİTİK VE PROSPEKTİF MERKEZLERİ: Türkiye, küreselleşmenin gereği olarak ulusal ve uluslar arası şirketleri ve yayımlarını izleyen, ekonomik, kültürel ve kimlik sorunlarının yeryüzünde şekillenmesini takip eden bir "Jeopolitik Merkezi" kurulmalıdır. "Prospektif Merkezi" ise Türkiye'yi bugün ilgilendiren ve gelecekte ilgilendirecek olan bölgelerin, kurum ve kuruluşların gelecekteki durumlarının tahminlerini özel ölçüm metodlarına göre yapacaktır.

Bu enstitülerin özgün sonuçları geleceğin Türk küresel politikalarında etkin olabilecektir.

İÇ FUARLAR VE KÜRESELLEŞME: Bugün sayısı 15'e varan sektörel iç fuarımız, AB hariç Avrupa ve tüm Asya fuarlarının içinde büyüklük, katılımcı ve ziyaretçi sayısı olan en önemli değerlendirmede 1. sırada yer almaktadır. Bu alanın, Devlet tarafından desteklenmesi, ulusal ve sektörel menfaatlere göre düzenlenmesi, uluslar arası ziyaretçi ve katılımcı oranının arttırılması İstanbul'u küresel merkezlerin önde gelenleri içine alacaktır. Bugüne kadar yaşanan gelişmeler, son derece dikkat çekicidir ve büyük başarıdır. Stratejik alanlardan biri olan fuarcılık sektörüyle iç potansiyellerimizin kısa zamanda ve gerçek boyutlarda Dünya'ya tanıtılması mümkündür.